

БОГАТИР (БАГАТИР)

Великоновосілківський район Донецька область

ТАРАСЬЕВА Ольга Александровна. Славянско-туркское лексическое взаимодействие в условиях Донбасса (на материале говора села Богатырь). Дипломная работа.— Донецк. ун-т, 1982.— 122 стор.

АВРАІМОВ Сава Дмитрович, 1912 р. н.

АФЕНДИКОВА Зінаїда Арсентіївна,
1913 р. н., Р

ГОБИШ Дмитро (Мелентій) Миколайович,
1896 р. н.

ГОБИШ Олексій Дмитрович, 1929 р. н.

ІВАНОВА Анастасія Василівна, 1920 р. н.

КОВАЛЕНКО Єлизавета Василівна, 1912 р. н.

НАЛБАТОВА Любов Митрофанівна, 1910 р. н.

ТЕМЕРБЕК Олександра Федорівна, 1912 р. н.

ТОДОРОВА Ольга Фотіївна, 1907 р. н.

ТОДУРОВ Іван Феофанович, 1900 р. н.

ТОДУРОВА Дарія Михайлівна, 1889 р. н.

ХАТАЛАХ Дарія Андріївна, 1910 р. н.

ЧЕРНОВА Євгенія Михайлівна, 1914 р. н.

ЧАБАНЕНКО Єлизавета Пилипівна, 1941 р. н.

Юрага

Д.М.Гобиш

ҮРУМНАР кочей Хырым йериндэн. Хырымдан Юраганы ииберийлер йер хыдырмаға, айттылар Юрагаға:

— Т'ет, тап бизд'е йер.

Юрага т'елий Алексювка жабуна — сынай көпчеги... кочери сынай.

Барый, Алексювкадан стэй буру тэшмэд'е тэшик, т'ечирмед'е көпчеги.

Барый. Алексювкаллар она бермейлер буру.

Т'елий андан, хазайкасна дэй:

— Ахыз, насайжагымыз?

Хазайкасы да дий она:

— Олан, беле талашмаға чаре ми? Биз не вахта т'ечежегимиз özү ѹеримизд'е? Не вахта баржағымыз özү ѹуртумузға, сен алған ѹердэ?

— Ашыхма, хыз. Зараз параход т'ечей. Параход т'етт'ен сора хайыхне бизни т'ечирийлер. Биз дэ т'елиймиз özү ѹеримизд'е, ѹуртумузға, башлаймыз эв йасамаға.

— Йа ёбүрлери не вахта т'ележек?

— Оларға айтмаға алым йох, не вахта т'ележеклер. Но биз башлаймыз йасамаға. Биз башласах йасамаға, олар да биздэн алажаҳлар пример... будур мат'ельд'е нас дийлер?.. биздэн эвин немеси.

А сорадан олар башлайжаклар йасамаға эв. Йасаған сора да т'ельди:

— Көчүп отурмаға т'ерек,— дэй.

— Йа нас көчежегмиз биз андан да, Хырымдан нас көчежегмиз?

Хазайкасы да дий:

— Нас көчежегмиз? Бабален нене дувасын бердилер бизд'е — т'ельдик мында. Олар бизд'е йардым этмеселер, азар-азар özümöз башлаймыз т'ечинмэд'е.

Оларын көчме башлаганнары — бу олду энди ѹүз дохсан алты йыл. Как раз ѹүз дохсан алты йыл олду бизим эв йасағанымыз.

Фопак

Д.М.Гобиш

ТЕТЭМ кёмүрд'е. Улахыл посёлок чине до чого гүзель чалайляр ғопак! Ахылма т'ельди: "Тохтатайым брычкамы да барып ойнайым",— дэдим.

Т'ельдим ао йердэ. Тохтаттым брычкамы, байлдым атларымы, бардым, йахшыже ойнадым тэрлед'енжеси ғопакны анда. Олар да күлүштүлер, мен дэ күльдүм. Миндим, т'еттим.

Айляндым т'ельдим кёмүрнен йене — йене чалфы, йене чалайляр. Сора лезгинка ойнайляр, лезгинканы чалайляр. "Олан,— дэм,— ойнайым абу лезгинканы да, эвдэ барсам да, айтыйм о лезгинкны".

Түштүм, ао лезгинканы да не йахшы хахтым! Аяафма чарых. Чарыхнен! Йахшы ойнадым. Андан миндим брычкама, кочтүм т'еттим. Т'ельдим эвдэ. Ненеме дэм:

— Нене! Беле-беле ший.

— Этме,— дэй,— ахылын бар мы? Күльд'ендирилер сени.

Мен дэм:

— Күльсүн күльмесиннер ама, мен тойунжасы ойнадым.

Мағбетлик

Д.М.Гобиш

ОТУЗ ЭТИНЖИ сенедэ... отуз эт'инжи сене мени хойдулар председатель колхоза. Отуз эт'и сенедэн хырх бир сенед'erek мен ишледим председатель колхоза.

Отуз сет'из йылда... отуз сет'из йылга мени ийбердлер Москваға, выставкаға. Анда мен көрдүм Ленинни. Ленинни көрсөттилер. Лениндэн чыхтых, т'ельдик квартираға. Андан алды бизни бахша бир адам, бахшадан, хайсы ти йүрүтүй, алды о бизни, алып т'етти, шоп биз Сталинни көрд'еймиз. Ама Сталинни биз көрамадых. Мен көрамадым Сталинни. Йох эт'ен Сталин эвдэ. Чыхмады Сталин дэ.

О вахта хытых заман эди, ач заман эди. Трудоднид'е ишлер эдик. Бүйүк, бетэр йыллар эди. Ачлых, чуплахых. Шинди ия барйох... шинчик гүзель йыллар. Энди т'ерек мағбет олмаа да, гүзель шлемед'е, шоп гүзель олғай. Шинди энди шлед'ен адамнар т'ечинийлер, шлемеэн адам

т'ечинамай. О вахта бек күч заман эди ама, о вахта мағбет халх эди. Шин дэ йохтур мағбетлик. Шин дэ халх тэк özүн баҳай, эр т'ез özүн баҳай, хасевет этмей, шо адамын йохтур бир ший дэ дэп. О мүдэм дэ özүн тутай, шо о т'ечиний, баҳашасы она т'ерекмей.

Шин дэ бек күч заман олду — йохтур мағбетлик. Бир бириң ашамаға турғаннар, бир бирне йыннамайляр, пахыллайляр бир бирлерне. Айтмаға чаре да, бильмег'е стәмейлер, селам да бермейлер. Бир бириң танымаа да стәмейлер. Т'ечий т'етий, селам да бермей. Харт оса, йаш та оса, дэс, эп тэ бир селам бермей. Чыхып т'етэйим она — о турамай йердэн, скаме снен. О вахта йох эди öле ший. О вахта сорар эдлер: "Насас, харт? Нас т'ечинишин?" Йа шинчик нед'е сормайляр? Нед'е сормайляр, нед'е — шинди зенд'иннендер, бир бирни бильмег'е стәмейлер. Тэк хырсызлых. Хырслайляр, сатайляр, бир бириң бек саймайляр. Эр т'ез özү башна ишин этий. Т'ечти энди о йыллар, шо нас т'ечинир эдик. Энди шинди т'ечинмәэ чаре гүзель — тэк бир дәне мағбет т'ерек олмага. Мағбетлик т'ерек. Бир бириң танымаа т'ерек, бир бириң саймаа т'ерек.

Абелесне бар

О.Ф.Тодорова

МЕН БИР ЙЕРДЭ чыхмам. Мен бармам энди хонушмаға. Йаш олғанда йүрд'ен эдим, негадар шорбажим сав эди, йүрдүм.

Биший биший бар эди ама, энди унуттум бу да. Абелесне т'ет — анда бир харт бар, Димитрий Николаевич дийлер. Өгүне председатель о эди. Меэм дэ шорбажим буғалтэр эди. О наз билий! Урум түркүлөр. Чети-ужу йохтур! Авеле адамнарға сен бар.

Биз энди харт. Бильмейим, бир ший дэ бильмейим. Шинди энди бильд'енимизни дэ унуттух. А штэ, аона бар сен. Нас түркү стис, алайы йырлай саңа урум түркү. Өгүнжест'и түркүлөрни йырлай. Т'ороғлуну йырлай — билиз ни сен ону? Мен бильмем да. Т'ороғлу дийлер о түркү. Мен бильмем, барйох, оларны.

Мына алай адамнарға бар. Ан сон да, т'имнэр йырлай ablai? Бар бизим койче алай түркүлөр йырлаған адамнар — аоларға бар сен. О энди харт адам, мендэн харт. Мен ону гүзель билим. Меэм шорбажимнен барабар ишлердлер — меэм шорбажим буғалтэр эди, о да председатель эди кол-

хозга. О бек гүзель йырлай. Она барың. Ашых Фарибин түркүлерин йырлай да о. Бар она — хализ йырлай ону.

Сизиндайы

А.В.Иванова

МЕЭМ ОГЛУМ Макеевкаға охуду. Техники күм битирди, институтта охуду. Дэ о вахта дийлер: "Öзү тилиндэ выступать этин". О да т'елий эвдэ... Ама öльдү о папучух. Бизим койлү эди, öльдү. Ёгретий ону бир түркү, ablai, бизимжас.

Барый анда, выступать этот. Вай! Нас хахтлар! Меним балачыгым! Энди хач йыл олду! О охуған эди алтмыш дөртүнжи сенедэ. Не йырлаған эди — бильмем дэ. Т'ельди: "Ёгрет",— дий, ялбарый. О папучух та ёгретти ону. Абу сизиндайы: "Ёгрет маңа, мен дэ выступать этэжегим öзү тилимиз",— дий. О да ёгретий дэ о барып анда йырлай.

Хандан т'ельдин? Т'им алай сен? Хазах?! И хандан ёгрендиң бу тильни? Нед'е т'ерек бу тиль саңа? Айт. Ий, балам-балам!.. Бед'енд'ен бизим урум тильни — лафлай, штэ.

Амында бар Тохтамыш Митя. Тахмак тапай. Фелахтов. А сон ўчүнжү кварталға бармаға т'ерек — Авраимов Саваға, Чөрекчи Сава. О сизд'е йырлай, нас түркү стэз, алайыны.

Мен баатырлы д'ўль

Е.В.Коваленко

ЧЫХТЫМ мен т'елин трицатом ғоду. Ан со-ратын отурдум мен оннен алты йыл. Ан сон айрылдың биз. Т'ельдим мында, Бағатырга.

Мен баатырлы д'ўль, йенисалалы. Мында т'ет-тим т'елин. Шлер эдим зав'яслями. Сон да хожа т'етти дöгүшт'е. Мен халдым эт'и баланен. Эт'и оланым бар. Эт'иси эвли. Бири йаныма отруй, ёбүрү Ростовской области. Мен энди пенсияға. Отрум ablai балларнен.

Т'елин чыхканда бир ший дэ олмады. Йох. Стван алмадым, биший дэ. Йох эди кильсе.

Жельдэрменнер

Д.М.Гобиш

АШАЙТАН БИЛИЙ ону. Чортъого знае, т'им йасаған эди ону. Четт'е дэрмен бар эди, дэрменнер. Жельдэрменнер бар эди. Чекийлер. Даа оон ташы бар эди, ханатлары бар эди. Жель — о да айляный. Таш та бар анда, чекий. Бири түпчеэ, таш, бири дэ сүтт'е, таш, ортанжисы айляный... Сүфтэнт'и, тёпедэд'иси ташы айляный, түптэд'и туруй. Анда да урлуғу бар оон, урлуғну анда чекий-чекий, чыхары чыхай. Чувалын хойас — чувалынче т'етэй, чувалынчеэ. Жель олмаса, айлянмай, чекмей. Жель йохтур — дэрмен дэ шлемей. Аблай неме... тынч ава, о вахта шлемей, жель олса, о вахта тэк ишлив. Т'елийлер кой чиндэн, чекийлер. Тэк мында Бағатырга дэгиль эди жельдэрмен, Алексивкаға да бар эди жельдэрменнер. Анда да бар эди йенед'е жельдэрменнер.

Барыамнар

Д.М.Гобиш

ЙЫЛБАШЛЫХ сабан холумузға т'ирэмиз эвчине, сабан да хойамыз, ан сора дува бे-рип йырлайымыз:

Ахшамныз хайыр осун!
Йылбашыныз хуттул осун!
Сабан берет'ет!

Айазмалых папаз бузға чыхай. Айазма — алтынжы январь сайлий. Айазмага чыхай папаз бузға, халхка, ставрозунен blaғословить этий халхны, шоп халх мағбет т'ечинд'ийлер. Фтиз этий да яа барыох.

Ставроз йасайлляр буз ўсне. Ойайлляр бузну, ставроз йасайлляр, ичне дэ сув йиберийлер. Папаз да ставрозну ташлай анда, олур сув чине. Ан сорадын чағрый, т'им алмаға алы бар, авузунен алмаға о ставрозну о сув чиндэн. Чыхай алай сувухтан хорхмаған адамнар, батырый башын сувух чине... сув чине, буз чине, авузунен алый ставрозун, бе-рий папазын холуна. Айазмалых этий папаз. Айазма — айазма суву. Андан да халх ёзне эпсхии дэ шишелер чине толдуруйлар айазма суву, алыйлляр, эвдэ т'етрийлер. Т'етрийлер эвдэ, эпси дэ. Хасталанса адам, штэ о сувнен ичирйилер ону. Алай заман эди о вахта. Йахшылых эди, алай. Мағбетлик эди о вахта. Шин йохтур ѿле ший энди.

Хртоз барыам олур эди. Барыам – о йирим бешне декабрин, йирим бешне декабрин Хртоз барыам. Хртоз барыамных кача олунуйляр чана-нен. Калатаға барыйляр. Хонушуйляр жыйылып. Бүгүн сеән эвиңе, йарын да меәм әвме т'елийлер, хонушуйляр. Ўч күн Хртоз барыам хонушуйляр.

Бүйүк барыам. "Аведәс" йырлайляр бүйүк барыам олғанда. "Аведәс" йырлағанда – о бүйүк барыамға, салынжака йасайлар. Салынжакка жыйылыйляр, салыныйляр салынжакка, баллар дүгүль – эр адамнар, харлар, дәлханнылар, хызлар. Т'емене чалайляр, ойнайлар о заманы. Халх жыйылый. Ўч күн барыам хонушуйляр. Панайир этийлер.

Алыйляр – т'имин эвине т'ерек панайир йасамаға. Т'ечт'ен йыл меәм әвме эди панайир энди, быйыл энди сен алыс, бир йыл энди ёбүр алый о панайирин, ёбүр этий, ёбүрү – хонушсу йа анда баҳшасы кой чине бири даан алый. О энди йене панайир. О панайирд'е дә жыйылый халх. Алып т'етийлер эпси дә эвдән анда ашав, т'имин неси бар. Т'имин неси бар, алып т'етий, панайир йасайлар. А сора жыйылыйляр, отруйляр, башлайляр ашамаға, ичмәд'е, йырлашмаға. Чалайляр, ойнайлар. Ортахлық, гуртом йасайлар.

Т'ечти о күннер энди. Йохтур олар энди. Шинди йохтур бир ший дә. Шин дә тәк бир дәне – ишлемед'е дә ишлемед'е. Бир түрлү раатлық йох халхка. Алай. Саба турду – бар мы оон ашаву, йох ну оон ашаву, т'имсе дә бильмей ону. Ишт'е т'етмеэ т'ерек, бармаа т'ерек ишт'е. Саба турду – эпси дә билий: т'ерек ишт'е т'етме. Ишлемесе – ашама да йох. Алай барыох? Эвельт'и заман йа, барыох, эвель заман да бек чох ишлер эди, тәк, бег'и, эр т'ез Ѽзне ишлер эди. Колхоз йох эди о вахта – эр т'ез Ѽзне ишлер эди. Стәсе – т'етэр эди шлемед'е, стәмесе – йох. Т'имсечик ону заставить этmez эди. Шинди чыхмасаң ишт'е – энди йарын сени энди чыхарыйляр колхоздан да хувайляр. Заставить этийлер – т'етип ишлөжес.

Тройца. Тройцалых чалайляр пичен. Тройца т'ельди – пичен чалайляр, чөльд'е, халдырса йе-ри. Йери бар, барыох. Онун Ѽз йери бар – халдырый бир пайын, Ѽстүрүй пичен, Ѽзү чалай, Ѽзү пайын чине пичен чалай. Йа дәрия йағасна пичен чалай.Ao пиченни алып т'елийлер эвдә. Баллар бир бириң суварыйлар. Дәрияға барыйлар, йувунуйляр анда. Стў дә, барыох, тәрлей. Барый дәрияға, йувунуй, т'елий. Атларын йувундуруй, Ѽзү йувунуй. Гүзель күн хыздырса, барып йувунуйлар дәрияға, халх. Шинди дә йене алай.

Заман чох дәгишильди

Л.М.Налбатова

БАР ЎЧ ОЛАНЫМ. Ўчүсү дә Донецкт'е шофер ишлийлер. Т'елиннерим бар. Торунчукларым бар. Мен энди йетмиш йашна. Отурум шорбажилен. Оланнар т'елий т'етий. Т'елиннер пока сайайляр – сав осуннар.

Мен отуз йединжи сене т'елин чыхтым. Ўгне, эвленселер, т'елин чыхсалар, барыр эдлер кислед'е, стван хойар эди папаз. Баш сне венец хойар эдлер. Йа шинди хоймайляр. Бизимчас наз дийлер я? Папаз стван хойғанда оларға не дийлер? Ўгне хойар эдлер барыох. Стван олсалар. Стван. Стван баш ўсне хойар эдлер. Шинди тутай холундан, чыхай т'етий. Щопүши дә йохтур.

Эвленежек оса, йиберий худа. Сөз т'елип т'есийлер. Шаннайляр. Севлешийлер: бир айдан сон олажаңы той, йохсам эт'и айдан сон олажаңы той. Ан сон энди дағылыйлар. Ан сон энди башлайляр сый баҳмаға, эм о йаҳ, эм бийах, эм т'елин дә йаны, эм т'ийев дә йаны. Ан сон йасайлар бүйүк той. Шинчик энди кисле йох, кислед'е бармайляр, аблай той йасайлар. Чалғы. Мына, Валя йасажаң той. Т'ель отур да айт – йасаныз, той йасажан. Айт-чи, наз той йасажаңсы? Оланчығын эвлендирежек. Энди тәз олажаң барыох.

Т'елин т'етт'енде барыох т'елинин сачларын бойалайляр, тырначыларын бойалайляр, т'ийиндирийлер, т'елин т'ибик йасайлар. Бийаз урба, табаннарыңд'ерек урба. Бийаз лодочки, бийаз перчатки. Холчак дәсек, грубо чыхай, кядам. Перчатки дәмәз т'ерек. Холчаклен мал баҳас, сепет тулас. Ан сон т'ийий баһна фата. Фата да чах айахларна тиий. Артна да хардашы фатаны тутай. Т'елин-т'ийев т'етий, хардашы да артындан. Хардашы фатаны тутай т'елинин. Авеле т'етийлер. Барыйлар памятникт'е. Ўгне барыр эдлер кислед'е, шинчик барыйлар пам'ятникт'е. Алт'етийлер чичек. Хойайлар чичек. А сон уруйлар машинаға. Айляндрыйлар бир хач соҳах, а сон т'етийлер, стол артына отруйлар. Башланый той. Бүгүн башланый, йарын да битий.

Стәселер шахаламаға, рапы ичмәд'е, хырслайляр т'елинни. Т'елин бек тох оса, хырслайамасалар, көтәрамасалар, башмағын хырслайляр. Ан сон да энди сатайлар башмахын йарым охаға. Т'елин дә отруй йаланайах. Айда, энди сатайлар башмакын, алыйлар йарым оха. А сон берийлер т'елинд'е башмакны.

Т'ийев т'есе, энди ачмайляр араба хапуну. Т'ийев т'елий т'елинни алмаға – йапайлар араба

хапуну, бермейлер т'елинни: "Беш йарым оха бер – т'елинни беремиз", – дийлер. Йа несасын? Т'ийев дэ отруй-отруй, хутузчук, ашхый барйох т'елин алмаға. Айда, т'етирий бир торба рахы, берий. Ачайляр араба хапуну. А сон энди т'елин о йахка т'елий, т'ийев дэ бийахка т'елий – хошахланыйлар.

Кисле бар эди. Эт'и кисле бар эди бу койд'е. Не йылда кислелерни боздлар? Мында олур эди Христос... Спасалых мында жыылыр эдлер, Ай-Марыалых Камараға барыр эдлер, Ай-Кустантинник Малтапарға барыр эдлер, Панайалых Улахылға барыр эдлер. Престольный стол олур эди. Папаз. Хурбан сойар эдлер. Аш пиширир эдлер. Хонушур эдлер. Панайири олур эдлер. Бир хой хойар эдлер. Хой баш хойар эдлер. Беш күмүш, он күмүш хойар эдлер. Күрөш олур эди. Күрөшири эдлер. Т'им йений ўч адамны, хой башын берир эдлер она. Нетәжек ону? Бишүй дэ этмежек ону. Бет'и, көтәрип ашажаҳ ама. Ўч жаннны йенд'ен яя беш күмүш берий, яя хой баш берий, яя бир хой берий. Аблай эди ѡгне. Шинчик энди заман чох дэгишильди. Шинчик энди алай ший олмай. Шинчик энди фитбол ойнайлар, валенбол ойнайлар.

Панайир. Йа барйох бүйүк олур эди. Абу Бағатырын халхы алай да чыхар эдлер чөльд'е. Эр т'езин ат брычкасы бар эди. Анда тарамалар бар эди. Пиченник. Бет'им сен панайирд'е бармағандырс, йохса бардың? Андаче аш пиширир эдлер. Псаль этэр эди. Барайхларле йүрүр эдлер. Энди койд'е эр т'езин ат брычкасы бар. Энди брычка толу халх, койд'е т'ейийлер. Мында да хачан суварыйлар, йавун йавғай! Хачан суварыйлар – мында көрийлер себеркаларле сув... Т'етэр атларле ёбүр сохахтан – хачар эдлер: сланмаға стэмез эдлер. Ёгне алай эди. Шинди энди олар йохтур. Борч пиширир эдлер, хой сойар эдлер, каттёлларлен аш пиширир эди. Папаз да оларға фитиз этэр эди. Сарнар эди папаз. Аң сон энди эр т'еси барып андан священный аш алыр эдлер. Папаз фитиз этий ашлар сүтне, аң сон да алыр эдлер. Эвдэн дэ, т'им не стий, ону айт'етир эди. Хойар эдлер абеле клеёнкаларны, тарамаче, пиченникче, халх отуур эди. Папаз да петь этэр эди, кандилье йүрүр эди, сарнар эди ашларны. Аң сон энди ашар эдлер. Аң сон энди бир дәне күрөш ачар эдлер, тарамаче, пиченник чине. Штэ, авеле күн чечирир эдлер.

Айазмалых чыхай дәриаға. Дәрианын сүтне буз. Халын буз. Халхын көтәрий. Папаз да барайхны хойай сүтне. Барйох анда халх жыбылый. Ону-буну хойайлар – буз ирий азначых, сув олуй. Ао сувуну алый эпсчиғи дэ, халх. Бири бан-

качыхле, бири стаканчыклен, хадэ чине алыйлар, айазма сув алыйлар, фтизленд'ен. О сувдан алыйлар. Т'елийлер эвдэ. Хуйуче ииберийлер о сувну. Бири хасталанса, алт'етип ичирийлер. Аң сон хойайлар ону банкачыхче, аконаан артына асайляр иипчиклен, ао ғодами туруй. Аң сон, бир даа анда барғанда ону тёкийлер хуйуче, т'ележек йылға, о халған сувчухун да тёкийлер хуйуче, а сон барыш энди тазесин алыйлар.

Шинчик энди кислелерни боздлар. Кисле йохтур. Энди бармах та йохтур. Бизд'е кисле йырах. Чах Андрувкаға т'ерек бармаға. Биз дэ энди харт. Барамамыз. Йашлар да мында стэмийлер бармаға.

Бариямын даан күтийлер. Йаш-йуш та. Йымырта бойалайлар, паска йасайлар. Т'им стий, барып Андрувкаға сарнай. Папаз сарнай. Псатир. Ао паскале барабар йасайлар псатир. Хачлаған т'ибик. Дөрт хулағы бар о псатирин. Дөрт хулахтан йасайлар ону. Майалы хамурдан. Аң сон алт'етийлер кислед'е, сарнатыйлар. Аң сон т'елийлер эвдэ, хоранданен ашас, сарналған. Бүттүн йеже кислед'е. Алай ачай паскаларны. Папаз энди фитиз этип йүрүй, сарнап йүрүй. Саба йарыхланый – энди папаз сарнап битирий. А сон т'елимиз эвдэ. Аң сон энди барйам. Ёгне йасар эдлер салынжах, салыныр эдлер. Т'имин стэд'ен хызы бар, дэлханнисы барып т'етирир эди, хызын хойар эди салынжахка, салындырыр эди стэд'ен хызын, йымырта берип. Йымырта бир чапчах алыр эдлер. Анда, салынжахка брығада бар барйох – т'им ону йасай, т'им ону бузай. Аоларға олур эди о йымырта. Абелे бир чапчах йымырта жыбылый эди, бойалы йымырта, пишт'ен йымырта.

"Аведэс". Вай! О "Аведэсин" дэ хачан йырлар эдлер, яя хыз? Абу Айазмалых йырлар эдлер, йырлап йүрүр эдлер, ама ахылма йохтур. Энди унутум, барйох.

Йылбаш. Йылбашлых сабан йүрүтүйлер. Йылбашлых, алай бир сабанчых бар, кичинечик. Холле йүрүтүйлер ону, атлен дүгүль, эт'и йисан, эт'и эриф. Т'етрий сабанны эв чине, хап[у] ўсне хойай. Т'ирий авеле, хап[у] ўсне хойай. Йырлайлар, нас т'ерек. Мен ону йырламаға бильмем, барйох. Яа о сабанны т'етирд'ен сон, йырлаған сон, бизим дэ, барйох, разымыз бар – чыхарымыз бурма халач, беримиз бурма халач, эт'и лохум. Рахы стол ўсне. Холодец стол ўсне. Ичиrimиз рахы, благословить этэмиз. О да т'етий андан сора.

Окмек йасайлар алай. Лохумчухлар, кичик-кичик лохумчухлар таваче хойайлар. Хопарыз бир парча лохум. Булкачыхлар т'ибик алай. Ёгне алай йасар эдлер. Сүтүн дэ йымырталас. Ичне дэ хойас

бир ший бир ший, майа хойас, йымырта хойас, шет'ер хойас, майалы йасас. О да абелे лохумчухлар олуй.

Арту. Артулух чыхайлар мезарфа. Ёгне йасар эдлер боза. Йасар эдлер абеле пироф т'ибик арту, дöрт йымырта анда сүтне. А сон чыхар эдлер чöльд'e. Чöльд'e дэ бизим бар эди абеле обалар. Артоба обалар дэр эдлер оларфа. Минер эдлер ао оба сүтне.

АО артуну гыдырлатыр эдлер, оба сүтёндэн гыдырлатыр эдлер: йымырталар сүтне түшсе – берегет олажах, энди йымырталар түпт'e оса – берегет олмаражах, хытлых олажах. Аонда чыхар эдлер йаш-йуш. Атларлен. Минийлер оба сүтне. Ао тöпедэн гыдырлатыйлар ао артуну. Анда да, түпт'e дэ, дэлханнылар отурур эдлер. Ао артуну алыр хачар эди ао атларнен. Алый хачайлар.

А сон да башлайлар пай этмэд'e – бир парча она, бир парча она – ао артуну парчалайлар, ашайлар. А сон, т'им... ханда печ йахайлар, арту йасайлар, анда бочкаларле боза йасайлар. Боза да, бет'им, сиз бильмейсиз, недэн йасайлар ону. Тарыдан йасайлар. Дүгүдэн. Тары чекийлер ун. Чекийлер аону ун. АН сон йасайлар боза. Алай да очредылен отурур эдлер боза ичмэд'e. О да алай, как престольный стол т'ибик, бир ший. Хонушур эдлер.

О күнү ойнар эдлер хартлар. Шинчик энди артулух мезарфа чыхайлар. Энди юллорин хатирленин баҳайлар. О күнү алай гүзель олса, чыхайлар анда. Халх т'елий. Бүтүн күн мезарфа отурумуз. Түт'ан чыхай. Ичийлер, ашайлар. Гүзель работает этийлер юллорд'e дэ.

Йавун олмаса, чöльд'e чыхай папаз, баряхларле, аконаларлен, петь этийлер, йырлайлар. Халх йырлай, папаз да йырлай. Абу кругом койнү айланыйлар. Бизим тохузунжку кварталда жемаат хуйу бар. Барийлар ао хуйуга, ао баряхларны суварыйлар. А сон, анда, ханда севлешийлер бир адамнен, о пиширий аш. А сон жыйилийлар анда, ашайлар. АН сон йавун йавай. Ава булутлай о сат. Яа биз дэ севинимиз: "Мына, – дэмиз, – биз йүрдүк аконален, он чүй йавун йавай". О да т'имердэ йавай, т'имердэ динненмий бизни, йавмай. Яа мында папаз йохтур – бабуларлен йүрүйлэр, хурозну да йувундуруйлар, штэ. Хуроз да хачай т'етий – тутайлар, сойайлар хурозну. Йох эди йавун – йавмай да.

Айда, энди т'етэйим. Энди бирин даа тутуп алын, о да бир-эт'i лаф айтсын. Жүмнеси дэ бир парчачых айтсыннар, раз энди стийсин ёгренмэд'e, ёгрениц бизим тильни.

Өгүнжест'i шийлер

О.Ф.Тодорова

ЙЫЛБАШ. Энди олуй йылбаш – йүрүй т'етрий эв чине сабан. Бүйүк сабан. Т'етрий эвче: "Сабан берет'ет!" – дий. Сүрүй барийох сабан – берет'ет, немениз осун, вахт осун, – айтый, штэ. Ао сабанға харшы халач т'ечирилиз. Т'ечирилиз аона – сабан берет'ет. Биз энди билимиз, наз бизим немениз, порядогумуз. Не т'ерек, ону хойамыз столга. АН сорадын рахы да хойамыз. Т'ельд'en не – алай ичмей чох, адэт чүн азначых юттай. "Сав ол!" – дий, савлухлашый, чыхай т'етий.

Айазмалых папаз чыхай бузға. Охуй кисле чине халхле барабар. АН сон анда эр адамнар бар, кислед'e айырылған адамнар – олар чыхайлар да, дэрия оса, югүне дэрияга барыр эдлер. Дэрия чиндэн т'есер эдлер буз, стол йасар эдлер буздан. АН сорадын папаз балабан ставрозун ташлай анда, сув чине. Ёзү дэ охуй-охуй, айлянып охуй, аN сорадын эд'илий дэ авузулен алый, ўч т'ере, сув чиндэн. ЙЧ т'ере ташлай, а сон авузле алый. Аона айазма дийлер, бүйүк айазма дийлер.

Оруч тутайсы. Оручха картоп, балых, чай. Майсыз, этсиз. АН сон барып баҳыш алыйлар кислед'e. Папаз баҳыш берий. Чыхарый абелесне савутлар чине, охуй оларны, фетиз этий оларны. АН сорадын охув битт'en сон энди эпсине дэ баҳыш берий. О да наз олуй? Абеле фах балларфа неметмей... фетиз этий. Эксимолоз дэмиз биз. Эксимолоз этий. А бизим т'ибиклерд'e эксимолоз этий. Фартугулен йапай, охуй-охуй-охуй. Айтый, аңнатый бизд'e. Абелесне отурсу. О да ставрозну тутай абеле дэ аңнатый: Аллахны аңмаға т'ерек, дэ бильмэд'e т'ерек, о савлух берий халхка, насағат берий: "Йарамазланман, хавгетмен, йунахламаң", – пший-пший айтажах. Биз ёпемиз ставрозну, "сав ол" дэмиз, т'етэмиз. АН сорадын баҳыш чыхарый. Энди барыам оса, эпсин дэ ашатыйлар.

Тал барыам. О тал барыам энди олуй... Чичеклөжек ми тэреклер, тэрек бар аблай – тал. Аолардан хопарыйлар дэ алып т'етийлер – яне дэ папаз фетиз этий кандильле, сувле янед'e, охуй. АН сорадын алыйлар абелесне путағын, дэ паска йасадың барыамных – паскаче хойайлар.

Бүйүк барыам былайсна. Иисус Христос йердэн йүрүй, кётэрлий йухары. Христос ао йухары кётэрильгендэ – аона бүйүк барыам дийлер. Даа найтайым? Мен дэ шитт'еним айтыйм. Бойалас йымырта, паска йасас, пстатир йасас – аоларны алыс т'етэс, папаз да фетиз этий. Йүрүй, кандильлей,

фетиз этий. Андан да, барыам олажаң мы — Христос воскрес, дий, чырағын йахай. Т'етий баройх йухары Христос. Папаз да чырағын көтәрий: "Христос воскресе", — дий ао да, халх та: "Воистину воскрес", — дий. Йахайлар чырахларын, андан да — сөндүрмейлер ону — эвдэ т'етирийлер о чырахны. Эвдэ дэ т'ельд'ен сон, хорандага, т'ирийлер эв чине: "Христос воскрес!" — дий. Хоранда да туруй: "Воистину воскрес!" Хартларын холларын бўпийлер. Абеле хачлай.

Арту. Жыйайлар йўрўйлер халхтан — йымырта жыйайлар, тары. Тары ун йасайлар — ан сон боза йасайлар, сўзийлер. А сон йасайлар балабан ёкмек, томалах. Мында бир обалых бар. Мен дэ жёттим о кўн'де.Ao оба сне ао ёкмекни абеле гыдырлатыйлар — абеле тутай, ашаға гыдырлатыйлар. Абеле тўшсе... Таваче хойас ны ону — ашах. Абу энди сўтне туруй, хабарый. Абеле тўшсе — о вахта бек гўзель заман эт'ен, олажаң эт'ен, берет'ет. Абеле тўшсе энди — о гўзель дўгўль эт'ен, хытлых олур эт'ен.

Адав. Т'имин неме... адаву бар, адав дийлер. Мен бийыл бардым кислед'е. Т'имерси платох алып т'етий, рушник алып т'етий, жайу, мал алып т'етий йенед'е, тавух алып т'етий — адайлар анда.

Панайир. Престол — ото панайир, айтыйлар панайир. Барышыр кислед'е. Хасеветим бар меэм — алым танам, алып т'етэм аону кислед'е. Ай-Никола эди. Ону анда сойайлар, пиширийлер. Хойайлар стол. Хач жан оса, стэсе былай бала осун — она да беле парчачых берийлер. Эпсине дэ — эпси дэ ашағайлар. Аона панайир дийлер.

Вабз этийлер баланы калата, кальня. Алт'етийлер кислед'е баланы, вабз этийлер. Папаз вабз этий — охуй ёзучасна барийх анда. Оланчых оса, онун бўльмеси бар абелесне. Абеле бўльмеси. Анда стол бар. Т'етрийлер баланы, хойайлар стол сне. Анда бири дэ бармай — тэк эр адам т'ирий андаче. Алый да ао столну ўч т'ере айляный охуп. Да аонда абелесне немеси барабар, круг — андаче сув. Аону ўч т'ере баланы батырып чыхарый сувуҳ сув чине. Ан сорадын сарайлар гўзельчик. Ан сорадын, хыз бала мы энди, мында т'етирмей — о йахка. Ону — о йағна, хыз бала оса. Ан сон т'етрийлер баланы эвдэ, балаға ташлайлар ший, подарок.

Стваннар. Стван алғанда эпси дэ стванга т'етий. Анда жайав т'етий ни, йохса брычкале т'етий ни. Т'етийлер стванга. Барыйлар анда. Анда папаз, бир адам даа бар — дйако. Оларын да холлары былай байли, т'елиннен т'ийевнин, йавлухлен ни, йохсам шийлен — не берий кума. А сон о папаз ону сорай: "Стэн алдыныз мы бир биринизни, стәмейип алдыныз мы? Хойайым мы

стван, хоймайым мы стван?" — сорай она. Олар да: "Стэн алдых". Стэн алған сон энди калата, кальня йанаشاға, алый оларны... Башна да бар — фетиз дийлер. Бир шапка т'ибик — фетиз дийлер. Абеле тутай калатале кальня: калата — эрд'е, кальня — хысайахлыға, тутай алайсна. О да тутай оларын холларын мына абелесне. Ўч т'ере айляндырийлар Хртоз баба — анда стол сне туруй. Ан сон чыхай. Отруйлар, йене ойняйлар, алт'елийлер т'ийевнен ону — той олуй.

Тойлух ойняйлар эр бир тўрлў авалар. Тайылмак та ойний, хол котгэрийлер йа алай ойняйлар. Хартлар да, йашлар да. Шинчик энди хартлар чоҳ бармай, балам, энди йаш-йуш барый, мына сизин т'ибиклери барыйлар. Т'елин урба т'ийий бийаз, бийаз урба, бийаз туфли, фата да. Тутайлар артына абелесне, бала. Олар да т'етий. Ўгёне бойаламаз эдлер — шинчик бойалайлар. Шинчик эпси дэ бойалай. Ўгёне мына абелесне пурделер эдлер бетин, абуңда сўтне сепер эдлер, шоп хохуй. Бир дэне айтажағым — сен маа бир т'есек ший айттырыр эдин. Саңа, баройх, о да т'ерек, айтхайсы, неметт'ейси, бахшасна кёрсётт'ейси,— алай?

Тўй шорба

О.Д.Гобиш

Э ВЛЕНДИРИЙ баба оланыны.
Отруйлар.

Бир даа саба:

— Вай, меним т'елинчигим! — дий бабасы.— Сой бир тавух, пишир тўй шорба.

— Баба,— дий т'елин,— мен тавух сойамам. Сой сен бир тавух,— дий.

Баба сойай тавухну, айтый:

— Т'елин, сойдум тавухну. Бар, ал, т'етир, тэмизле, пишир бизд'е бир тўй шорба.

Пиширий тўй шорба. Хожа эвдэ йоҳ. Чагрый:

— Баба, нене! Т'елин, отуруқ ашамага. Мен пиширдим сизд'е шорба.

Отруй баба, нене, хардаш, апа ашамага. Ашамайлар.

— Нед'е ашамайсы? — айтый т'елин.

— Олан, шо-то дамсызжа.

О заманда т'елий хожа.

— Т'емда, Алёш.

— Не алай?

— Отур ашама. Мына пиширдим шорба — ашамайляр. Баба да ашамай, бири дэ ашамай. Алеим, ярамай.

Хожа да отурду. Башлады ашамаға. Ашай.

— Не бар? — дий, сорай она хысайахлы.

О да дий:

— Гүзель шорба.

Ашады тойду. Баба да дий:

— Йа сен билисин ми? Сасый шорба,— дий.

— Э! Неме сасымаз,— дий оғлу.

— Иштэ, хазяйкаң тавуғун сойған, тумар этт'ен, ичеклерин алмаған. Ичеклери тахым пиширд'ен шорба.

Варэнник

О.Д.Гобиш

Э ВЛЕНДИРДИ батько мени: “Алёш,— дий.— Хоранда бўйўк. Т’ет бир йердэ бир йердэ устраиваться эт ғородха. Анда ишлес, анда холай олуй санда”.

Мен дэ алым Килямы, т’етэмиз Киляне эт’имиз городха. Барымыз городха. Йа немиз бар? Сатын алдых ун, эт, одур-будур, май, соған. Мен дэм Кияға:

— Киля, насажағымыз? — мен дэм: — Айда, ясайых варэнник.

Отурмуз. О басты хамур. Ачты, т’ести йапрачыхларыны. Хыйма чектим мен. Тузладых хыйманы. Башладых варэнник йасамаа. Йасадых варэнниклерини. Киля дий:

— Йа нас ташлайих? Су хайнасын — хайнамасын? — дий.

— Мен дэ бильмем,— дэм.— Нене ташлар эди, чыхарыр эди — бўз-бўтён варэнниклери олур эди,— дэм.

— Айда, беле ташлайих бир даа сон, о вахты ёгренимиз, нас йасамаға.

Чыхардым мен кастрюляче сув, хойдум плитаде сне. Киля дий:

— Ташла варэнниклери.

— Сен ташла.

Алды, ташлады варэнниклери. Сув хайнамай. Ачай хапагын, көзетий — кётэрилий ми варэнниклер. Осе, хамуру ачылған — этлери бир йанна, хамуру да бир йанна. Мен дэм:

— Киля, не алай? — мен дэм: — Бу бек гүзель варэнниклер олуй да!

Башлады алмаға — хамуру да бир йанна, эти дэ бир йанна. Мен дэм:

— Киля, хорхма. Ашайых буну булай, бир даа сон ёгренимиз, наз этмедине.

Бабам да т’елий маңа.

— Оланчығым, наз ишлериң?

— Гүзель, баба.

— Насайыс?

— Килям дэ ёгренди, пиширий.

— Нас пиширий?

— Баба, абел-абеле олду,— дэм.— Тапмадых чаресин. Сувух сувче ташладых варэнниклерни — олар да дағылған халған, хамуру бир йанна, эти бир йанна жыылып халған.

— Айда, бир ший йоҳ. Сизиң башыңыз йаш. Даын ёгренийсиз,— дэп айтты бабам маңа.

Авеле биз хасеветлендик!

Є.М.Чернова

БАШЫМ бек авруй тэ мен бир шийчик эта-мадым. Башым оғадар дўгўй — абу кўзлे-римдэн йалтрай да, абел-йалтрай да, сан-чаҳлай эт’и кўзўм чиндэн — бир ший дэ этамам. Не хадар хасевет кўрдўм! Йандым хаврулдум — отурмаа йерим йоҳ...

Йавун бир т’ере йавды. Йоҳ, эт’и т’ере. Хурғах-лих, йоҳтур биший дэ. Картоп та йоҳ, ангуряда йоҳ, биший дэ йоҳ.

Абу хожам — эт’инжи. Баба да мындан, нене дэ, доғмушлар да, эпси дэ. Меним эт’и уланым бар. Бири Донецкийд’е, бўйўгў. Эвли, бир баласы бар. Кичиги Артёмовскийд’е. О эвли дўгўль. Оон да эт’и баласы бар эди. Бири отуз йашна ёльдў не-ме сне... корабль сне. Бир бучух ай т’етирамай-ляр, сон т’етирдлер мында. Кўмдўк. Гүзель кўмдўк. Сеня ёльдў. Аня да ёльдў. Отуз сет’из йашна эди Аня. Халды эт’и баласы: бири сет’изинжи класха, бири бешинжи класха эди, хызыжых. Ўч торнум.

Мен айтсан онун чў — онун адына т’етмей барийоҳ? Меэм хысайахлы сес — о эр адам. Бармамыз биз бир йердэ дэ. Йеди сет’из йылдан бери бир йаҳка да бармамыз. Абу хап[у] ёғўне немиз бар — баҳамыз, отурумуз, штэ. Биз халхка хошулмамыз, тўт’анг баҳамыз, базарларга баҳамыз.

Йандых хаврулдух, штэ, йашамыз. Сав олғаннен дэ севинмемиз.

Öгне шо? Шо öгне? Öгне йаш эдик, аннамадых. Ачлых эди. Т'етэр эдин даан хараных ишт'е, чöль чине, т'елир эдин – хараных энди. Балларын – бирин забору түбүне, бирин йапусу түбүне – йухлап халыр эдлер – оларын тапып та яа не ашатажах эдин?! Ашатмаа да тапмаз эдин не. Ан сон да урбаларны да йувалағанчек, хурутуп т'ийд'енчек, йене йарыхланмаа башлар эди. Йене т'етэр эдин.

Нас т'ечиниш эди? А шинчик т'ечинмеэ т'ерек. А шинчик сав исан, хасевет бильмөд'ен исан а шинчик т'ечинилер. А биз не көрдүк? Бир көрмедин т'ечиниш.

Мен халдым эт'и баланен. Шорбажисиз. Шорбажим поғиб. О т'ельди армиядан, йаралы. Хазаякасы хаста эди, тёшект'е йатыр эди. Эт'и дэ бала фах эди. Öльдү хазаякасы. Кёмдү. Халды эт'и баланен. Хошулдух. Дёрд бала хоштух. Öстүрдүк. Öгренип чыхмадлар гүзель йерлерд'е ама, бир йердэ дэ лишмединер. Турмаларға да. Сельсоветт'е дэ бизни чығырмадлар. Бир йердэ дэ. Öстлер. Армияға барып т'ельдер. Башладлар ишлемед'е. Эт'и улан фызыюға т'етти. Фызыодан чыхталар, т'еттер ишт'е. Ишлийлер. Шинд'ерек тэ.

Кичиги халды эвдэ. Эвдэ ишлер эди. О туварда бахты, кругом да ишледи. Т'етти армияға. Армиядан йазды: "Халым мен на корабле..." Бир аяахташынен халдымлар корабиль сне. Ишледи корабиль сне беш-алты йыл. Бизд'е посылка йиберир эди, йардым этэр эди. Сон т'ельди:

— Баба-нене,— дэди,— йылындан тохтатым корабильни Ленинградха на ремонт, öзүм дэ т'елим, лафламыз, эвленим. Анда да бар эди, мында да бар эди хыз баллар гүзель. Бизим уланымыз гүзель эди, диннер эди. Мен эм севиндим, эм йыладым: т'ележек, эвленежек, койче той этэжемиз, жыйажамыз. Эт'и-үч йахлы бизим доғмуш бар. Раз оон хазаякасы öльдү – бар доғмуш, оон доғмушу бар. Меэм шорбажим йохтур. Меэм дэ доғмушларым бар. Жыйамыз эпсин дэ тэмиз, бўйўк той дэдик, штэ. Азилендик. Мўдэм дэ биз дэ неметтик.

Нас т'етти после отпуска – двадцать первого января семьдесят первого года алдых телеграмма: öльдү бизим уланымыз корабиль сне. Мен öзүм больницаға йатыр эдим, хаста эдим. Бабасы да эвдэ эди – шашмалады. Т'етти чаҳ Клайпедаға. Бир йаш алай, уланымызын дядькосу. Сүфтэ анасын, доғмуш анасын эр доғмушу. Т'етти бабасы чаҳ Клайпедаға. Бардлар анда, лафладлар. Онун корабиль эди холодильником – о холодильник чине эди. Харшыдад'и т'ельд'ен корабильлерин эпси

дэ без холодильника эт'еннер. Ону алыш портха чыхармадлар. Анда бабасна айтхан эди начальство: "Дедушка, ежайте домой, ожидай... Бахыңыз. Стэсэ ўч ай т'ечсин – биз сизин уланынызын приставить этэмиз эвдэ". Йерлерне т'елип тэ т'ери хайтармаға корабильни оннен – бир бучух айт'ечти.

Биз бир бучух айт бахтын. Биз пиширмедин, биз ашамадых, биз йувунмадых, дэгишинмедин. Эвимиз дэ, хапумузун öгү дэ эп тэ толу эди доғмушлар, халх, машиналар.

Бир бучух айдан сон т'етирдлер. Бек гүзель приставить эттлер. Т'етирдлер бек гүзель труна чине. Бек гүзель. Оборудованный. Третьего марта т'етирдлер. Четвертого марта кёмдүк. П'ятого марта башына бардых. Авеле биз хасеветлендик. Биз тэк бильдик кислед'е бармаға, андырмаға, öлдүд'е бармаға. Артых бир йердэ дэ. Мен светлый урба да т'иймедин, бийаз платоҳ та байлямадым башыма. Баба да алай. Ну, о эр адам. Йене сыйыр айдар эди, туварға харшы чыхар эди, барып папирос, шет'ер алыр эди, öкмек алыр эди. Мен чыхмадым, йолну т'ечип хоншуға бармадым, доғру сохахнен жұмарта сайы бир йыл олғанчек мезарға барып т'ельдик. Меэм ўстүме урбам да чўрдү. Öзүм дэ хасталандым. Эттлер бир операция. Бир йыл т'ечмеди – бир операция даа эттлер.

Айда, энди в семидесят седьмом году, четвертого июня хызымыз öльдү. Отуз сөт'из йашна. Т'еттлер хожасынен пичен йўклемед'е. Хожа йўклиди лахвет ўсне, о да за рулём эди. Трактор хапахланда. Лахвет хапахланмады. У дубель в ту минута öльдү дэ. Алдых четвёртого июня йене телеграмма. Баба алды машина, т'етти. О вахты да т'ельди машина, энди бизд'е айтмаға, шо Аня öльдү. Халды бир уланчығы сет'изинжи класха, бир хызычығы да бешинжи класха. Бардых, кёмдүк. Хырхы да чыхты – бардых. Эвлени т'ийев. Хызымыз сав олғанда, Аня, биз, баба-нене, йардым эттик, машина алдых она, "Жиғули". Севиндик бир йыл, эт'и йыл. Ан сон абелек бўйўк хатэ öзёне дэ олду.

Биз барамамыз йырах. Т'ийев дэ эвлени. Ўч письмо йазды. Ат'етти баба, ташлады поштаға. Йазды – каникулы эди: "Т'етир балларны – сағындых биз балларны". Т'етирмедин бир т'ере дэ т'ийевимиз балларны. А нас причина – бильмедин. Биз бир т'ере дэ оларға харшы биший дэ дэ медик. Т'еселер, ашатыр эдик тэ, ичирир эдик тэ, оздуур эдик тэ.

Аблай бизим т'ечинишимиз. Астых башларымызыны.

Бир сыйырчых тутамыз. А шинчик тэйыл бек тяжёлый. Йохтур от чалмаға, т'етирмед'е. Мен эвдэ хазыйкалых этэр эдим, бахар эдим алым көре. О да т'етэр эди чольд'е, Т'етирир эди бир чувал, т'имердэ эт'и чувал ший, хурутур эди дэ малымызға да олур эди. А шинчик энди сыйырны сатажамыз, даан зийадэ хасеветлендик, сатсах сыйырны...

Бек авур йыллар эди. Ачлых. Халх чуплах эди. Ач эди. Хыйналдых, талаштых, ишледик. Кötэрдик азначых балларны. Кötэрд'ен сорадын, штэ, абелे хатэ олду. Эм оланға, эм хызға.

Биз халхтайы хошулмамыз халхка, түт'аннар чине биз бармамыз айларнен дүгүль – йылларнен бармамыз түт'анфа. Хоншуларымыз гүзель. Балларымыз т'елий сириеқ-сирапек. Олар обижать этмей шо бабаны, шо ненени. Олар да т'ейи, кöрийлер – биз хасеветли. Ашайляр, ичийлер. Т'етирийлер не аллары бар. Абеле т'ечиниш бизим. Энди хасевет этэмиз: тэк ао сыйырчыхны чыхаралған осах бийыл да! Ну, чыхарамажамыз, пожалуй, сатаражах...

Ай

С.Д.Авраімов

БАФАТЫРЛЫ йиберий оланын сув чекмед'е. Кöзетий – ай хууу чине. Йиберий йипни. Йип тэ лиший канжален зрупха. Баштайляр тартмаға – бабасы, оланы, ёбүр оланы. А сон нас хутлуй йип – олар да учай йердэ. Бир даан кöзетий тöпед'е – ай тöпедэ.

– Айны да чыхардых, – дэй, – кöt чанаҳын да йездик!

Донуз бала

С.Д.Авраімов

КАМАРАЛЫЛАР алғанннар донуз бала. Т'етирд'еннер эвдэ. Бабасы да дэй:

– Сен ахмак! Донуз бала дöрт аяах сне отурамай мы? Хуроз эт'и аяах сне отруй му – бу да отуражах! Хой ону т'ириш сүтне!

Хойғаннар ону т'ириш сүтне. Йа о барийох донуз бала! Учай – зыбарый.

Сыйыр

С.Д.Авраімов

УЛАХЫЛЛЫ алыйлар сыйыр, сатын. Т'етирийлер эвдэ. Ўч ака-хардаш. Эв сне дэ осер эт'ен пичен. Байлайляр бойнундан йиплен, тартайляр эв сне, жайылғай. Тартайляр-тартайляр, энди сыйыр боғулажах – чыхарған тилин. Кичик хардашы дэр эт'ен:

– Аға, аға, баҳ! Отну көрд'ен сон нас чыхарған... чыхарый тилин! – дэр эт'ен.

Эй. Даан тартайляр – боғулуй сыйыр, зыбарый.

Туз

О.Д.Гобиш

САБА ТУРДУ БАБА, айтый оланға: “Олан, тур, т'етэик туз сачмаға”. Алдых бир чувал туз, т'еттик бабане туз сачмаға. Асты чувалны, атай.

– Сен дэ ат.

Аттых, сачтых туз. Тырнавучладых. Баба да дий:

– Аз да сачтых. Тэкарал даа т'ерек сачмаға. Бу йыл туз гүзель доғажах.

Сачтых, неметтик.

– Мыҳайат ол, – айтый маңа баба, – тэк а чырчырналар т'ейип тэ тузну ашамасын. Күндэ дэ отур, чырчырналарны хув.

Мен дэм:

– Айда, баба, күндэ дэ отуражам, мыҳайат олажам.

Сачхан сора күндэ дэ отруйум. Хувдум-хувдум – хувамам. Чох чырчырна. Т'елим эвдэ, айтый бабама:

– Баба, түфек т'ерек.

– Нед'е?

– Чырчырналарны ёльдүрмөд'е.

Бардых бабанен эт'имиз. Хычырмаа чар[е] йох – шоп учуп т'етмөд'ейлер. Мен дэм:

– Баба, көзет-се – бийахка чырчырна отурған.

Баба да нас патлатый – уруй ёльдүрўй мени. Уруй ёльдүрўй... Мен шитмеди. Халх шитт'ен, дэр эт'ен.

— Хорхма, оланчығым: бир дәне оларын, бир дәне бизим. Абу файдасы олуй туз сачханымыз.

Копан Копыч

Д.О.Атаринова (БТ: 116–117)

БАР ЭТ'ЕН бир Копан Копыч.

Фарип-ғарип т'ечинир эт'ен.
Ахшам сайы бир черенчик пичен дағытыр

эт'ен.

— Мен отурум, харавлам, тутам.

Алған бир сопаны, отурған черен түбне. Т'елий бир тильт'и: ктр-ктр-ктр — пичен дағытый.

Тутту о тильт'ини, стәди ёльдүрмәд'е. Тильт'и айтый:

— Ёльдүрме мени — мен саңа даан т'өрек олум.

— Не сен маңа этәжен? Сен тильт'и.

— Айт, не стәз.

— Мен стәм эвленимд'е, ама мен ғарип — стәмейлер т'елин чыхмаға маңа.

Айтый тильт'и:

— Йарын ол азир: т'етэмиз сени эвленимд'е.

Т'елий тильт'и эртәс күнү, чыхайлар көпүр сне. Т'етәй падышах арабален, ат'етий чох ший сатмаға. Хапахлайляр арабаны, алыйлар бир костюмнен шляпа, т'ийиндирий. Т'етәйлер эвленимд'е.

Барыйлар т'елинд'е. Отурғузуилар оларны. Копан Копыч эп баҳай сүтне. Худалар сорайлар:

— Нед'е о бек баҳай сүтне?

Тильт'и айтый оларға:

— О даан алай йарамаз костюм т'иймеди.

Копан Копычт'е айтый:

— Баҳма бек алай сүтне.

Эвленирийлер. Т'етәйлер баҳмаға онун шорбажлигни. Т'етәйлер йол бойу — жайилий атлар.

— Бу Копан Копычин.

Т'етәйлер даан — жайилир чох сыйыр.

— Бу да Копан Копычин,— халх айтый.— Хазлар да Копан Копычнин.

Йынандырыйлар т'елинин бабасы. Алай о берий хызыны т'елин Копан Копычт'е.

Бучух

Д.О.Атаринова (БТ: 118–119)

ЧЕЧИНИЙЛЕР хатын-хожа. Йох оларын баллары. Хожасы т'етәй чөльд'е. Хатыны алый баҳлаларны, т'етәй дәрйаче йувмаға. Башлай йувмаға — учай бир баҳла сувче, олуй соған. Учай соған — олуй бир кичик оланчых. Хатын алый оланчыхны холна, т'етәй эвдә. Адын хойай Бучух. Т'елий эвдә, басай хамур, этий йантых, хойай собаға. Айтый баласна:

— Мен ат'етим бағана ашамаға — сен ол эвдә.

— Йох, мен ат'етим.

Анасы хойай она добра.

Т'етәй, т'етәй, бек авлах. Лишай бир тулаға — чечайамай. Башлай хычырмата:

— Баба! Баба!

Бабасы штий сесин, түшүнүй:

— Меним йох балам. Т'имдир хычрый?

Бахай-баҳай — бир кичик оланчых. Сорай:

— Ханда т'етәс?

О айтый:

— Саңа ашамаға т'етирдим.

— Меним йох оланым.

— Наз йох? Анам т'етти дәрйаче баҳла йувмаға — мен олдум.

Отурду бабасы ашамаға. Оланы стәй айдамаға атларны. Бабасы бермей:

— Сен олмас айдамаға.

Оланы т'ирей атын хулағыче, башлай айдамаға атларны.

Т'етәй йолнен падышах, сорай:

— Т'им алай хычрый, сүрэй, özү көрүнмей?

— Меним оланым. О отруй атын хулағыче.

Падышах стәй, бабасы сатхай оланын она.

Айтый оланы хулағна бабасынын:

— Сат мени — мен хачам жөбү чиндэн т'ери эвдә.

Сатай бабасы ону. Падышах хойай оланчыхны жөбүче, т'етәй эвдә. Оланчых хачай жөбү чиндэн, т'елий эвдә.

Падышах т'елий эвдә, айтый хатынна:

— Мен сатын алдым саңа оланчых.

Узанды жөбне — йохтур бир ший дә. Анда слах йер халды. Алай масал да битти.

Холсуз хыз

Д.М.Тодурова

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен бир адамын бир хызылен бир оғлу. Олий баба, хысайахлы да, баба да, нене дэ өлийлер, халыйлар бир оланчыхле бир хызых. Бабасы-ненеси өлий, бир хызыхлен халий бир оланчых. Ёсейлер, бүйүйлэр. Хоншулар да айтый:

— Саңа энди т'ерек эвленимд'е.

Апасы да айтый:

— Саңа, хардашым, энди эвленимэ т'ерек. Тэк бир дэнэ иржам бар саңа — йаса маңа бир эвчик, чыхар, мен сизд'е харшы олмайым.

— Йахшы.

Эвлений. Йасай апасна бир землянкаых, чыхарый.

Күндэ дэ ишт'е т'етий. Күндэ дэ селам верий апасна, ал-хатыр сорай:

— Насаз? Не шлес? — дий, т'етий.

Бу да эвлений — алған жадунун хызын. Бильмей.

Т'етий шорбажи ишт'е, шорбажысы, бу хысайахлы да, хатыны да тутай, сойай неме?.. сыйырын. Тутай сойай. Т'елий шорбажы — буна дий:

— Сеэн ақид'ен апаң мына насай бизд'е! Сыйырны да сойду энди.

Т'етий сабасна хардашы ишт'е. Селам верий. Бу асай башын, т'етий.

— Не яа алай сен хасеветли т'етэс? — дий апасы.

— Сора айтый, — дий хардашы, т'етий.

Т'етий т'елий, ишлей. Бир даа т'елий, бахса — энди хойлярын да сойған. Йенед'е ёкеси чыхай. Т'етий йенед'е. Йене сорай — йенед'е она бир ший дэ айтмай.

— Айтый сора, — дий.

Бир даа т'етий, т'елий — энди баласын да сойай. Бир баллары олған. Баласын да сойай. Т'елий.

— Мына, — дий, — сеэн апаң насай! Энди баланы сойду! — дий хатыны.

Бунун да ёкеси чыхай. Алый балтаны, хыстырый бельне, т'етий, барый апасна:

— Айда, — дий, — барайых тав чине, пара лафлайых, — дий.

Т'етийлер. Т'етийлер, йүрүйлер-йүрүйлер, раст'елий бир дуп. Хойай холларын:

— Хой аблай холларыңы, — дий апасна.

Хойай о дуп сне — т'есий атай холларны. Хардаши апасын холларын т'есий. Апасын сучу йохтур. Холларын т'есий.

Т'етий. Энди насасын? Йүрүй-йүрүй, йүрүй-йүрүй, хайда бир алмачых раст'елий, хайда бир ший даа раст'елий.

Т'етий бир король. Тав түбүне т'етий бир король. Көрөй — бир адам туруй анда. Түшүй аттан, барый о хыз бала йанна, бахай — бир хыз бала, дүниа гүзели. Бед'ений.

— Сен олун меэм хысайахлы, — дий о холсуз хыз балага.

О да дий:

— Мен наз олайым сеэн хысайахлы, хайда меэм холларым йохтур?

Король да дий:

— Маа сеэн холларың т'ерекмий. Маа сеэн гүзельлигигү т'ерек.

Эй. Алый т'етий. Барый эвд'е. Анасы да стэмий ону, шо холсуз т'етирд'ен эт'ен. Хазаххызлары да стэмий бу хысайахлыны, шо холсуз т'етирд'енни. Король т'етирд'ен ёзне холсуз хысайахлы — олар да хайль олмайляр.

Незабаром чыхай дöгүш. Т'етий король дöгүшт'е. О т'етт'ен сора хысайахлы да докруй бир бала, эр бала. Буна да энди йазайлар, корольға: "Сеэн хысайахлың доғурду бир бала — бир шейд'е дэ бенземей: не баха, не айван". О да йазай йенед'е: "Мен барғанжесне турсун бала".

Бу баланы да башлайлар ташлама — атлар ѿгне дэ ташлайлар, сыйырларга да ташлайлар. Насайлар — хайып оламайлар баланы. Балаға биший дэ олмай. Бу хысайахлы да дий:

— Нед'е сиз меэм баламы хыйнайсыз? Яа тикин бир торба, хойам меэм архама, т'етийим. Мен хайда, балам да анда.

Алый баланы, т'етий. Йүрүй-йүрүй — чыхай бир папу:

— Бер, хызым, маңа баланы. О саа т'ерек олуй.

Алый баланы. Йынаный она бу хысайахлы. Берий баланы, т'етий. Баланы берип алған т'етт'ен сора онун холлары да пейд[а] олуй. Бу папу берий она холларны. Бир торба алтын да берий она, ахча.

— Чых абу тавун четне, анда бир эвчик бар, анда бир харт хысайахлы отруй. Абу ахчале йасан бир дэнэ бүйүк ашхана, ачын ашхана. Т'им т'елий т'им т'етий — ахчасыз ону ашатың, ичириң.

Алай дэд'ени т'иби, алый бу хысайахлы бу алтынны, барый, тапай о букананы, йасайлар бир

дэне балабан эв, ачайлар анда чине ашхана, ахчасыз ашатып ичирийлер т'им т'елий т'им т'етий.

О арада т'елий бу король. Көрей — тэмиз дэ онун хысайахлысы. Тэк тэ бир дэнэ: онун холлары йох эди — буун да холлары да бар. Йенед'е севд'ен бу король о хысайахлыны. Бу да севий ону. Башлайлар нетмед'е.

— Беле-беле,— дий король,— сен меним хысайахлы эдин. Сеэн холуң йох эди — шинди холуң да бар.

О арада т'елий ао бала, ао оланчых. Ўч жевиз холуна, ао балаан холуна. Т'елий:

— Тохтан,— дий.— Бозушман да бир ший дэ. Мен т'есем хысметицизин. Абу жевиз сеэн акаң ўчү. Абу жевиз холларың ўчү. Абу жевиз меэм ўчү. Мен сизин оғлуңуз.

Аман йынаный бу король бу балаға, алый хысайахлысын да, баласын да, хайтый эвд'е. Бир даа бу хысайахлы да дий:

— Бер маңа эмир, барайым, акамы бахайым, несай о анда,— дий. Йене жаны бар — доғмушу барйох.

Король да дий:

— Йа нед'е сен пайынна т'етәжес? Алым бир топ аст'ер, т'етэмиз.

Алыйлар бир топ аст'ер, т'етийлер, барыйлар акасна, не бар не йох, эпсин дэ хайып этийлер. Йанашыйлар акасна да — бу хысайахлы дий:

— Тохтан, урмаң. О меним доғмушум. Онун су чу йох. Онун хатыны эпсин дэ алай этти.

Алый акасын, т'елий анда да, шинчик тэ анда отруйлар. Хысмет. Не вахта бала доғай, о вахта йазылый маңтайына онун т'ечинишилиги. Т'ечинишилик — о, хысмет.

Күльчү хыз

Д.М.Тодурова

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен, бир заманда йох эт'ен, халған бир харт — ёльд'ен хысайахлысы, халған бир хыз бала — халған бир хызычылар. Айлянған алған эт'инжи хысайахлыны. Оон да бар эт'ен бир хызычы.

Башлааннар т'ечинмедин, ѿгей ана севмедин деданын хызычы. Эп тэ о балаға, эп тэ бүйүк ишлери айтый она. Сабалых т'ийиндирий озү хызын, т'етий кислед'е. Бу хызын халдырый: эвлерни жыйыштыражах, пиширежек, малын бахажах, не бар не йох — эпсини буна халдырый.

Бу хызычыны анасы ёльд'ендэ берд'ен эт'и тэне сач она:

— Хызым,— дэр эт'ен,— не чаре бар сана күч т'есе т'ечинме(д'е), абуңу чекес — сана йардым этийлер,— дэр эт'ен, алай нетт'ен.

Энди бу несасын? Т'имсе кörмөэндэ чыхарый бу саччыхын, т'есий — т'елий она йардымнары:

— Не т'ерек сана?

— Былай-былай.

Эпс тэ чаре. Т'елий кислед'ен ѿгей ана — эпси дэ азыр, хойуруп-түйүрүп эпси дэ азыр.

Бир тосат та берий бир йумрух скүлүү ишлемед'е. Былай бир йумрух скүлүү — ону шлейжек тэ, тохуйажаң та, даан бийазлажаң та, даа көлек тикирежек тэ, бир күндэ.Ao балаға ишлетий ѿгий ана. Йа бу да насасын? Йене чекий сачын — т'елий йардымнары, йардымжы хызлар т'елий:

— Не т'ерек сана? Хорхма.

Эпсин дэ этийлер. Шлейлер, тохуйляр, бийазлатылар, көлек тэ тикийлер, ѿглери, йеннери дэ нағышлы.

Т'елий ѿгий ана киследэн — эпси дэ азыр. Бу да пахыл түүши: "Аға! Меэм хызым сеэн хадар шлемез ми?"! "Йиберий хызын да. Берий холуна бир йумрух скүлүү. Шлежек хызы. Анасы барый. Эвдэ дэ асылсыз-насылсыз!

Т'елий эвдэ — шлемей дэ бир шей дэ.

— Не, хызычы? Шледин?

— Йох. Башым ағырды.

— Йат, йал эт. Йат, хызым.

Бир даа т'етийлер кислед'е. Йенед'е не бар не йох, эпсин дэ бу хыз балаға ишлетий. Бу да, олар кörмөэндэ чекий немесин... алай урбалар т'ийий — ай т'иби, күн т'иби! Көзлөрнө кörмө алын йохтур. Айагна да башмагы, ѿкчеси дэ алтын. Чыхай киследэн — бир оланчых көрөй ону. Хыз да чапханда халдырган бир башмагын анда.

Т'елий эвдэ, сахланый. Т'ийиний о саатчесне. Бетин дэ күль этт'ен хойай: бед'енмей, эбет, о хыз баланы ѿгей ана.

Бир даа алыйлар о башмакны, йүрүйлер, хыдырыйлар: "Т'имин башмагы?"! Йүрүйлер, эпсине койче йүрүйлер, эпсине дэ т'ийиндирийлер — т'имсе дэ т'иймей. Т'елийлер энди бу хысайахлыя:

— Сеэн хызларың бар ым?

— Бар,— дий.

Бу көрөй им т'ельд'еннери — ѿзү хызын т'ийиндирий, пудэрлей, чыхарый, буна башмакларын ёльчед'ейлер. Йа ѿгей хызна да айтый:

— Сен печ сне мин. Түшме. Көрүнме.

Бу да көзетий пенжередэн. Олар т'ельд'ен сора көзетий пенжередэн. Көзетий — олар да көреллер.

Буну т'ийиндирийлер — т'ельмей оон башмагы онун аяафына.

— Ана, сеэн бир даа хызын т'ерек осун.

— Ax,— дий,— о йеди йашна. Халхка чыхмага алы йохтур оон.

Айтый — чыхкай. Чыхай, о хызчых та чыхай энди. Т'ийиндирийлер аяафына — т'елий онун аяафына да. Хахайлляр алийлар т'етийлер, о хызығын бабасын да алийлар т'етийлер. Бу да көзетий, халий. Наз гарип эди, йене алай гарип халий о хысайахлы.

Алёнушканен Иванушка

Д.А.Хаталах

БИР ПАПУНЕН бир бекана, оларын вар эт'ен эт'и баллары: бири хызҗых, бири оланҗых. Олей бекана, халый папу. Алый бахша хазяйка özүне. О бекана да дий:

— Жой балларыны яа алт'ет оларыны анда стис аонда, олмасын йаныма,— дий.

Папу да дий:

— Хайда алыш т'етийим мен оларны?

Хомушу да хатыны о балларын пек жалить этэр эт'ен. Варый о баллар, айтыйлар беканаа, дийлер:

— Беле-беле, биз штимиз, бизни бабам алт'етәжек.

— Яа сиз, балам,— дий,— бахман бабан сизни алт'етинжез. Ао бир парча сабун, бир гүзгү, бир дэ тарах. Йеже бабан нененен йухлағанда сиз хачыныз.

Булар да азириллар оларны, йеже туруй хачайлар. Саба туруй баба, алт'етәжек — баллар йохтур. Т'етий олар ардына хувуп брычкасанен. Т'етий, т'етий, т'етий. Көрүнүйлер энди. Жетәжек баллар ардына. Аман-аман жетәжек олар ардына. Чапай. Атайлляр тарахны. Атайлляр тарахны — олуй тит'енек. Папу да тит'енек снен чыхынжез о баллар т'етэй хачайлар.

Чыхай папу онда чиндэн, бахай — йене баллар көрнүй, йене т'етий олар ардындан, йене т'етий. Йене жетәжек, аман-аман жетәжек олар ардна. Олар атайлляр сабуну. Олуй балчых. Онда чиндэн чыхынжез ошу балчых чиндэн, бу баллар йене ха-

чай т'етийлер. Даа узахка т'етийлер. Бахай — папу чыхай онда чиндэн. Папу йене баллары жетәжек. Энди аман-аман жетәжек. Атайлляр гүзгүнү — олуй бир дэне дэрья. Су. Папу т'ечамай. Айляный хайтый.

Т'етий булар. Т'етийлер-т'етийлер. Ахшам олуй энди. Ахшам стё энди. Оланчых су стий. Йавун чохтан йағган. Гольчеэ су вар, ат йизичээ. Бу дий:

— Ичем мен, — апасна айтый: — ичем аонда чиндэн су.

— Йох, хардашым, ичме — олуйс ат, тэпес мени.

Т'етийлер. Раст'еий сыйыр йизи.

— Ичем мында снен?

— Йох, ичме ондан да — олуйсу сыйырчых, урус мени.

Халый ардына, бахай — бир эчки йизҗиги. Йизли ичий о эчки йизиндэн — олуй бир эчкижик, т'етий ардындан. Апасын ардындан т'етий, жижасынын ардындан. Хызҗых т'етий, ардына айляный, бахай да, бахса не бахсын — ардындан эчки т'етий.

— Мен саа айттым: "Ичме". Олдуң эчки. Шинчик энди несайым мен сени? Несайжам?

— Сен минис дрек сне, йухлас. Мен юттым дрек түбүне.

Миний жижасы дрек ўстнэ, о да жайилий дрек түбүне. Йеже т'ечийлер. Саба күн падышағын ыргатлары т'елийлер атларны йувмаа. Т'елийлер атларны йувмаа, бахайлляр — т'ирмий, түшмий дэрияче атлар. "Ий, не вар бу? Атлар эр күн йувур эдик, а шинди йохтур. Айда",— дий, бахайлляр тэпээ, бахайлляр — ўстнэ бир дэне хыз, дүльбер хыз. Варыйлляр, падышахка айтыйлар:

— Беле-беле адам отруй дрек ўстнэ. Несайых она?

— Алыңыз,— дий,— хырх балта, хырыңыз дирек, балта хахайсыз — дирек йыхлый. Сиз дэ алышыз хызыны, т'елийсиз.

Варыйлляр. Уруйлляр-уруйлляр о дирекни. Штэ, энди халған т'есмээ. Ахшам олуй. Тащлай т'етийлер: "Саба т'елип алымыз".

Т'елийлер саба. О эчкижик тэ о хабухларны тэмиз дэ түкүрүп йапуштурған директ'е харшы. Йене целиком дрек. Айда, йене башлайлар. Йене т'есамайлляр дирекни.

Бу бекана да, абу ёгий ненеси, о жаду эт'ен. О да штий буну. Варый падышахка, дий:

— Бир дэ түшүрамазлар онда стэн ону. Мен түшүрүм.

— Йа нас түшүрүс? — дий.

— Вер мaa бир элек, бир чанах та ун, бир дэ тэкне.

Алый, о тэкне, чанах, оннен уну хойай элекче, башлай элеме. Тэк сый йаннен элегин. О хыз да дий:

— Бекана, айлян элегин, о йаннен эле — сен тээ элес.

Бекана дий:

— Йа не сачын узун! Узат сачын да көстэр.

О да узатый сачын көстэрме беканаа элекни о йанна айляндырма — йапушчай бекана сачына, чекий, түшүрүй ону. Чекий түшүрүй ону. Падышах та алый ону ат ўстне, т'етий эвдэ. Хазаякасы олуй онун, хатыны. Отруйлар анда браз заман. Олуй дöгүш. Т'етэжек энди дöгүшт'е шорбажисы, дий:

— Мыхайат олун хазаякама: онун баласы олаҗах. Йаш олаҗах — мыхайат олун буна.

Т'етий. Бу халый. Йыргатлар да бахайлар ону гүзель.

Бу жаду хатын да стэмий кörмөэ ону. Тутай:

— Айда, вараах öзене, йувунайых,— дий. О хызға айтый.— Сен меэм архамы йувас, мен дэ сеэн арханы йувам,— дий.

Т'етийлер. Чыхарный бу бекана, отруй таш ўстне. Йувундуруй о хызчых ону.

— Айда, сен отур, мен йувайым сеэн архан.

Бу да чыхарный. Бу да отруй таш ўсне. Жаду хатын да тэберий ону öзенчеэ.

Бу немечик тэ, хойжух та йага жайилий, көрий. Тутай о хойжуғун да, хурйуғуна бир түйүк байляй, шоп айтмағай олары бирне дэ.

Т'елий бекана эвдэ. Тутай öзү хызын. Жаду хызы чирт'ин эт'ен! Хойай ону оон ѹерне, подушкалар арасна. Энди т'ележек шорбажи дэ. Даа т'елий шорбажи:

— Ахыз, йа мен т'етт'ендэ сен дүльбер эдин — шинди чирт'инненд'енси. Не вар саа? — дий.

— Вай-вай-вай! — дий.— Тиймен мaa! Хабургаларым сыйай меэм,— дий. Хойған бир талай йымырта хабуху.

Бу немечик тэ, хойжух та дий:

— Сиз бериң мaa эт'и цеберка, мен варып су т'етрийим. Т'ерек олуй сизе.

Бу хыз та дий:

—Ao хапудат'и хойжуғун сой, йүрегин мaa версен, мен йахшолум. Ону соймасан, мен йахшоламам.

Падышах та хайль олмай: "Доғмуш хардашын соймаа стий", — дий.

Бу хойжух та ўене дэ эп стий, шоп цеберка верд'ей, варый су т'етрий. Стий — вердлер. Алый мойнузларна цеберкаларны, т'етий сувфа, варый, т'етрий. Хамушлухче башлай йыламага жижасна. О да о йандан йылай:

Мени балых йутмуштур,
сачбавумдан тутмуштур.
Мен мында стэн чыхамам —
сүтмү хум басты,— дий.

Буну да падышах штий. Тутай хойжухну, дий:

— Не öле? — дий.

— Йа меэм жижамы ао бекана йиберди öзенчээ, боғду ону,— дий.— Аман о боғулмаан, ону балых йутхан.

Айда, тутайлар дэмир авлар, чыхарыйлар ону онда чиндэн, хызны, т'етрийлер эвдэ. Хурйуғуун да чезий хойжуғун. Т'елий эвдэ. Ненесине дий:

— Не стийс мендэн — хырх ат ын, хырх пычах ын? — дий жаду хатынна.

О да дий:

— Хырх пычах саңа осун, хырх ат версен маа, олуй,— дий.

— Оса, осун,— дий, тутай, хырх атын хурйуғуна байляй онун сачларындан, йиберий жапа харши — парчачых-парчачых этийлер ону.

Хардашын баласы

Д.А.Хаталах

Э Т'И АКА-ХАРДАШ. Беле, хомшу эт'иси отруйлар. Хардашын жеди баласы бар. Акасын бир дэнэ дэ йохтур. О хардашы ғарип т'ечиний, акасы зенд'ин т'ечиний.

Ахшам олду. Ғарип т'елий иштэн, хардашы, йары йежед'erek йарығы йанай эвчээ. "Э,— не вар онун эвчээ?" О хадар йарых йахайлар булар! — дий хазаякасы, хатын айтый.— Вар сен, динне-т'и пенжередэн, не бар онда? Хырсызлых ший этийдирлер олар".

Варый бу да, баҳай пенжередэн — жеди бала отурғаннар кругом, ортаа да о кичижикни хойғаннар, бир бучух йашна, о да ойнай, оларнен дэ ба-ба-нене дэ, күлийлер, олар да, хардашлар-акалар да күлийлер. Севинч-хуванч, ойнайлар о баланен.

Т'елий о, хатынна айтый:

— Ахыз, беле-беле ший. Наз этэйик тэ биз ао баланы алайых ондан?— дий.

— Вар, айт она, сатсын ону бизе.

Т'елий, хардашына айтый:

— Сат. Не стэс, ону ал мендэн — сат ао кичигин маңа.

Хардашы дий:

— Наз сатайым ону? Меэм олған эгленжем о,— дий.

Хатыны да дий:

— Сат, т'етсин. Хапу сне хомушу — көрежеэк. О зенд'ин т'ечиний, гүзель т'ечиний баламыз.

Сатай. Сатай ону.

Алый ону, т'етий эвдэ. Йахайлар йарых ахшамных, йары йежед'erek хатын-хожа баланен ойнайляр. Буларын да сёний йарыхлары энди, энди ахшамдан сёний йарыхлары, йохтур энди эгленжеси, эгленжे йох олара. Бу баба түшүнүй, хардашы.

— Ахыз,— дий,— мен варып алым баламы т'ери.

— Йох, т'ерекмий.

— Йох, варып алым.

И, варый, хазаякасна дий:

— Вер баламы.

— Нед'е? Мен саа бир сыйыр вердим, бир талай заре вердим, — сен балаңы алажаң шинчик тэ!

— Йа меэм ожағым сёндү. Баламы вердим — эвчө эпси дэ яласлаан да. Чарын мaa баласыз.

Ака да дий:

— Мен баланы вермем. Вер судха. Вер заре. Не вердим — сыйырны вердим, заре вердим, ийбер оларны маңа, соратын веэрим мен саа.

Сыйырын да алый, зарени дэ.

— Тэй бир чувал зарени чекип ашадым,— дий.— Йаңысына жетsek, веэрим ону.

Йох. Хайль олмай.

Верий судха. Чыхайлар судха. Суд бахай ишленини. Фарип тэ, хардашы, дий:

— Чувал заресин ашадым мен онун. Мен бир чувал зареэ баламы сатайым мы? Жетсем йаңысна, мен веэрим ону. Алса сыйырын да алсын, ёбүр зарени дэ алсын,— дий.

— Йох,— дий акасы да,— Болейик баланы ортадан. Йарысы она, йарысы мaa осун.

Хатыны мындан да чыхай да дий:

— Бöльмен баланы. Халсын она. Бедава. Тэй баланы бöльмен.

О вахта судяялардан бир дэне дий:

— Балайы верме т'ерек хардашна.

Судяялар вердлер баланы хардашна.

”А кызым...“ түркүсү

Д.М.Гобиш

БИР ШОРБАЖИ — т'елийлер — бермөэ стий хызын туварчыға.

Хызы да дий:

— Мен ону алмам,— дий,— онун тувары чохтур: маңа баҳтырыр,— дий, хайль олмай.

— Туварчыны стэмессен, берийим мен сени чо-банға,— дий бабасы.

— Йох, бабечигим, мен ону алмам: онун йахасы т'ирлидир — маңа йувдуур.

Йахасы т'ирлидир чобанын.

— Вай, хызым, т'ельдилер шароштан, берейим сени т'елин шарошха. Шарошха берийим.

Хызы да дий:

— Бер, бабечигим, бер: күндүз шарош, йеже мамур — сарылыр баңа.

”Алем“ түркүсү

Д.М.Гобиш

БИР АДАМЫН бир оғлу бар. Онун да ады да Алем эт'ен. Алем ады. Ады Алем. Бащлай бозужулух этмөд'е. Ону уруй, буну көтэклий, тавух хырслай, анбар ачай, ат хырслай. Йарамаз. Йарамаз адам эт'ен о. Онун йарамазлығын берийлер падышахка, дийлер:

— Нас тапаймыз онун чаресин дэ, шо ѿле ший этмесин?

Жыйылый... Падышах аст'ерин жыйай, хурайлар, лафланыйляр:

— Чаграйых та онун көтне бир ўч йўз чубух урайых, о вазд'ечсин о шийи.

Чаграйляр, дийлер:

— Беле-беле ший, сеэн көтне бир ўч йўз чубух урмаға т'ерек.

О да хайль олуй, дий:

— Урсаңыз — урунуз.

Урмaganнар.

Падышах та берий ферман, тэ падышадан т'елий приказ... неме... лаф т'елий... наз айтайым ону саңа йа? Падышадан т'елий лаф, дийлер:

— Алемд'е т'ерек урмаға бир ўч йўз чубух та, вазд'ечсин хырсызлыхны.

Хайль олуялляр бир шийд'е. Оон сорадын башлайлар түркүсүн йырламага.

”Анемдэн-бабемдэн дувасын алыш“

түркүсү

Д.М.Гобиш

АНЕМДЭН-БАБЕМДЭН дувасын алыш,
эй, анем дэ,
Хырымдан чыхтых, эй, ахыз...

Бу татарлар Хырымдан чыхканнар. Андан чыхканнар, дувасын алғаннар. Бабалары-аналары дува берийлер. Олар чыхайлар Хырымдан, т'етийлер башха ёердэ.

Хырымдан чыхайлар эт'и йўз йылдан т'ери. Эт'и йўз йылдан т'ери дэ Екатерина падышах берд'ен оларга алай заман, шоп олар чыхып баргайляр, эв йасагайляр. Олар да чыхайлар Хырымдан, т'етийлер, сайляйляр йер — орталых тэмиз хырдыш. Олар да башлайлар түркү йырламага. Абу түркү ондан йырлайлар — наз йасалғаннар, наз йер алғаннар, наз эв йасаганнар, эпсин дэ.

О түркүлерни мен о вахта шиттим олардан, не вахты он беш йыл эдим службаға Хырымға, анда ёгрендим да анда татарлар йырлар эди. Жыйыллыйляр кругом, отруйляр, тутённери дэ ёглерне, папирослары да. Ёле цигарлар йасайляр дэ башлайлар йырламага. Мен дэ авес эдим ёле шийд'е. Йирми йашна эдим, авеслендим мен дэ, шоп аңнамага, нед'е түркүлерин йырлайлар. Ёгрендим ао да олардан.

Аоларын ёгрендим, штэ, т'ельдим мында, йырладым мында кой чине. Чагрылляр койче дэ абу трёхсотлетие воссоединения Украины олду ну, чагырдлар мени трывунға. Чыхтым мен дэ трывуна топесне, абу Хырымдан кочкен түркүнү йырладым. Күлўшийлер эпсчиги дэ.

”Варыңыз, айтыңыз бабеме“ түркүсү

Д.М.Гобиш

БИР АДАМЫН бар эт'ен бир оғлу. О да эт'ен бир хырсыз. О хырслаған ат та, хырслаған сыйыр да, адам да ёльдүрд'ен. Бабасын-анасын жаны да ондан йанған. Сора хырслап-хырслап лиший, тутулуй. Тутулуй — т'есейлер ону турмаға йатмаға. Йатый турмаға, стэй хутулмаға андан. ”Т'им хутхаража мени?— дий.— Айтайым бабама, сатсын атын-арабасын, йасатсын беш йўз алтын дэ хутхарсын мени бу белалардан“.

Бабасы да дэй:

— Жаным йанды. Т'ерекмей о маца. Чүрүп халсын андаче. Мен ону хутхармайжагым.

Айтый анасна:

— Хутхар мени бу беладан.

Анасы да дэй:

— Мен олған шийни сатып та сени хутхармам: сен меним жаным йаҳтын,— дэй.

Сора айляный хызхардашына:

— Сат эписи сандух-жийезни сатын, сат жийезни, асра беш йўз кўмӯш ахча, хутхар мени беладан.

О да хайль олмай:

— Жанымызы йаҳтын — т'ерекмейси сен бизд'е.

О да айляный папусуна:

— Діда,— дэй,— сениң бишней энди йох, сенин бир ўлен бар, бир дэ чубугун бар, ўленен чубугун бар, сат оларын, йасат беш йўз кўмӯш ахча, хутхар мени бу беладан.

О да алмай бойунна.

”Т'имд'е айлянайым энди?— дий.— Сойум-сопум стәмей мени хутхармаға. Айлянайым нышаннами. Онун да бир шийи дэ йох. Башына тэк бир платоғу бар. Сатсын о платоҳун да арасасын беш йўз кўмӯш ахча, хутхарсын мени беладан“.

А сорадан башлай энди түркүсүн йырламага: ”Варыңыз, айтыңыз бабеме...“

”Долу“ түркүсү

Д.М.Гобиш

ОВАХТА т'елинне т'ийев отруй стол артна. Андан сон башлайлар долу сўзмәд'е. Долу-ну сўзей калата. Ўзў дэ йырлай. О йырлай

да. О йырлай, бабасынен анасы отуйлар, т'ийеве т'елинин харшына отуйлар. Калата да долу сүзей. О вахта берий калата бабасна ичмэд'е, калата да ичий — эт'и хадэнен.

Калата ичт'ендэ калата да йырлай:

Чалғы сапын тапасы.
Бу т'ийевин бабасы,
йўз бин алтын пагасы.

Нед'е йырлай буну? Шоп чох ахча берд'ей. Аңсон:

Хара хойун ченд'еси.
Бу т'елинин анеси,
йўз бин алтын пагасы.

Бу калата так співає, шоп йаҳшы т'ечинд'ейлер.

Коляан түркүсү

Д.М.Гобиш

АБУ ТҮРКҮ? Йа бу Коляан түркүсү даан? Чалай. Чалғанда башлай йавун йавмаға. Йа вун йавай. Череннер бар эт'ен. Жигети дэ черен түбне эт'ен, хафтаны. Хафтанын жёбне дэ түфеги бар, револьвери. Йавун йавғанда барий, чекий хафтанны пешиндэн. Хафтан алмаче түбүндэн о арада паттай неме... түфеги, анда револьвери, оле алет, паттай, уруй ёльдүрүй ону.

Ону ёльдүрген сора жыйылийлар, йазайлляр түркү она: беле олған, алай олған.

Жыйылый андан эпси дэ, о да дий:

— Жыйылдыңыз, т'ельмеэ т'ельдиңиз — барыш энди меэм анеме биший дэ айтмаңыз, анам т'ийик-т'ийиксремесин,— дий.

Т'етрийлер Коляан ёлүсүн эвдэ. Эвдэ т'етирд'ен сора т'емене чалар эди... чалар эт'ен. О вахта, барийх, чан уур әдлер, кислед'е чан уур әдлер ёлүсне. О да ёлүсне чан уур өт'еннер, штэ. Бир түркү даа бар эди.

”Мағдале“ түркүсү

Д.М.Гобиш

БИР АДАМ, алай бир т'ест'ин адам, севей бир хызыны. Хыз бабасы зенд'ин. Бу олан фарип. Хырслай о адамын хызын. Алый о эриф о хызыны, хачай. Хырслай:

— Хайда т'етэйик? Айда, т'етэйик Сонцуваға,— дий,— анда бири дэ тапмаз бизни,— дий, алый т'етий Сонцуваға.

Т'етийлер Сонцуваға. Баба да йох. Бабасы да эвдэ йохтур о хызын. Нене дэ бильмей, бири дэ бильмей, хайда т'етт'ен хыллары. Сон т'елий бабасы эвдэ:

— Беле-беле. Хриснаны алыш хачтлар.

Хызын ады да Хрисна.

— Хриснаны алыш хачты.

— Т'им алыш хачты?

— Васёк.

Василь алыш хачхан Хриснаны.

Йа несамаа т'ерек? Нас тапма т'ерек ону? О хачхан — йохтур. Хыдырыйлар-хыдырыйлар... Абу хырслаган адамын хардашы барый, айтый:

— Беле-беле, т'етт'ен Сонцуваға.

Барыйлар, тапайлар ону анда.

Тапхан сон, андан, она т'ерек бир түркү юнен йырламаға т'ерек. Она т'ерек бир түркү чыхармаға. Мында да бир харт бар эди — Чарт'ел Тодорака, хомшусу анда.

— Барыйых та айтайых та Тодоракаға — Тодорака чыхарый она бир түркү,— дийлер.

О Тодорака да чыхарий түркү оларға, шо а[лы]п хачханнары... алыш хачханнар. Алыш хачай ону. Сора она бермейлер о хызыны. О адам — фарип адам. Бу хыз да зенд'ин адамын баласы. Бермединдер. Мағдале да — ненелери, абу хызын ненеси. Ненесин ады Мағдале, хызын ады Хрисна. Хриснаны: "Хрисна, алай этмезлер"— дэп йырлаған. Бабасы да ёльдүрд'ен хызын. Ёльдүрмээн ама, толдурған түфегин ёльдүрмэд'е.

Неляан түркүсү

Д.М.Гобиш

БИР ХЫСАЙАХЛЫНЫН хызы бар. Бар эт'ен хызы. Бар! Хызы бар эди. Хомушум олур эди о земан. Йуртумуз артына отуй. О да севей бир адамны, бир дэлханны. О дэлханын да бар машинасы. Чыхайлар, башлайлар качайланмаа. Машинанен качайланыйлар. Машинанен качайланғанда уруйлар машинаны машина харшы. Хапахланмай ама, урунғанда ао хыз баланы сыхай хойай дэ ёлий абу хыллары. Бир хызы бар эт'ен, о да ёльд'ен. Бу хызы да машинадан ёльд'ен. Оон чүн она да т'ерек түркүйүй йасамаға. Мен дэ йырлайым урум түркүлери. О да дий:

— Нас түркү чыхарайых Неляға? — дий ненеси.
Мен дийим:
— Олсун, мен бир эт'и пийит айтыйм.
— Наз айтажаҳсын?
Мен дийим:
— Блай айтыңыз, — дәп йырладым мен она абай. Мен дийим: — Аблай йырлажаым, штэ.
— Абу гүзель, Митяка, — дий о да, — бек гүзель.

”Үч атым вар да дағ ичине“ түркүсү

Д.М.Гобиш

БАБАСЫ стэй оғлун эвлендирмед'е. Оғлу да дэй: “Баба, бизим дэ ўч атымыз бар — оларны баҳайых биз”. Бабасы хайль олуй. Алып т'етэйлер о ўч атны тав ичине, баҳайлар, оғадар баҳайлар, шо чаре оларнен энди той яса-маға, о атларнен: бири тору, бири т'ери, бири дэ чал. Тутайлар эписи дэ, тутай:

— Баба, көрме т'ерек, хайы оларын араларындан гүзель, — бабасы айтый оғлұна.

Олан да т'етэй тав ичине, миний торатны, айлянын т'елий тавнұ — бед'енмей. Миний т'ератны, т'ератны да миний, т'ерат йарыға да т'еламай. Миний чалны. Чал айлянын т'елий тавнұ. Т'елий, бабасын ёгне тохтай.

— Баба, — дэй, — айлянып т'ельдим т'ери — чал болдурмады.

— Болдурмаан оса, энди бизим чал атымынде т'ерек хошу алмаға. Чалны т'ерек баҳмаға, о бизи ач халдырмаз, — дэй бабасы.

Баҳайлар чалны.

Олан да стэй эвленимд'е. Эвлений олан.

— Баба, — дэй, — торунен т'ери сенин осун, чал да меним осун. Мана берис, — бабасына дэй оғлу. Сора: — Эвимизд'е, баба, ўч гүзель бар: бири т'елин, бири т'ийев дэ, бири дэ хыз. Т'елинне т'ийев дэ сизин осун, хыз меним, — дий оғлу да йырлай бу түркү: ”Үч атым вар да дағ ичине...“

Хонушма түркүлери

Д.М.Гобиш

НАС ТАПМАМ мен онун чаресин! Бир артынан, бир бир артынан т'елий, алай, ёле складно чыхай. Алай йырлас... Шинди бир

перерыв яласас бир дәне, андан сон уннутус. Ан сорадын бир дәне даан. Бу хонушма түркүлери. Мен бильд'ен осам сенин т'ележегиң мында, мен ола-рын эпсин дэ йазып-йазып алыр эдим, абелे дэ шинчик сырачых-сырачых эпсин дэ йырлар эдим мен саңа. Мен бильмедин сеэн т'ельд'ениң. Сен т'ерек эдин маңа эртәдән хабер этмәд'е: мен баражағым саңа, Дмитрий Николаевич, дәп йазған осаң маңа, мен саңа азирлер эдим эпсигин дэ!

Нинаны т'елин берсек, беремиз саңа телеграмма, алыс хазияканы да т'елис. Мен о вахты эпсигин дэ, яңа бөлмесем мен, о вахта эпсигин дэ йырларым саңа.

Тахмак

Д.М.Гобиш, О.О.Тарастьева (БТ);
З.А.Афендикова (Роздольне)

Авузу бар — тили йох. Аңнай о адам эр бир шийин дэ. А тынч. Тәд'ин адам. Эпсин дэ билий ама, лаф лафламай. Т'ерек тә йердә лафланый — т'ерекмәэн йердә лафланмай да, индәмей дэ. Она сорсан, ао адам айтмай да саңа ону. Т'ерек оса, стий, лафетий, стәмесе, лафетмей.

Авузу — баҳла алған. Лафламаға чох билий. Авзуна баҳла алған — лафлама да стәмий, индәмей, т'ерекмәэн лаф лафламай. Авзуна баҳла алған — лафламай.

Авузундан чыхкан лафың хойнуңа т'ирсін! Хойнуңа т'ирсі, бу да т'ерексе, аңнас. Мен дә о лафны айтмам, шоп о хойнума т'ирмесин.

Адыңне харт ол! Догғансын — йашамаа т'ерек, шоп адыңнен ёльме дэ т'ерек. Т'ерекмәэн ший этме халхка, арам ашама, дәвет'ель ший этме, пүсүр шийд'е хошулма.

Ажид'ен адам аждэр олуй. Ажид'ен адам, ажид'ен осаң — бир иштән дэ хорхмас.

Аз осун — уз осун. Чох олмасын — гүзель осун, файдалы осун.

Алдатып т'етмәэ чаре, хайтмаа тапмас чаресин. Сүфтәдән түшүн: хайда т'етэс? хайдан т'ележекси? Дә т'ельсен, доғрусун айт. Йалан айтмаа т'ерекмей, хорандың, халхын көзүндән чыхмаа т'ерекмей. Алай ший чох. Мана да олуй, саңа да олуй. Йалан айтса, сора энди хайтажаһ ама, хайтмай о да. Айтхан сон энди йүрект'е сарылымы — энди хайтмай.

Аллах йардым этсін, душманнар севінмесин БТ.

Алма пиш-се, авузма түш-се. Асылсыз адам. Бахай пишт'енчек, авузун да ачай, шоп авузна түшсүн азир. Ишлемед'е стәмей — оон чүй айтый да ону. Йатый йердо: "Авузма түшсүн алма — йаҳшы эди", — дий. Шлемед'ен — ашамаға стий.

Ал-хатир сормаан столға отурма. Т'ельдиң ни — ал-хатир сор: насаисыз? нетэйсиз? наз ишлейсиз? хайда бардыңыз? не анда шиттиңиз? Севлениңиз — о вахта отруң ашамаға.

Арыйалы күн. Арыйалы — хаста олмаа алы бар. Файдасыз ший — лучче шлеме. Бүгүн т'ечсин алай — йарын шлемиз. Арыйалых күн: чаре бар да, зарар да осун, ишлесен, арыйалы олуй. Алай күн — хуш т'есе, уйасна да т'ельмей.

Арсыз көпек йуртха йатмай, дий оса, т'имнин тарафы айтый буну? Бизимчасна айтым мен: йарамаз адам ичтә дә эвдә йатмай — йүрүй хатыннарга, кахпелений. Оон чүй айтхан да ону.

Артна ташлаған öгнө чыхай. Сен бögүн элик эттиң бахшасна. Йарын дә т'ерек саңа этмәд'е. Сенин дә адам йох. Барыз, чағрыз — бириң т'ельмей, ону чағрыз — т'ельмей. Хайсыларға элик этт'енси, о адам түшүнүй дий: "Олар мана элик этт'ен эди — барайым мен дә она йардым этәйим, битирейик ишин".

Артна халған — тоз-топрах. Йа т'етэс сен. Сенне барабар т'етий о. О да сеәң артындан т'етий. О да тәмиз тоз-топрах олуй. Т'етий айахларне сүрүкленип — мен дә оон артындан т'етэм тозланып. А не этий ону? Саймай бишийд'е дә сени.

Арханы бүрчө талай. Ичт'ен шишт'ен — энди йохтур бир шийчик тә. Т'ельд'ен хазыйкасна, дий: "Ону да т'ерек, буну да т'ерек алмаа". Хазыйка да дий: "Йа хайдан алайых? Эпси дә бар эди — бир ший дә халмады! Хашыңыз да — араханы бүрчө дә талай! Не асталамасын сен? Сеәң бир ший дә дәгмәэ шийин йохтур. Т'ерекмей лаф лафламаға. Хоранданне лафламаға т'ерек, барышмаға т'ерек. Т'ерекмей о пиший дә этмеэ — хоранданне, хонушларыңынә йаҳшы олмаа т'ерек, эпси дә йардым берд'ей саңа, биз дә оларға, шоп бизим т'ечинишимиш изорух олғай!"

Ат хаталанған йердә түкү халый. Нағадар шорбажилик этэз, халса, халый, олмаса — бир ший дә йох. Шлесен — халый. Шлемесен — бир ший дә йохтур. Ат хаталанған — түкүн төкт'ен. Бизд'е т'ерек ишлемед'е, öгүмөзд'е чыхкай, хартлыкха.

Атэш йанған йердә йешиль олмай. Бир ший дә — от та ёсмий. Алай йердә от та ёсмий. Хорандаға да бир бүйүк хасевет олса — севинч олмай энди.

Ахмаса да, тамай. Алай йердә адам ишлий, мына барый комбайн түбүне, т'етрий заре. Т'етирд'енде энди özне биший-биший — котү

түбүне хоты цеберка ший хойуп т'етрий. Йа баройх булай. Наз да ишлесен, олуй. Чох олса, сох олмаса — биший дә тамай. Оса, о тамай, о да сох. Бираң-бираз тамай, азар-азар. О да гүзель.

Ахыл т'елий — т'еч т'елий. Башлас лафламаға бир ший бир ший, айттың — битти. О хайтмай энди т'ери. Алай мы? Оон йүргегине халый сениң айтхан т'ерекмәэн лафларың. Оон йүргеги йанай: "Öльд'енчек унутмам мен оон лафларын. О — дәвет'ель адам".

Ахыллы баш дәлид'е түшт'ен. Аңнатый ахыллы баш ахмак адамға. О ахыллы баш: эпсин айырый, эпсин билий ама, ишлемед'е стәмей. Сени шлетий: "Т'ет сен, ишле, мен ишлемежегим". Ахыллы баш. Ыргат.Ao хазахлар ablай.

Ахыллыдан ахмак алмаз BT.

Ахыллы бар — тэрбийасы йох BT.

Ахыллы бар — фит'ири йох, фит'ири бар — ахыллы йох BT.

Ахылыңнен чувалға т'ир. Наз да лафетсен, сеәң ахылың бирне дә т'ечмей. Мен сениң айтхан шийин шитмәд'е дә стәмем. Баланың ахылна олма сен. Аңназ ым сен не олғаның? О да: "Аңнам", — дий. Аңнасан, бала ахылы тутма. Сен энди эсли адам. Аңнап лафлама т'ерек. Не сен бала т'ибик лафетис? О биший дә т'ечмей. Эсис бар ым сеәң йохса эсис йох ум? Бала т'ибик олғансы! Öзүңү бах — халх та бахма. Не т'ерек саңа, бозүң эт ону. Саңа халх т'ерекмей.

Ач олған адам ач халый. О стий ашамаға — она ашав берд'ен адам йох. Стий ашамаға, ашав бермәд'е адам йох она. Ашатмаға адам йох, бирдә, т'имсе йох.

Аш хотарғаннен, иш бежерд'еннен. Пиширсөң — хотармаға ший бар, пиширмесен — биший дә йох. Бежерсөң, нас хотармаа т'ерек, наадар хоймаа т'ерек, ашатмаға. Кörмөэ т'ерек, т'имд'е берис сен ашамаға. Эр адамға сен бережекси — чохча т'ерек хойма, хысайахлыға аз бермәэ т'ерек, шоп көзетт'ес сен, аш жетиший ми ашама хорандаға йохса жетишимей им, шоп аңнағас, харерин бильд'ес.

Базар күнү баласы базартә дә ону стий. Базаркүн баласы ону да стий ашамаға, буну да стий ашамаға. Онун да йохтур да ашав бермәд'е она. Баласы да стий ашамаға, эриший. Берий анасы ашамаға — о да стәмий ашамаға, бахша ашав стий. Алышхан алай. Балланый. Баштах дийлер она. Баштах бала диңнөмий анасын да: хайда стий, анда т'етий, не стий, ону этий. Пиширд'ен анасы, хойған ашамаға. Этин ашаган, борчун ашамаған. О да ашай этин борчун ичне — борчун стей

мий ашамаға: "Нине, мен ону ашамаа стәмем,—дий,—тәк этни ашадым".

Бал тутхан пармағын да йалай. Олан! Аңайсы да ама, наз айтамайсы? Нед'е айтый ону? Татлы. Шлей-шлей, шлед'ен сон биший биший пейдәтий барыйох. Шлед'ен адамын олуй, ишлемеән адаам бишийи дә олмай. Ишлед'ен адамын олуй. Ишле-ән адамын олуй. Зенд'ин адаам эр бир шиий дә вар. Чах пармах йалай. А ғарип әнди — йаламаа йохтур бир шиий дә.

Баласыз адам бильмей балаан хатириндән, наз бахайым да, наз ёстүрәйим дә — йохтур оон баласы. Он чүй лафланый да: "Не лафетийим мен ону? Йохтур меәм балам. Наз ёстүрәйим? Оса, ёстүрүп бўйўтсем, мен дә работ көрерим сеәң т'ибик. Меәм йохтур. Т'имд'е сарылғайым? Меәм сарылмаға адам йохтур. Шанмаға шиийим йох".

Бар, хашығым, т'ель, хашығым; т'ель, хашығым, бар, хашығым. Хазахча да: барсан, барыйох, достлашыс да.

Баха-баха олдум баха. Бахтым-бахтым — биший дә шитмедим сенән. Сенән биший дә олмайжак. Не файда? Файдасыз шиий. Бахканым да файдасыз.

Бахла авузче сланмай. Бир хысайахлыға айтыйлар бир йизли шиий: "Айтма! Бирне дә!"— дийлер. О йўрўй, алай койд'е дә айтый чыхай.

Бахча байлих бир айлих. Нед'е дәд'еннер буну — бахча байлих бир айлих? Бар ым сениң — тутмаға т'ерек адам шет'или. Стәмесең, тутмасан, сен бўгүн ашас — йарын дә фишне йохтур. Шорбажи олмаа т'ерек, тутмаға, бежермәд'е дә, олғай сеән ашамаға шиийиң. Боғдай т'ерек тутмаға, мал тутмаға т'ерек.

Башы бурух, бойну хырых. Т'елий эвдә шарош, башы бурух, бойну хырых. Хазаякасы да йахшы харғай. Хувай ону эв чиндән, хувай жойай: "Жойул!"— дий она. Хавгетийлер, бозушуйлар, айтыйлар. Йухлай халый. Саба туруй: "Бир даа этмем бу шиини, хайып этмем. Ёкеленме"— дий.

Башым авуруй, көзўм айляный. Башым авурumas, көзўм да айлянмай. Башы да авуруй, көзў дә айляный.

Башына ахыл олмаса, аяғына замет. Бир иш этәжек оса, т'ерек башыне түшүнмеә, аяхнен дә йўрмәэ.

Бет йувмаз, йол тапмаз. Асылсыз адам бетин йувмаа стәмей, йол да тапмай о т'етмәд'е, бильмей шлемед'е дә.

Бир аяғын алғанчек, ёбўрўн копек ашай. Йуваш адам. Йуваш ишлий дә. Асылсыз адам.

Бир баҳас — ош-хош, бир баҳас — канж-а-пчах. Бир баҳас — йахшы әди, бир даа баҳас — энди хавфетт'еннер, энди бир бирине, не стәс, ону айтыйлар, бир бирине харшы лафланыйлар. Ахмак адамнар олар. Ахыллары т'ечмей. Түнен хыймаз т'ибик әди дә, бўгүн бозушуйлар, мўдәм дә алай адам. Сиз эт'и хонушу, бир бирицизе т'елис — мағбет. Копекне мышых — мағбет дәйиль олар. Олар бири бирин талайлар. Копекне мышых т'ибик тә мағбет т'ерекмей олмаға. Т'ерек мағбет олмаға. Сиз дә — копекне мыхыш т'ибик бир бирицизе: бед'енмейсиз. Мағбет олмаа, т'ечинмее т'ерек.

Бир күн ач, бир күн тох. Нед'е чыхкан бу лаф? Шлемед'е стәмей — оон чў чыхарғаннар да. Шлесең — ашар әдин, ишлемез — ашамаз да.

Бир чинд'енедән йармалых бозулмай. Халх жыйылый. Т'ерек сатмаға бир шиий бир шиий. Сатажаҳ — адам йох алмаға. Бир адам да йох алмаға. Ондан базар бозулмай. Базар йенед'е баҳай ёзў шиий. Сен т'ельмесең — сен т'ерекмей дә мында. Т'ерекмей сен анда.

Бири ахыллы, бири пахыллы. Бири ишлей адам, о да ишлемей. Йанашадан пахыллай оон ишлед'енне. Бед'енмей ону. "Мен чох ишлем"— дий. Т'им ишлий, она да айтый: "Т'ерекмий сен маңа. Мен ёзўм ишлем". О асылсыз адам.

Бири ишлий, бири тишлий. Бири ишлий, о да ишлемий — пахыллай она.

Бохма чўй санчас. Нед'е айтый буну? Эт'иси лафетий им: "Не бох билис сен?— дий.— Сен бир бох та бильмес. Аңамас сен бир шийчик тә"— дий. Штә, аңамағаны чўн алчахлай ону.

Бўгүн мисафир, йарын т'афир. Т'ельд'ен адам, отруй мисафир. О адам энди стәмей, бет'им, онун отурғаны — она отруй да. "Бўгүн сен мисафир, йа-рын т'афир. Сен т'ерекмий"— дий.

Вахты таш йарай. Вахтлы адам. О адам мўдәм дә вахтлы: хайда барса, иш битрий. Вахтсыз адам, о бишийд'е дә т'ечмей. Архасы да йох. О биший дә тапмай. Т'имсечик тә ону айлянып баҳмай.

Гўзель аш халғанчек йаман хурсах патласын. Ашамаа т'ерек ону, шоп халмағай. Нед'е пиширд'еннер ону саңа? Ашағас. Йахшы аш халғанчек, йаман хурсах патласын. Пучче ашайым тойайым. Ашайым да тойайым.

Далапт'ер адам урчух т'ибик айляный. Шлед'ен адам урчух т'ибик айляный. Чапик адам. Далапт'ер адам мўдәм дә т'ечиний гўзель. Асылсыз отруй, йухсрай отруй — онун биший дә йохтур.

Достум, отур бир күн, хазаным, хайна беш күн.
Стэмей сыйлямаға. Дост т'ельд'ен ама – хазанны хайнатмай, достун да бахмаа стэмей, сыйлямай.

Дудаҳларын сне сүтү хурумаган БТ.

Дүңя берди да, дүңя алды да БТ.

Дүңяан бир көшеси йылай, бир көшеси ойнай.
Эп тэ ёле бар. Нағадар дүңяға йашамыз – бир көшеси йылай, бир көшеси севиний.

Дэртленд'ен адам йыланға да сарылый, дий:
"Наз этэйим дэ хуттайым?", – дий. Ону йылан да тишил дэ, санчай да ону – о т'ечмий она. О да йыланны сайай – берд'ей она ахыл.

Жанаварны ансаң, тохмағың азир тут. Сен алай адам осаң, мүдәм дэ т'ест'ин тутмаға т'ерек, шоп сен т'ерекмеэн ший этмед'ейс. Эп тэ хамчид'е тутмаа т'ерек.

Зенд'ин özү дэ ишлүй, бахшасын да ишләттирий. Бар ёле хоранда, зенд'ин хоранда. Ишләттирий дэ даа. А гарип хоранда, наз да ишлесе, эп тэ бир гарип.

Зенд'ин хашынны, гарип эмтэтий. Ач адам эмтэтий, ашамаа стий, эмтэтий – ашамаа берийлер, бет'им, дэп.

Зенд'иннин гёндү чыхканчек, сеәң жаңың чыхай. Барый, стий: бериң биший-биший. О да: "Йохтур. Т'елиз о вахта", – дий. Бу да бахай-бахай – йохтур. Башлай йене түркүсүн йырламаға:

Зенд'инниң ѿе вахт т'ельд'енчек
йа гарипниң жаңы чыхсын.

Ичтим рахы – олдум быралхы. Шашмалай. О ичт'ен рахы, олду му быралхы – шашмалай энди. Тапмай чаресин: не лафетт'ен, özү дэ бильмий. Шарош. Ичей дэ ичей. Хатыны да дий: "Ағу ичез бир т'ере, шоп жойулғаз дүнядан да, бет'им, тохтар эдиң о рахы ичме! Сен дэ хорандаңы хайып эттиң, özүңү дэ хайып эттиң тәмиз дэ! Т'ерекмеэн ший этэс!" – дий, харгай ону.

Ишлед'ен ишт'ир дүгүль, ишләтт'ен ишт'ир. Ахыллы адам ёгретий шлемед'е, нас т'ерек шлемед'е, иш көрсетий она шлемед'е. О да шлий. О да дий: "Олан, сен былай ишлеме, абеле ишлемеә т'ерек", – дий, ёгретий ону шлемед'е. Эр бир шийин дэ бежерий дэ этмед'е. Бу ишлемей. О шлемей, ахыллы. Иш берий, шоп о шлед'ей. Özү янашадан көзетий: доғру шлей им йохсам доғру ишлемей им. О ишт'ир. Хайсы ишт'ир? Хайсы берд'ен иш, ишлемей отруй – о сыйылий ишт'ир. Бу ахмак ишлей. Ону биший дэ сыймай да.

Иштэн артмай – тиштэн артай. Тиштэн артай – аз ашамаа т'ерек. Сен бүгүн стэс борч та пиширмәд'е этнен. Хазаяка да түшүнүй: аз сениң. "Йох, – дий, – бүгүн алушка пиширийим, ярын

халсын эт, барыамных". Оон чў айтхан да. Ашамасаң – олуй, ашасаң – олмай. Хызғанч адам – гүзель адам. Шорбажлик этт'ен адам, хоранда бахкан адам. Хожасы т'елий, хатынна дий: "Ахыз, пишир-се борч". О да дий: "Борч пиширмежегим, алушка пиширсөң – ун т'ерек хоймаға. Унну халдыр йарынд'е". Варэник йасай ым йохса бахша ший йасай.Ao да – тиштэн артай. Аз ашасаң – олуй. Эксильтмей даан. Бүгүн ашадых – йарынд'е дэ осун ашамаға. Недэн тараф айтый ону? Т'им сахлай, онун бар. Т'им аңнамай сахламаға, бир ший дэ йох. Т'ерект'ен заман йохтур. Т'ерекмеэн заман т'ерект'ени дэ этий, т'ерекмәд'ени дэ этмей, шоп т'ерект'ен заманы олуй онун. Сахлаған т'ерекни, шоп т'ерект'ен күнне харшыма чыхсын, дэйин, шоп мен башласам ишлемед'е яа пиширмәд'е, шоп меэм болған шийлерим бүгүнд'е дэ осун, йарынд'е дэ осун, дэп.

Йабан бит тишлемесе, хашынмаз. Йабан бит тишлемесе, сендер биший дэ олмай, хашынмаз да бир ший дэ. Хашынмаз – нед'е хашынмаз сен? Сени бир ший дэ тишлемесе, сен дэ хашынмаз да. А хашынсан – о да сени тишлед'ен, эй. Аону тишлемелер нед'е? Ону тишлемед'ен – о стэмей т'ечинмәд'е. Чох чареси йох. Йанашадан т'есе, о да хашынажа. Т'ельмесе – отуражах, бишийчик тэ олмай. Йабан бит тишлемесе, хашынмаз. Иштэн – сен иежеме күндүз ишле – зенд'ин олмас иштэн. Т'ерек бахша ший дэ этмед'е, шоб сен зенд'ин олғайсы. Яа да бахып малны сатмаға, яа да хырсламаға. Яа аблай шлесен, ичтэ дэ толдуралас о тэшик немени, потому шо гарип сен. Йабан бит тишлемесе, зенд'ин олмайсы.

Йабан доғмуш олмаз. Нас аңнатмаға? Йабан адам – йабан, а доғмуш – доғмуш. Доғмушне пайлашыз, а йабанне пайлашамас.

Йабанжы доғмуштан да йаҳшы олуй. Оннен чаре иш этмед'е, чем özү доғмушунде. Özү доғмушундай сыймай да, т'ерекли иш этмей. Бу йабанжы да аңнай, йардым этий дэ. Не т'ерек олған, лафлама да чаре. Бир бириң аңнама да чаре. Доғмушунде о шийни этамаз. Доғмушундай сеәң лафетт'енци, шлед'енци дэ.

Йаланжы ѿльсө дэ, халх йынанмаз. О доғган йаланжы, зыбаражах та йаланжы. О не дэ айтса, халх она йынанмаз.

Йаланжын шағаты йанна. Лафетэз им сен, о да йанащаңа отруй, диннений, о да сениңдайы йаланжы. Йаланжынин шағаты да йанна. Дэвэт'ель лафетис, т'ерекмеэн лаф лафланыс, о да ону доғру айтый – доғру эт'ен.

Йаланжынын йолу хысха. Йалан айтсаң, бир йердэ дэ т'ечмей – эп тэ бир учхай. О сыймай бир

йердэ дэ. Т'ерекмей йалан айтмаға. Бардың т'ельдин – айт доғрусун, шоп эпси дэ бильсин, шо сен доғру эттин. Башласаң йалан айтмаға, эпси дэ сени күлэй. Лучче лафлама!

Йаланжынын эви йынган – халх йынанмаган. Йа доғрусун айтсаң, йынаныр эди. Йалан айтыс – йаланжи эт'ен: она да бири дэ йынанмай да – айтсын, айтмасын, доғрусун атса да, йынанмайлар она. О да биң т'ере лафетип бозған мүдэм дэ. Энди ону билийлер, оон чў йынанмайлар да она.

Йамавлу урба тэз йыртылый. Йа эст'ирд'ен сора йамама да т'ерек. Йамамасаң, парланый тэшик. Т'ийамас сен ону. Бозушуй, йаманнай ону: "Сен бир ший дэ этмес, сечмес бир ший дэ, урба парланды – сен дэ ону йамамас". Эст'и урба, о эп тэ бир тэз парланый. Хорандада алай: бозушса, энди мағбетлик йохтур.

Йаман тиль пычах т'ибик т'есий. Чох лафламаң, о да йарамай.

Йаңы сибирт'и гүзель сибирий. Сибирт'и байлясан, о гүзель сибирий дэ. Эст'и сибирт'и сибирмей дэ. Хуруй. Оннен сибира маз да сен. Оон чў дий: йаңы сибирт'и гүзель сибирий. Байлямаа т'ерек гүзель, сибирт'иси шоп гүзель сибирд'ей, тэмиз олғай.

Йарамаз кулук ёзў чипчелерин тат'илей. Бед'енмей. Анасы ёзў балларын тат'илий, йарамаз кулуктайын. Оон чўн. Шоп баллары да оон т'ибик йарамаз олғай. Йаманнай оларын.

Йизли базар мағбетлик бозар. Давет'ель лафлафлама. Сахлайляр, т'ерекмээн ший этийлер. Т'ерекмээн шийни этмед'ей, дий. Сахлаз ым – тут! Гимсед'е дэ айтма! Сахла. Сахлаган сон гимсед'е дэ айтма. Бар ын сеэн, йох ум – т'имсе бильмесин.

Йип йинненин артына т'етий. Йа йипни көзне т'ечирсең, хайа т'етий о? Артына т'етий барийх. Йине т'етий – артына йипи дэ т'етий. Тэшикне т'ечирий барийх ону, ёзў йине т'етий, йипи дэ т'етий онне барабар.

Йолжу йолуна йарашый. Т'етий адам. Хайа т'етий? Йолға т'етий. Ишне т'етий. Ишлемей т'етий. Ишлемед'е т'етий. Ёзў ишне йарашый о. О т'етэжек тэ, түшүнүй: хайа т'етэм мен? Ёзў ишне т'етий о.

Йуваш атын тэпмеси хаты. Адам да алай. Нағадар да йуваш адам оса, онун лафы да т'естин, иши дэ т'естин. Ишлив дэ гүзель. О саҳынй: ишлемеә т'ерек она.

Йумшах (йымшах) тёшай – хаты ятмаға. Йахшы лафетий ама, аңнасаң онун лафетт'ени – о бир шийд'е дэ т'ечмей. Аңнам мен онун айтханын – нед'е айтты ону маңа? Иш этмеә т'ерек

гүзель, шоп жаны авурмағай ондан. Лафлама т'ерек алай, шоп жанны авуртмаа т'ерекмей. Адам йынаный, т'елий, шлей. Сыймаған йердэ лаф лафетме.

Йүрд'ен аяахка чырмавух лиший. Адам шлесе, о тапай эр бир шийин дэ. Лафланый да, тапай да, т'етирий дэ. Йүрмese, отурса бир йердэ – бир ший дэ йохтур. Йүрмээ т'ерек, тапмаа т'ерек. Йүрмесең – йохтур бишийчик тэ.

Йыламаған балаға әмчек бермийлер. Бала йыламай – ону бахмайлар, бермийлер она ашамаға. Стэмий ашамаға. Она берийлер, шоп о әмд'ей дэ. Стэмий о – нед'е берийлер она?

Йырламах-ойнамах – ачлыктаң хырылмах. Ха занмаа т'ерек сүфтэдэн, асрамаа т'ерек тэ сора йырламаға да, сора ойнамаға да, шоп ашамаға да ший олғай. Т'ерек гүзель шлемед'е, мағбет т'ечинмээ т'ерек, шоп сеән олғай мүдэм дэ. Сен т'ельдин ми, ичиң ми, шарошландың мы – т'ельсөң эвдэ дэ, хазаякаңнен хавгетме, шоп хазаяка да дэд'ей: "Сен асраган эдиц. Отур, аша да, индэмэ дэ, йат йухла!" – дэд'ей. Тох адам йырлай да, ойнай да, чалай да. Ач адам ону да түшүнүй, буну да түшүнүй – пшии дэ йохтур. Хайтый, биший дэ этмей. Жамбаз адам мүдэм дэ т'ечиний гүзель, хорандасын да т'ечиндирий. Асылсыз да мүдэм дэ ғыр-ғыр! хавфа этий, көтәклеший, хорандасне т'ечинамай да. Хоранда т'ечиндири мед'е алай чаре йох.

Карға карғанын көзүн чыхармаз. Нед'е айтхан о лафны? Булар эт'иси дэ бир. Наз да оса, олар эт'иси дэ дост, бир бирне йынаныйлар. Не дэ айттылар – бир бирине йынаныйлар олар. Т'ерек ону этмед'е – о иш лафланыйлар да. Т'ерекмей оса – лафламайлар да. Олар бир бирне йаман чыхармай. О да бир бирин лафын да халхка дағытмай. Ону йенмег'е күч. Йенамас сен ону. Олар эт'иси бир им – наз да талашсан, не стий, ону этий. Она йынаныйлар да. Сен барсаң, йана шадан саңа йынанмайлар – она йынаныйлар. Архасы бүйүк. Эр бир йердэ дэ ону сайайлар да.

Кишинин брычкасна минсөң – тэз түшес. Сениң дэгиль о. Минме дэ – түшмээ дэ т'ерекмей. Ёзүүң олғанда – т'етэс сен, т'имсе саңа мағана да тапмаз. Хызғанч адам, о хызғаный. О да хызғанч дүгүүль: саңа бир йердэ т'ерек т'етмед'е, она да бахша бир йердэ т'ерек, о да сениң чўн ёзў ишин халдырмай.

Көзүндэн чөплүк чыхармаз. Адамын көзүндэн чөплүк чыхармаз. Стэмей сениң онғаның да, шлед'ениң дэ стэмей.

Кöктэн не йавған да – йер хайль этий. Зенд'ин адамнен лафетме күч барйох. О эр бир шийин дэ тапай. Фарип тэ хайль олуй оон айтханна.

Кöпек кöпектэн артына халса, хурйуғу йүзүүлүй. Эт'и аяахташ, бир бирине шанмайляр ишлерин. Бежермейлер этмэд'е. Бири эвленд'ен, бири бойдах. О да барған она лафламафа, лафламый: "Олан, не вахта сен эвленежжекси?" – дий она. О да дий: "Сен эвлендиц, таптыц чаресин. Сыра т'есе, мен дэ эвленим". Эвленди. Алды хатын. Пүсүр хатын алған, эй. Артына алмаан бир ший дэ. Аяахташын артына халмаан ама, йахшы бир ший дэ тапмаан.

Кöпек хурйугуна саллай. Бар адам, бед'енмей адамны, шитмей дэ, динненмей оон айтхан лафын да, харшына отруй – стэмей оон лафын да ишитмэд'е дэ.

Лаф – торгай. Айтыс т'ерекмеэн лаф, сора түшүнүс, йанас-йахылыс: айтмаа т'ерекmez эдин, айтыс, айтхан т'ерекмеэн лаф, нед'е айттым ону, дэп, йанған-йахылған. Оон чў стэсэн биший айтмафа, лафламафа – түшүнмээ т'ерек тэ, хайда барып урнуй сеэн лафын, т'имне лафетис, т'им оон ёзү, аңтай мы о сеэн лафын, аңнамадын мы сеэн лафын. Бет'им, лафлама да т'ерекмей саңа онне.

Ма (на) саңа йарамаз тиш – бер маңа алтын тиш. Тиши түшкен – атай ону таванын сүтне дэ дий буну.

Манха манханы суватха тапай. Т'етт'ен ширбажиси, ичт'ен-шишт'ен, т'елий эвдэ, башлай хаззийкасне бозушмафа. Хаззийкасы да дий: "Йа манха манханы суватха тапхан барйох! Тапулған сеэн т'ибик бир-эт'и манха – ичт'ен-шишт'енси! Т'ельд'енси эвдэ!" – дий, харғай ону.

Махтавлу т'елин тёрд'е отуруй. Эв чине бар т'елини. Шлий гүзель. Хайнанаы да дий: "Махтавлу т'елин тёрд'е отуруй". О гүзель ишлей, хайнанаға йараған, хайна бек бед'ений ону – оон чў айтый да о лафын. Бед'енмесе – отурмаз эди дэ. Шлемесе, айтыр эди: "Т'елиним бар, биший дэ этмей".

Мендэн чыхкан лаф дэгиль. Мен буну айтмайдым.

Мисафириң адына, ширбажинин дадына. Сен т'ельдидң бизим эвдэ мисафир т'ибик. Хорандам сыйляй сени гүзель, хош-хонахлыг этий. Сен дэ соңуна бед'ендиц о хоранданы да. Сен дэ – мүдэм дэ т'ерек ёзүн алай тутмаа да, алай лаф лафлама да, шоп оларын йүргегне этмесин, шоп т'имсечик тэ сени йаманнамагай, т'ерекмеэн лаф айтмағай сен ўчӯ, бир даа сыра оса т'ельмэд'е, шоп олар бизни адам шет'или хабул этсин.

Нағадар бохну харыштырыс, оғадар сасый. Т'елий эвдэ, хорандасне лафланый, т'ерект'ен дэ лафетий, т'ерекмэд'ен дэ. Хаззийка да дий: "Олан, вазд'еч. Лафланыз алай лафлар! Бир шийд'е т'ечт'ен ший дэгиль. Бох т'ибик харыштырыз отуруз! Бир даа шитмейим о лафын! Сениц т'ибиги-нен лафетип тэ мен чыхары да бармам! Не вахка сеэн эсинг т'ележек тэ адам шет'или лафлайжа-сы, шо мен дэ аңнагам, нас хорандамыз бар гүзель?! Бизни бахмаа т'ерек! Не вахкарек бу шийни этэжжекси сен?!?" – "Айда, ахыз, бир даан этмем о шийни!" – чыхай т'етий. Эртэс күнү т'елий, энди хыймас т'ибик лафетий, хаззийкасы да севинч-хуванч: "Ох, – дий, – блай т'есең күнде дэ хыймас т'ибик! Хорандың да көзетий, мен дэ көзетим саңа, ёзүнде дэ гүзель т'елий."

Не аллах башыма йазған, ону да көрежегим. Догай, осей т'елий, түшүнүй: насайым да, наз этэйим, нас т'ечинийим? – дий. Ёзү ѿзне эсап бериж. Хасталанмасаң, биший дэ аңмас. Хасталансан, о вахта аңас аллахын да, эпсин дэ. О вахкарек түшүнмээ т'ерек: т'ерек ми о шийни этмээ, т'ерекмей им, шоп мен о йолға түшмейим, аш шийни көрмейим да о шийни шитмейим дэ, шоп мээм башма т'ельмесин т'ерекмеэн ший.

Не хазандых, ону да ашайжамыз. Хазандып хойған осах, олуй да ашамафа ший. Хазандып хоймадых – аш та йох, ахча да йох. Шлемесэ т'ерек тэ асрамафа, шоп бизим олғай мүдэм дэ.

О меэм авузум хашығы дүгүль. Мен она т'иришмейим, т'ерекмий о маңа. Нед'е айтис сен маңа ону – мен ону динненме дэ стэмем. О меэм авузум хашығы дүгүль. "Тап чареци, наз стэс, алай эт", – дий. Бу да дий: "Мен т'ерекмей анда. Харшылмам т'ерекмеэн шийд'е", – дий.

О сениң хадар олғанчек сен дэве хадар олус. Бишийдэн хорхма, ѿзне йынан да.

Олажах бала бохундан бенди. Насамаа т'ерек? Ону тутмаа бильмээ т'ерек, аңнамаа т'ерек. Остүрсөң, гүзель олуй. Остүрмессөң, биший дэ олмай. Сөгүшнен, бильмем ненен сөксөң – о биший дэ йетишмей. Гүзель бахмаа т'ерек, шоп о аңнагай, т'ечинд'е адам фит'ирли. Ахыл бермээ т'ерек балаға. Кичинечиктэн аңнагай да. Кохать этмээ т'ерек алай, шоп о аңнагай. Аңнама, башлады аңнамафа – энди башлады саңа айтмаға: "Нинем беле айттыр эди, бабам беле айттыр эди. Аблай этмээ т'ерек", – дий. Бала доғган сора бахмаа т'ерек, шлетмээ т'ерек, ѿгретмээ т'ерек, шоп о аңнагай, нас т'ерек т'ечинмэд'е.

Олмаган заманы Мария да худайы. Бир т'имсэ олмаса йа бир гүзель ший олмаса, не дэ тапылса – о да т'ечей.

Ортахлык бохну кёпек тэ ашамаз.

Осал адамын ожағы да түтэмий, хазаны да хайнамай. Асылсыз адам. Пиширмедин отруй, ишлемед'е дэ стэмей.

Öгүз ёльдү – ортахлык битти. Эт'иси дост эди. Бир бирне барып т'елир эдлер. Бозуштлар. Энди бир бирлерине барып т'ельмейлер. Оон чү дэд'ен дэ: югүз ёльд'ен – ортахлык айырылган. Эт'и ортах. Бир ортағы ёльд'ен – о да ташлаан ону. А ѿле т'ерекмей этмеэ.

Öгүзлер су ичкендэ бузовлар буз йалай. Бүйүклер иш тутсалар, кичкенелер индэмей отурсун.

Öзен көрмөэн папучларны чыхарма. Шоп адам далмасын, мыхайат олсун.

Öзү аңнамай ама да, халх не айтханна да йыннамай. Халх аңнатый она – о да аңнамай, стэмей бильмедин: т'ерекмий о маца, – дий.

Öзү ахмак, тили чахмак. Öзү ахмак, дэвэт'ель лафланый. Аңнамай не айтханын да, юзү дэ аңнамай, не айтхан она. О чахмак дүгүль о. Лифлаган адам дэс дэ сен, лифлаган адам. Асылсыз адам: не стэс, ону лифетий. Лифчи адам. Айтхан лифын да унутуй. Бир бирин йерне хошамай. Адамга хулах асмай да.

Öзү дэ калата, калатаңың көпеги дэ калата. Т'елий калатаан көпеги – калатаан көпегине дэ калата дэс.

Öзү чувалне дэрменд'е бармаган шорбажи олмай. Ишлесен – олур эди сең дэ. Ишлемез им – сениң дэ дэрменд'е дэ бармаа алы йохтур. Алып т'етип чекме дэ хорандага т'етирмедин ашамаға йохтур бир шиин дэ. Шлемез т'ерек тэ, шоп олғай. Чох чувалыңче ший олғай сең дэрменд'е алыш т'етмедин, – хазияксыз тазирлей ону.

Öзүнүн бурну ахай. Öзү хорандасен т'ечинме бильмей дэ, бурунбохчу. Тапмай хорандасын т'ечиндирмээ. Сен сүфтэдэн бах юзүнү, ан сорадын адамга айтыйс т'им олғаныны.

Öк кöпчекин изине арт кöпчек тэ басай. Хоранда лифы. Анасы-бабасы наз, баллары да алай. Алай этмез т'ерек, шоп эт'иси дэ бир олғай, эт'иси бир йердэ хошуулғай, шоп бир бирин аңнагайляр, не лифетт'ен, несаған. Хоранда арасна олуй: дөгай баласы, хадириндэн бильмейлер, юсей т'елий – бир түрлү тэрбийа йохтур, бир түрлү рыз йохтур. Юсей т'елий – т'ерекмез ший этий. Бабага-ненед'е дэ о да йыннамай, т'ечмей. Т'елий эвдэ, башлай юкеленмедин: "Доғурдуңуз мени, юстүрдүнүз, чомасам бир тэрбийа бермедиизиз маңа! Оон чү мен этэм дэ бу шийни". Ненеси-бабасы да сумарлай она: "Бир даан бу шийни этмен. Адам шет'или лифет тэ, шан-са юзце, шоп адам

шет'или т'ечинежегин, шоп сени дэ хорандада сағай да, севд'ей дэ. Йахши-йахши аңнайых бир биримизи дэ лафланайых".

Öке чыхты – т'етти баш, öке халды – хана баш? Т'имер заман т'елий шарош, адамға бензимей. Чох шарошланый адам. Аңнасан, беле – гүзель адам, т'есе эвдэ дэ – көзетме дэ стэмес харшина: жанавардайы! Т'ерект'ен дэ т'ерекмедин дэ этий. Хайтый да т'ёр шарош, бурну йезик, холу сыных. Айынган сон дий: "Олан, нед'е эттим мен бу шийни?" – дэп. Энди йохтур. Бишний дэ эта-май. Нед'е т'ерекмез ший этти? Шарош т'ельд'ен, т'ерекмез ший этт'ен. Энди айынган сон түшүнүй: "Нед'е эттим ону?" – дэп ама хайтмай, энди т'еч. Айтхан дэвэт'ель лиф, жаның авуртхан – хайтмаа т'ерек ама т'еч энди. Оон чү хайтмай т'ери энди. Айтсан да – хайтмай, хычырсан да – хайтмай. Хазиякса да дий: "Түкүрсөн – көзлери чыхажаң". Энди көзүндэн чыхкан.

Öксек учай, алчахка йүрүй. Чох лифетий ама, иши чыхмай. Лифна көре онун т'ечиниши йох, тэк дэвэт'ель лифланый.

Öксүз бала чох ашай, аз ишлей. Öксүз бала – ону работлед'ен йох. Она чох бермээ т'ерек ашама да. Мухайат олмаа т'ерек, шоп бахмаға, о юксүз баланың йүрги авурмасын, дэп. Ашатып тойурмаа т'ерек ону, юст'ей-бүйүд'ей, олғай ондан гүзель адам.

Öксүз баланың рафы юксек. Мүдэм дэ. Йетишамай – рафха хойғанда, юксек олғанда рафы. Мүдэм дэ юксек, шоп алыш та зарар этмедин. Ону стэмейлер. Öксүз бала да – о т'имсед'е дэ т'ерекмей. Ону т'имсе дэ бахмай. Нед'е мен ону ба-хажағым? Оон чү юксект'е этт'ен рафы.

Öлд'ен атасын тирид'е күльмей. Алай адам бар. Она эп тэ бир. Нас т'ерек о адамға айтмага? Наз адам о? Алай, жансыз адам о, ажимед'ен адам. Табиятты алай.

Öлд'ен адамға чаң урулуй. Öлд'ен адамға работ этмез т'ерек: чаң урулуй, хабер этий о, шо юлү бар, кой чине юлү бар. Чаң урулуй – юлү бардыр.

Öлд'ен атасын наллары да пағалы. Мүдэм дэ маҳтамыз. Хайсы йохтур дүйнага, ону маҳтамыз. Дүйнага олғанын маҳтамамыз, хайсы юлд'ен, т'им дүйнага йохтур, ону маҳтамыз да. А дүйнага олғаны, ону маҳтамай, харғайляр.

Öлд'ен сыйыр сүтлү олуй. Алай ахылымызыг т'елий, алай биз лифетимиз, алай ахылна т'елий – юлд'ен сыйырны мүдэм дэ маҳтаймыз. О түшүнүн, о да түшүнүй: наз этэйим мен ону, чох сүт берд'ей. Бахсан – чох берий, бахмасан – бишний дэ бермей. Бахмаа т'ерек. Тири адам олған

оса, шлесе – о гүзель адам. Ёлү т'етий – эп тэ бир севлешийлер: осал эт'ен, шлемед'ен.

Өльме, эшегим: арпа йерси. Алай лаф айтый. Т'ечинмөэ т'ерек. Эпсі дэ битмей. Шле, шлеме – мүдэм дэ шлемеэ т'ерек. О битмей. Шлемесең – биший дэ олмай. Ишлесең – эпсі дэ олуй. Сабр этмед'е дэ т'ерек.

Пачаврадан йавлух олмаз. Наз доғган, алай т'ечинежек тэ.

Сабыр түбүү сары алтын. Т'им сабр этий, оон түбүү сары алтын.

Сағыр шитмесе, уйдуруй. Шитмей хулахларна. Сохур көрмese – дуйдуруй. Көрмese сохур ама, айтый: "Мен көрдүм". О көрмөэн, бир шийчик тэ көрмөэн. Алай лафетий, дэвэт'ель. Сечей, айырый эпсини – көзлөрне көрмей. Сағыр да шитмий оон айтханын. Не айтый она сағыр? О да динненмий дэ, шитмий оон айтханын да. Ахылы аңтай оон эпсин дэ ама, аңнатамай она.

Саташма сен она: о бүгүн тэрс тон т'ийд'ен. О бүгүн хаста т'ибик, бильмей – несаған да, нетт'ен дэ, энди көрез им – сыртна энди т'ийд'ен шийин дэ, тэрс т'ийд'ен энди, тэрс т'ийден энди тонун да. Наз этэжекси, доғрутажахсы бу адамны, бу эрифни, бир даан йасамасын, дэп? Бабасы-ненеси чорланый, тазирлей ону: "Т'ерекмөэн ший этис. Алай чаре йох этмед'е".

Сен доғтанчек сениң йериңе таш доғгай эди дэ. Йарамаз адам, ондан файда йох.

Сен меним тырнағыма да дәгмес! Оле адам, шлий, йанашибадан да йа хатыны, йа хызы, йа оғлу – олар шлемейлер, олар да мағана тапайляр, ону йаманнайляр. О да дий: "Стэс дэ шлесеңиз, йаманнамаз эдиниз! Сиз меэм тырнағыма да дәгмесиз! Мен сизни шлеп бахам – сиз мени саймайсыз, алчахлайсыз мени".

Сендэн аяған малым дәңизд'е батсын. Сендэн аяған малым т'имд'е йарайжа? Стэмей бермедин.

Сендэн т'ельд'енчек аллахтан т'есин. Т'ерекмей маңа сең бишийин дэ, йардымың т'ерекмей сениң маңа. Мен өзүм дэ ишлем. Аллах берсинг маңа йардым. Отур сен. Мен сениң йериңе ишлем, битирим мен ону.

Сени ташне урсалар, сен ѿкмекне ур. Ёле т'елин раст'елий хоранда арасна: ону ташне уруйляр, а о ѿкмекне уруй. Гүзель т'елин. Махтайляр ону. Щокмек дүгүль. Йахшы лафны айтый, йахшы ишни этий, хавфетмей. Йа хожа өзне дәлибашны алған оса, о хавфетий бек, о тильли, тили узун. О ташне уруй.

Сени т'ерек урмаға эшек сувдан т'ельд'енчек. Нед'е дэвэт'ель лафетис, т'ерекмөэн лаф айтых? О т'ерекмей – сен ону лафетис! Сен аңнамаз ын, оон чү эшек сувдан т'ельд'енчек сени йахмаа т'ерек. Сон сен дэвэт'ель лаф лафламағас, т'ерекмөэн лаф айтмағас.

Сеңәц ахылыңне меэм ахылым бир дöгүль. Бизд'е т'ерек түшүнмөд'е, не айттымыз да, бир бириимизни аңнамаа т'ерек бизд'е, не лафетэмиз биз.

Сирт'ед'е эришип көлекни йахмазлар. Дэвэт'ель лаф лафланып та ёзёнүн жаңын йахма. Айтый дэвэт'ель лаф – она йарашибай. Т'ерекмей айтмаа т'ерекмөэн лаф. Эп тэ дэ сениң лафың лафлама стэсөн, татлы лаф лафла хоранданнен, хазаяйканнен, доғмушуңнен, балларыңнен. Дэвэт'ель лаф лафлап-лафлап йүргөн хырма.

Сувға барып сувсуз хайтхан. Тэнтэк. Чареси йох бир шийчик тэ этмөд'е. Буна т'ерек айтмаға алай, шоп оннен ишиң чыхкай: сен т'ерекмөэн ший этме, бир шийчиктэ т'ёр олма, нед'е бардың, ону эт!

Сувға түшмессөн, этэгин дэ сланмай. Сувға түшсөн, т'ерек этэклериң сланмағай. Сувға түшмессөн, нед'е этэклерни көтэрежек? Этэклерни т'ерекмей көтэрмөд'е. Хуру. Алай мы? Сувға түшсөн, этэгин дэ сланый. А насамаа т'ерек? Т'ерек оса түшмөд'е, түшүп йувунмаа т'ерек, йувуммаа т'ерек. Т'ерекмий сана – түшмө, сланма. Дэвэт'ель ший этме.

Сыйырлар сув ичт'ендэ бузовлар буз ыалай. Хорхай йахыннамаға сыйырларға, хорхай, дийим, пока олар ичти, а сора башлай ичмө бузовлар.

Табан да ашасаң, намыңы жойма. Не дэ этсөн, сыйыңы, рыйыңы, адыңы жойма.

Тама-тама голь олуй. Азар-азар шлемеэ т'ерек. Отурмаа т'ерек ми? Ишлемеэ т'ерек азначых-азначых. Буну да этмө т'ерек, ону да этме дэ, шоп эпсі дэ болгай бизд'е, биз дэ халхка сухланмағамыз. Тама-тама голь олуй. Сав осаң, шлесең – олуй, шлемесең – биший дэ олмай.

Татлы тиль савлух берий. Лафетсең гүзель, адамнен, – о татлы тиль, дий. Татлы тиль мүдэм дэ адамға савлух берий. О гүзель лафетий, гүзель дэ аңтай – оон чү лафланый да татлы тиль.

Тильлед'ен тильд'е йахма чыхын. А-а! Дэвэт'ель лафетис, тильде йахма чыхын – лафлама дэвэт'ель. Т'ерекмөэн ший лафлама, о сана т'ечмей.

Тойға барсаң, тойуп бар, эст'и тонуң т'ийип бар. Тойға барсаң, ашап бар. Нед'е барый тойға? Тойға барый – сыйлямаға т'етий анда, хонушмаға. Нед'е ашамай о? Ойняй, лафетий, йырлай – ашамаға да вахты йох. Эст'и тонуң т'ийип бар –

шоп т'имсечик саа мағана тапмасын. Йа тойға барсан, чыхарынсан, да йаңы урбаң чаре барыօх слатсалар,лучче т'ий эст'и урбаңы, эст'и урбала-рыңне т'ет тойға.

Тох ачын хадириндән бильмей. Тох адам ач адамын хадирини бильмий. Ашаған тойған. Сен ашадың-ашамадың – о саа сормай. Оон чү хадириндән дә бильмей дә. О ашап тойған, а сезң чү хасевет этмей дә: ашадың сен йохсам ашамадың.

Туварчинин хатыны тәк тувар түшт'ендә ишт'ирлений. Асылсыз хысайахлысы тувар т'ельд'енчек отруй эвдэ ишсиз: отамай да, биший дә, бишийчик тә ишлемий. Йа не? Тувар т'етти – о да йатый, йухлай, йал этий. Тувар түшт'ендә башлай ишлемед'е.

Турғаны турсун, хачханын тутуң да. Турғанын мүдәм дә бар вахт ашамаға, т'иймәд'е дә бар, ичмәд'е дә бар. Хачханын т'ерек тутмаға, т'ерек асрамаға да, сора хойма йөрне, шоп о, хачса да мындан, битмәд'ей, эп тә дә олғай оларын азир шийлері.

Түкүрд'енчек йүз یалан айтый. Алай адам бар. Дәвег'ель адам да. Т'ерект'ен дә лафетий, т'ерекмәд'ен дә лафетий. Бин лаф айтый. Бир минутта бин лаф айтый. Т'ерект'енни лафетий, т'ерекмәд'енни лафетий. О гүзель адам дүгүль. Болтать этий дәвег'ель. Зря лафетий.

Түшшүңүп лафет, башлен BT.

Тәшик добра толмай. Йыртылған сон добрасы т'ерек тикмәд'е да соратын толдурмаға, а то толмай. Тәшик добра, о толмай. Ону т'ерек тикмәд'е. О ташый, а ондан төкүлий. "Хайда бардың?" – "Беле йердә бардым" – "А не алдың андан?" – "Бир ший дә алмадым" – "Йа хана добраң?" – "Мына, добрам да бош, биший дә йохтур. Алмадым бишийчик тә". Т'етсен, ал добра. Йа добраң тәшик тә: хойсан да андаче, турмай о. Не алғансы добраңы? Түбү тәшик тә. Не хойажасы андаче? Таща добраңы. О добраңы тикмәэ т'ерек тә сора т'ерек т'етме алмаға. Тәшик добраңы тойдурамас. Мен урумжас пек унұтханым. Вар хысайахлы: хожа сох ахча т'етрий – дағытый ахчайы. Тәшик торбадан чыхкан т'ибик дағлый т'етий, ший дә көрүнмий. Фарип адамын, нағадар да берсен, ичтә дә йүрамаз – о фарип. О ишлеән адам олмаз.

Т'амиль адам йинеән көзүнен дәве т'ечирий. Т'амиль адам оса, о эр бир шийин билий этмәд'е, эр бир шийин дә этий. Йинеән көзүнен дә т'ечирий сени. Сен стәмесең дә, о сени ишлетий, тапай сениң чареци.

Т'елин т'ибик т'ийинд'ен. Т'ийиний адам шет'или. Көрий ненеси-бабасы, бед'енийлер ону. Бед'енд'ен сон дийлер özü башларна: "Ахыз, сени т'елин берсек тә, беле т'ийиндиrimiz!" – дий, хызына. Хызы да севиний оларын лафларына, севиний бу шийд'е: "Алай, баба, нене, мүдәм дә бурай т'ийиним йүрүм дә, алай шлем дә", – дий.

Т'елини кү-ү-үндә бир урчук шлер эт'ен, хызы да афтада бир урчук, афтада бир урчук шлер эт'ен. Т'елини афтада йеди дәне шлед'ен, хызы да бир дәне шлед'ен. Т'елини гүзель ишлей, хызы шлемей. О саймай т'елини бишийд'е дә, хызын шлед'ени сайай. Хызы афтада бир урчук шлер эт'ен, т'елини күндә дә бир урчук шлер эт'ен. Хайсы гүзель оларын? Т'елини. Нағадар ишлесе дә, ону саймай бишийд'е дә. Хызын маҳтай – доғмуш баласы барыох.

Т'енарын көзет – шийин ал, анасын көзет – хызын ал. Т'елий, лафетий о да барыох бөгүн – эвлөнмәд'е стий. Бабасы да дий: "Алай оса, эвлөнмәэ стәсең, олан, блай-блай: көзет, анеси не түрлү". О да дий: "Анасы беле-беле" – "Мен о хысайахлыны билим. Хызы да бензесе ненесине – мен мағана тапмам. Алсаң, ал бир бириңизин".

Т'им ишлий гүзель, алтынче олуй. Т'им ишлемей, чамурче йувлуй.

Т'им хыдырый, о тапай. Хыз дәлханны хыдырый. Тапай. Гүзелини тапса, гүзель олуй. Пүсүрүнү тапса, пүсүр олуй.

Т'имер заман ахмак та нам сатай. Түшүнүй адам, лафетий т'ерект'ен дә, т'ерекмәд'ен дә айтый. Т'ерекмий айтмаға о ший – о да айтый. Несайжасы ону динненип? Ону динненме дә т'ерекмий. О сана т'ечмей.

Т'имин арабасна миндин, онун түркүсүн дә йырла. Хайда бардың, хайл ол онун айтханна, отур анда да, лафлан оннен, онун түркүсүн йырла. Т'елин чыхай, т'итий бахша хорандаче. Не сайай олар, о да ону этсин.

Т'ёр (сохур) базарға бармасын, т'ёрсуз базар битмесин. Йа барыох алайдыр да. Нед'е дийлер она? Базарға бармаа т'ерек. Нед'е дийлер она т'ёр (сохур)? Алмаа барған мы, көрмәд'е барған мы – ону да алдатыйлар. Сатын алый бир ший. Она беш күмүш бермәэ т'ерек, о да йирми күмүш бериш сатын алған. Бир ший алған, эвдэ алыш т'ельди – она да дий: "Хайда көзеттиң дә? Алдың сен ону! Т'ерек эди ми йохса т'ерекмез эди ми – аону нед'е алғансы? Т'имд'е т'ерек о?" – дий.

Т'орбоғаз ашав шашырмай. Не стәсең пишир – ашай о, хайль олуй о шийд'е.

Үстүй йалтрай, ичне халтрай. Алай адам: т'ийиний, сохах чине йүрүй, халх та ону күльмей, бильмей, шо ач о. Ичне халтрай оон — ашамаған о.

Үчт'иевин чырайы печт'е чырай осун.

Хайда атәш түшней, анда йанай.

Хайда той, анда сой, хайда жанаш, анда йанаш.

Хайда хонай, анда оңай. Шлед'ен адам хайда барса, оон не — мүдәм дә бар. Шлемеән адам — бир ший дә йох. Эр бир йердә дә алай. Шлед'ен адам бежәрий шлемед'е. Шлемеә бежәрmed'ен — бир ший дә йохтур. О стәсе дә — шлейамай. Нед'е доғган бу да? Тәк доғган азир ашамаға. Халх та бед'емей ону.

Халған ишт'е хар йавай. Халдырган ишин, шлемесен, о шлемеән халый да туруй алай. Шлемеә т'ерек, шоп турмағай. Бүгүн дә т'ерекмей шлемеә? Бүгүн т'ерек шлеп битирмед'е ону. Халдырсаң ону йарынд'е — ишлемеән шийд'е хар йавай.

Хапусу тар. Недән оунун хапусу тар? Т'ирамаймы? Сыймай анда чине? Хапусу тар — т'еннетмеә т'ерек. Аңнатмаа т'ерек, хазыйкаңа айтмаа т'ерек, хорандыңнен лафламаа т'ерек, хапусу т'ең олғай, халхка ачых олғай, дәп.

Хар йавған — үйизлер йапулған. Йа бөён не этт'ен-этмәд'ен — эпсі дә чыхкан йарыхка. Халх та шитт'ен бу шийни. Халх та дий: "Рызызыз адам!"¹ Хазыйкасы да штий халхтан. Т'елий она бири-бири: "Шитт'енси?"² О да дий: "Адам, этме о шийни, халх күльмесин сени дә, мени дә. Бир даан этмесен, унутулса т'ерек", — дий. Оон чү дә йазған да: хар йавған — үйизлер йапулған. Не дә айтсан, айляныс — түшес лафха, лаф ачтырыс — халх та сени күлей, хоранда да сени күлей.

Харт олғанчек, йох ол! Йа нейсасын? Доғай адам. Доғган — йашамаға стий, йашағанчек т'ечинмәэ дә стий. Хартлых пүсүр ший оса да, йашамаға т'ерек, т'ечинмәд'е т'ерек.

Хожасы чувалнен т'етирий, хатыны йиненен жойай. Чувал ташый хожасы. Ишлей-ишлей хожасы — хатыны шлемей. Хатыны жойай. Хатыны йиненен тәберий йиберий. "Т'ерекмий о маңа", — дий. Диңнемей, хожаны диңнемей хатыны. Хожасы чувал-чувал ташый, о да йиненен жойай. Сатын алыйдыр да, яа барйох, сатын алый т'ерекмәд'ен ший.

Хожасыз хатын башсыз хатын. Тутмаға адам йох ону. Хайда стий, анда т'етий, т'имнен стий, он-не ойнай. О да т'ерект'ен ший дәгиль. Оон чү йүрүй дә о да.

Хойанға — хач, тазыға — тут. Бирне бир түрлү лафетий, бирне бир түрлү лафетий. Жәнсыз адам. Ажимей о бир ший дә. Она да йахшы — она да йахшы. Соңуна бир ший дә чыхмай оунун: бири дә ону севмий дә — аңтайлар ону.

Холларыңнен берип тә айахларыңнен ал. Холларыңнен бердиң — өдүнч берий. Бир ший алдың — йүр, хазан да хой йерине! Бар, тап, т'етир! Өдүнч алып бермедиң — о да сениң артыңдан йүрүй-йүрүй-йүрүй, тапмай. Айахларыне йүрүй — тапмай.

Холу туттай, авзу йутай. Т'амиль адам. Асрай, ашай да. Асрамаса да, ашамай. Асрамасаң, ашамаз да. Эп тә аңнамасаң, шлеме дә! Аңназ ону — ишлемеә т'ерек, шоп сениң ашавың болгай.

Холуна он пармагы бар — онусу да бир авуруй. Он баласы бар — эпсі дә анасына бир: эпсин дә севий о.

Хонущунун тавуғу хаз көрүнүй, хатыны да хыз көрүнүй. Пахыллай она. Сен ону бежәрмес. Саңа көре — бахканда — оон тавухлары да балабан, хазлары да балабан, сениң бир шийиң дә йохтур — былай көрүний барйох.

Хуроз хадар осун — хожаң осун. Хожа — гүзель осун. Хуроз хадар осун — тәк гүзель осун. Бүйүк оса, ахылы йохтур.

Хурунен слах та йанай. Йа барйох алай. Тұташтырган йахмаға — о слах эт'ен, бу да хуру: хурунен слах та йанай. Наз аңнанжак саңа? Сучлунен сучсуз да йанай.

Хуту гыдырланған, хапағын тапхан. Эт'и яш эриф. Дәлханны. Хыз. Лафетт'еннер алай, шоп олар бир бириң алғайлар. Т'елийлер эвдә, лафланийлар ненесинен, бабасынен. Бабасы да ненеси дә хайлъ олуй. Хайлъ олған сон: "Алсан, ал", — дий. Алый т'етий эвдә — хайа баш? — т'ечинамайлар, хавғетийлер. Ненеси дә дий: "Йа эт'ициз дә бир бох: хутусу хапағын тапхан. Эт'ициз дә бир. Бир бириңиздән стү дүгүль. Хуту хапағын гыдырланып тапхан".

Хызым, саңа айтым, т'елиним аннасын. Аннадыңыз ын? "Т'етиң эт'ициз дә ишлен", — хызна айтый. Хызын да йанашаға анда т'елин дә отрүй, т'елин дә аңай. Хызна иш берий, шлед'ей. Хыз да дий: "Йенд'ем отрүй, йенд'ем ишлесин". Хызы стәмей ишлемед'е — т'елин ишлед'ей. Хайнана т'елинд'е айтмай, хызна айтый, т'елин дә аңнагай. Тийий ми она йохса тиймей им она? О т'елин дә дий: "Отурсун хызын, мен özüm ишлейжегим, мен битирим о ишин", — дий.

Хызын алсан, аннасын бах. Аблай дий, шо эвленд'енде шоп көзетийлер хысайахлыға.

Хырсызын көтү хувуш. Хорхай да о. Не дә этсе о, онун иши йоруғу дәгиль. О лишежек адам.

Чағырсан, т'ельмей, хувсаң – т'етмей. Чағырдым-чагырдым – т'ельмей. Т'есе дә, хувсаң, т'етмей дә. Йа нед'е? Стәмей т'етмәд'е.

Чапхан атын башын хой. Баш хой чапхан атын. Адамнар да чапса, наз да хазанса, она т'имсе дә тиимей – хазансын, ашасын.

Чахмак чаҳай, атәш (чаҳлых) йаҳай. Йа т'имдән чыхкан бу лаф? Ненесиндән, бабасындан чыхкан бу лаф. О атәш, эбет, – т'ельд'ен т'елини эв чине, этисин дә лафу да уймайлар хайнасынен, лафлайамайлар, т'ест'ин, бўйўк лафетий, т'ерекмәэн лаф лафетий, йынанмайлар бир бирине. Хатир дә бильмей. Рызызыз. Тэк жаңын аврутуй бир бирлерин. Хоранда лафы о.

Чечиниши чечинмәд'е – чўльнў чечмәд'е дўгўль БТ.

Чинд'ененин хазанына аш халса, кўзне йуху т'ирмей. Чинд'ененин асраған шиий ашай да халый ым – о юатса да йухламаға, о эп тэ тўшўнүй: халды да ашамаға т'ерек, сора йухламаға. Ач адам. Битмәд'енчек йухлайамай.

Чобанжы чобан баҳай, авузундан боҳ / май аҳай.

Чоҳ йашағаны чоҳ бильмей, чоҳ йўрд'ени чоҳ билий. Йашай, охумай да, бирнен лафламай да. А чоҳ йўрд'ен адам, абу сениц т'ибик адам – чоҳ йўрӯз дә, чоҳ көрӯз дә, ақназ да чоҳ, чоҳ лафетиз дә. А мен отруйум йериме, биший дә аңнамам. Чоҳ йўрд'ен чоҳ билий – отурған биший дә бильмей.

Чоҳ чобаннар арасна хойляр арам т'етий. Чобаннар чоҳ – хойляр зыбарыйляр. Шлемед'е стәмийлер – арам т'етий хойляр, зыбарыйляр. Хойлярын баҳмаға адам йоҳ.

Чошса – дәқиз т'ибик, чошмаса – доңуз т'ибик. Чошмаса, шлемеэ дә стәмей, бир ший дә. Чошса – кўлий, йырлай, йырлап т'ечиниш т'ечиний. Чошмаса, доңуз т'ибик юатый. Ашамасы да йоҳ, т'имсеси дә йоҳ.

Чуфут битлесе, тэфтэрлерин хыдырый. О алға энди биз: ғарип олдух – о да т'ерек, бу да т'ерек, тапмамыз бир ший дә, ахчамыз да йохтур. Несамаа т'ерек? Энди этмәэ т'ерек алай, шоп биз ғариплик чекмәд'емиз, шоп т'ерект'ен заманы бизим тапылғай бир хач капик ахчамыз йанымызға. Мыҳайат олун да масраф этмен, дәвёт'ель дә ичмен, шарошланмаң – т'ерек заманы мўдәм дә бизим азир осун ахчамыз. Чуфут битлесе, тэфтэрлерин хыдырый: бар ым анда ахчам меним, йоҳ му анда? Ичт'ен, битирд'ен, дә йохтур энди. Башлай хыдырмаа чаресин.

Шап та бир, шет'ер дә бир. Сана эп тэ бир: стәсек шет'ер, стәсек шап. Айырмас сен, аслы бар

ым, аслы йоҳ ум. Аңнамаған адамға шап та бир, шет'ер дә бир, туз да бир.

Шаха-шаха – хор атай. Отурған сон барийо биший-биший айтажаҳ, шаха лафланажаҳ. А лафлаған сон ону бильмеэ т'ерек – не йердэ т'ерек шахаламаға, не йердэ т'ерекмей шахаламаға. Оларын айтый – т'ечий им, т'ечмей ми? О алай олажаҳ мы, баҳша тўрлў аңнама чаре йоҳ му ону? Хор дий дә – йаҳмаға стий. Шаха т'ибик айтый – ону т'ерчек билий дә сора о. Атай хор т'ерекмәэн йердэ. О нас стәсе аңнай ону, нас стәсе аңнай оон айтханни. Т'ерек ону этмәд'ей – о шаха т'ибик билий ону. Абуну т'ерек ишлемед'е, шоп о эртэс кўнёу халмасын, шоп меэм башма бела олмасын. Т'ерчек осун.

Шлед'ен балта хапартна юатый. Шлей ама, ону саймай биший дә. Саймай о адамны, боҳ дәп биший дә саймай ону, боҳ та саймай ону, адамға да хошмай ону.

Эвленд'енчек биндинн султаны, эвленд'ен сон – бир дәннесинин султаны. Нагадар йаш эдим, бек чоҳ эди севд'еним дә. Шинди энди эвленд'ен сора маа бир дә т'ерекмей – хазайкам меэм султаным. Мен хазайкамнен т'ечиним, т'ечинежәгим. Хазайкасы да дий: "Беле лаф тутсаң, олан, бизим т'ечинишмиз йорухлай. Башласаң ичмәд'е, т'ерекмәэн ший этсек – бизим ишимиз хайып олуй. Хоранданы ёстурмамыз".

Эльне дә бар, тильне дә бар. Биз эль дәмемиз – хол дәмиз. Алай о ахыллы адам. О эпсин дә аңнай да, эпсин дә билий дә. Эльне дә бар – эпсин бежерий дә, эпсин этмәд'е билий дә. О т'ечиний дә гўзель хорандасынен. А хайсы ахмак, о т'ерекмәэн ший этий, аңнамай этт'енин бир ший дә. Онун тильне дә йоҳ, эльне дә йоҳ.

Эм сучлу, эм кўчлў. О адам – алай йарамаз адам: сен оон чаресин тапмас – о ёзён доғру севлий.

Эртэ турдум, бет йувдум. Эртэ турмаға т'ерек, бетни йувмаға т'ерек.Ao бетин йувмаан адам – о пўсёр адам, осал. Эртэ турсаң, мўдәм дә ишин битий, мўдәм дә бар сениц. Т'ечт'ерек йухласаң, сең бишийин дә йоҳ, олмай. Олған шиийн дә хайып олуй. Эртэ турмаға т'ерек. Сыйыр савмаа т'ерек, сыйырны айдама т'ерек, чалмаға т'ерек, отамаға т'ерек – ишин битирежен. Эртэ турған мўдәм дә т'ечиний гўзель дә. Хайсы т'еч йухлай, о ашама да тапмай, т'иймәд'е дә тапмай. Ғарип халый.

Эт'и копект'е бир аш бермәд'е йарамай. Бирне баҳша, бирне баҳша бермәд'е т'ерек. Эт'и копект'е бир аш бермәэ чарийоҳ, дэсин. Олар котэклешийлер о вахта. Йа барийо котэклешийлер!

Айырыйляр. Бир бирини талайляр. Айырлый-
айырлый, т'етий бир йахка. Она т'ерек баҳша йер-
дэ бермэд'е.

Тапмажа

О.Д.Гобиш

Бүгүн бар – йарын йох,
йарын да оса, файда йох.

(?)

А кырал кызым

А кырал кызы(м), яа бен султаным.
Чых, гөрейим хашыны да алайым сени.

Беним хашымы көрүп тэ не болайдың сен?
Түт'аннарға сиия тесьма көрмедин ми сен?

А кырал кызы(м), яа бен султаным.
Чых, гөрейим көзүңү дэ алайым сени.

Беним көзүмү көрүп тэ не болайдың сен?
Бахчилере йешиль гөген көрмедин ми сен?

А кырал кызы(м), яа бен султаным.
Чых, гөрейим көксүңү да алайым сени.

Беним көксүмү көрүп тэ не болайдың сен?
Бостаннарға бийаз хавун көрмедин ми сен?

А кырал кызы(м), яа бен султаным.
Чых, гөрейим аяғыны, алайым сени.

Беним аяғымы көрүп не болайдың сен?
Түт'аннарға сары башмак көрмедин ми сен?

Д.М.Гобиш

Аведэс

Вифлейеме Христос доғду, аведэс,
ону да чобаннар дүйду, аведэс.
Сув истэди – вермелир, аведэс,
сирт'е билен туз вердилер, аведэс.
Дөрт мых дэди – беш т'естилер, аведэс,
йүргегиме мыхладылар, аведэс.

Д.М.Гобиш

Ай мы доғар, күн мү доғар

Ай мы доғар, күн мү доғар
шу ханемин эшхуна?
Долдур, долдур, вер, ичейик
назлы йарем чошхуна.

Йедигим бал, т'ийдигим мал вар
(йедигим нар мы),
бизим эвдэ бир адам вар.
Т'ель, душенкам, сарылайых –
үч күннүк ёмрүмүз вар.

Д.М.Гобиш

Алексийоз

Алексийоз ағлер эди,
эвленмектэн хачар эди.
Эвлендири, мырат көрдү,
йене эвлатсыз халмады (халды).
Кисле чиндэн севда т'ельди –
Алексийоз азиз олду.

Д.М.Тодурова

Алем

Эй, ағелер, бен нелейим –
фасылым севлейим.
Башымыза т'елен хазелер дэ –
ону да нелейик?

Падышадан ферман д'ельди –
забитлер хурулду.
Үч сефердэн үч ийүз чубух та
Алеме урулду.

Үч ийүз атлы хушайып алды –
йене дэ хутулдум.
Эд'ерими сыртыма уруп та
обайа жұвурдум.

Алем ата отуур, дэдилер, –
бағлер бағырыр.
Ону да көрен базыдырыяннар да
ахылын шашырыр.

Достум ол(а)ан ағлесиннинер –
душманым күльсүн.

Д.М.Гобиш

Алилуя

Кандильлерин сайалмадым,
Панайанайы билалмадым.
Чыгрышайых алилуя!

Кандильлери йылдыз т'ибик,
Панайана бир хыз д'ибик.
Чыгрышайых алилуя!

I.Ф.Тодуров

Ане, башым ағырый

Ане, башым ағырый, ах, анем,
ölle ўүрегим.
Күнме күндэн артар (артай), эксильмез
о беним дәрдим.

Йары йеже вахтына, ах, анем,
хапум урулду.
Бен санеттим, асret анем –
о эссе ажель.

Эглен, ажельчигим, эглен
бир сағат харер.
Т'ельсин дэ сойум да сопум да көрсүн,
сон ал жанымы.

Ане, бен ёлжегим, ах, анем –
т'им йувар бени?
Баарь ачылса, йағмур(лар) йағса,
гöль (көль) йувар бени.

Ане, бен ёлжегим, ах, анем –
т'им ағлер бени?
Кöкт'е уч(x)ан хушчухлар, анем,
ағлесин бени.

Ане, бен ёлжегим, ах, анем –
т'им яаслар бени?
Бир анем илен бир жижкам вар –
яаслесин бени.

Ане, беним т'ефиннигим
тикиңиз бойумҗез.
Мезарым(ы) хазан достлар
ағлесин тойунҗез.

D.M.Гобиш

Анемдэн-бабемдэн дувасын алып

Анемдэн-бабемдэн дувасын алып, эй, анем дэ,
Хырымдан чыхтых, эй, ахыз,
айтыр да ағлерим, йар.

Хырымдан чыхтым, йурт алдым, эй, анем дэ,—
тэмиз хырдыш, эй, ахыз, айтыр да ағлерим, йар.

Хырымдан чыхтым, эв салдым, эй, анем дэ,
тöпеси да хамуш, эй, ахыз, айтыр да ағлерим, йар.

Пенжереси (ш)ишедэн (пұсхадан), эй, анем дэ,
хапусу да талдан, эй, ахыз, айтыр да ағлерим, йар.

D.M.Гобиш

[Ах дәнис ىалысында д'езер пийадэ]

Иұхачых-тифечик (Иуфажых-дүфежик)
даштан, а йаврум,
биналар йапылмаз, йапылмаз.
Анда бир д'үзель öльмекилен (ольмекнен)
дүня(лар) йыхылмаз.

D.M.Гобиш

Варыңыз, айтыңыз бабеме

Варыңыз, айтыңыз бабеме (бабама) –
атын, арабасын (брычкасын) сатсын,
беш йўз манеди (манет) йапсын,
о хутхарсын бени дэ зильдандан.

Атам, арабам саталмам,
беш йўз манеди йапалмам,
эвели ятма хулуд эталмам –
хутарамам сени дэ зильдандан.
Чўрсүн да халсын зильданда.

Варыңыз, айтыңыз анеме –
урчуғун, ёрет'есин сатсын,
беш йўз манеди йапсын,
о хутхарсын бени дэ зильдандан.

Урчуғуму, ёрет'еми саталмам,
беш йўз манеди йапалмам,
эвели ятма хулуд эталмам –
хутарамам сени дэ зильдандан.
Чўрсүн да халсын зильданда.

Варыңыз, айтыңыз жижжама –
сандуху, жийезин сатсын,
беш йўз манеди йапсын,
о хутхарсын бени дэ зильдандан.

Сандух, сепетим саталмам,
беш йўз манеди йапалмам,
эвели ятма хулуд эталмам –
хутарамам сени дэ зильдандан.
Чўрсүн да халсын зильданда.

Варыңыз, айтыңыз папума –
үлесин, чубуғун сатсын,
беш йүз манеди йапсын,
о хутхарсын бени дэ зильдандан.

Үлеми дэ чубуғум саталмам,
беш йүз манеди йапалмам,
эвели йатма хулун эталмам –
хутарамам сени дэ зильдандан.
Чүрсүн да халсын зильданда.

Варыңыз, айтыңыз шанныма (харыма) –
башындан платоғун (эвин-бархыны) сатсын,
беш йүз манеди йапсын,
о хутхарсын бени дэ зильдандан.

Башымдан платоғум сатарым,
беш йүз манеди йапарым,
эвели йатма хулун этэрим –
хутарыым сени дэ зильдандан.

Д.М.Гобиш

Гёнүль дост шеэрине варсам

Гёнүль дост шеэрине варсам,
алып авзума ичsem.
Алымдан билен дост оса,
неж[е] олур бизим алымыз?

Йемек-ичмек о бир оштур,
ид'ит бойнуна борчтур.

Йейлер, ичейлер эр гүн,
бу дэвран т'итэр биздэн бир күн.
Хара йерлер олур аждэр –
ачар ағзын бизе бир күн.

Тэреклере ёсер йапрах.
Жан чыхар тэндэн – халыр тэн чуплах,
эла гөзлөр толар топрах.
Т'ерек олур аллахтан хорхмах.

Д.М.Тодурова

Гүржү хызы

Бир ойун да башы гүржүнүн хызы,
йанаачығы да ал-хырмызы.

Йанахлары да хырмызы алма,
гёнүль сиздэ, ахшамдан халма.

Т'елир эльсен, т'ель йанымы,
сийа сачың да сар бойнума.

Севдим дэ сени, этмем дэ инт'ар,
гёнүль сендэн халды да хырар.

Д.М.Гобиш

Долу

Бу долу т'имин долусу?
Бу т'ийевин долусу.
Иченнер эфетлер осун,
бал-шет'ер осун, дэдилер.

Эл[е] олур, жаным, бел[е] олур,
эль баша т'ельсе (д'ельсе), шен олур.
Эл[е] олмаса, беле болур да,
ид'итин дэ сону фен[а] олур.

Чалғы сапын тапасы.
Бу т'ийевин бабасы,
бу т'ийевин бабасы,
йүз бин дэ алтын пагасы.

Хара хойун ченд'еси.
Бу т'ийевин йенд'еси
(бу т'елинин анеси),
йүз бин алтын пагасы.

Д.М.Гобиш

Истанболдан чалдырайым фесильт'ен

Истанболдан, аман, чалдырайым, йаврум да,
фесильт'ен.
Нерелердэн, аман, ишитэйим, йаврум да, сесици?

Чох диннендим, аман, шиталмадым, йаврум да,
sesiци.
Чох эглендим, аман, булалмадым, йаврум да,
ишици.

Истанболдан, аман, чифтэ-чифтэ, йаврум да,
хайыхлар,
ичи толу, аман, шарош билен, йаврум да,
айныхлар.

Йансын да дэмир, йансын, йансын дэмир юллар,
күль олсун!
Бени йардан, аман, айыраннар, йаврум да,
т'ёр болсун!

Д.М.Гобиш

Йешиль йапрах эрасында

Йешиль йапрах эрасында
хырмызы д'ўль фонжеси, эй.
Нерелере ветан хурмуш
гёнлүмүн эгленжеси?

Чыхтым дағлерин башына,
чығырттым бўльбўль т'ибик.
Алдым йареми харшыма,
севдим фонже д'ўль т'ибик.

Отурма да, йарем, т'ет (д'ит) харшым-
дан,
йарын да йахын т'ельмениз.
Севдалыхтан олленнер(н)и
саҳын айтып кўльмениз.

Д.М.Гобиш

Ўўрўн, достлар

Ўўрўн, достлар, мест'елие (мест'елид'е) варайых,
варайых та,
бир минасиль, ёмурўм дэ, хайых булаых.

Ўч хыз (йеримизд'е) бар эдик,
бир хайыга сыхлаштых, сыхлаштых та,
хайыхчынын ахын да верип ахлаштых.

Чек кўргеги, ал парейи, хайыхчы.
Не бек титрер шу хайыхнын, ёмурўм дэ, диреги!
Таштан бектир хайыхчынын, ёмурўм дэ, йўргеги.

Д.М.Гобиш

Коляян тўркўсў

Йагмур да йагай, машина чалай –
тохтамаа т'ерек.
Ой, завалчых о Коляя
сихлет хафтаны т'ерек.

Чектим дэ, анем, пешиндэн дэ –
сердим лешими.

Т'етициз дэ, достлар, т'етициз дэ,
т'етициз, хайтманыз.
Эвдэ барып беним анеме дэ
аберим айтманыз.

Дангыл да дунгул чаннар урулуй
Колянын башына.
Ой, завалчых Колянын анесине
дэмири йўрек т'ерек.

Д.М.Гобиш

Мағдале

Чапчах-чапчах бетmezлер, Мағдале.
Хрисна, алай этmezлер, Мағдале.
О Васёгун сөзне бахып, Мағдале,
Сонцуваға жетmezлер, Мағдале.

Печ хапахны ачтылар, Мағдале,
мисир айах таптылар, Мағдале.
О Васёкнен Хриснаны, Мағдале,
Сонцуводан таптылар, Мағдале.

Мағдале, бабе бай болду, Мағдале,
чольд'е аты болдурду, Мағдале.
Шитт'ен сенин т'ележегин, Мағдале,
тўфечигин толдурду (толдурған), Мағдале.

Д.М.Гобиш

Неляян тўркўсў

Машина т'етий, Неля севиний дэ –
она да не т'ерек?
О Неляянын анесине дэ
дэмири йўрек т'ерек.

Музика (Т'емене) чалай да, анеси йылай да
Неляянын башына.
Вай, завалчых о Неляянын анесине
дэмири йўрек т'ерек.

Д.М.Гобиш

Одун йаҳтыйм – тав йаҳтыйм

Одун йаҳтыйм – тав йаҳтыйм да,
ағлей-ағлей мал баҳтыйм.

Адам хырхы верд'ендэ, ай, ахыз,
бен тайағмы ташладым.

Өгўз обайа хышладым да,
тонма чекмен тышладым.

Адам хырхы верд'ендэ, ай, ахыз,
бен тайағмы ташладым.

Чыхтыйм оба башына да –
чыхты хойум харшыма.

Бен хойуму кёрд'ен сон, ай, ахыз,
эсим т'ельди башыма.

Д.М.Гобиш

Осман паша

Лахшыван арт хапусу
таштан бектир ми йапусу?
Шу беладан т'ечалмайым —
катранжынын баш беласы!

Хылышмы урдум йары даша —
даш йарылды баштан баша.
Т'ёр олайды Осман паша!—
д'ечти аст'ер баштан баша.

А хушлар, хара хушлар!
Т'ечти биздэн бин хардэшлер.
Т'ёр олайды Осман паша!—
т'ечти биздэн бин аст'ерлер.

Эгленди йар, т'ельмеди йиди,
барйох, анда бир шей бардыр.

Пенжере ачых — хар т'елий ми
(т'елийдир),
бен санеттим — йар д'елийдир.
Ачтым пенжерени дэ бахтым —
Осман паша жан верийдир.

Д.М.Гобиш

Сығыр саған челегим.
Савка беним челебим.
Вай, диридирам!

Д.М.Гобиш

Саба да олса

Саба да олса, турсам да т'етсем
ишиме, йар, ишиме.
Ах, не йаман ажель түштү
пешиме, йар, пешиме!

Израйильлер урду да йыхты
лешими, йар, лешими.
Т'им харышажах, йаратан аллағым,
ишиме, йар, ишиме?!

Сағ олайды ғарип тэ анем,
йасланайдым тизине.
Барем бен дэ йох олайдым
йалан дүньянын йүзүндэн!

Йох олайдым, йол йанына
көмсүннер, йар, көмсүннер.
Т'елип д'ечен йахшы да достлар:
”Бу наз да йолжу?“ — дэсиннер.

Д.М.Гобиш

Патылжан долмасы

Чошту гёнлүчүгүм, чошту, эй,
ахыл дурмаз да баштан да учту.

Чала-чала элим шишти, эй,
элимин тэлиндэн чошум да чыхты.

Патылжан долмасы пишти, эй,
хохусундан бурнум шишти.

Сант'им бен дэ падыша хыз эдим, эй,
шинчик олдум йолун да тозу.

Д.М.Гобиш

[Сегиртип йалыйя чыхтым]

Йар, олажах олсан т'ест'ин пычах,
жыраным жыражах олсан,
бен олурум тёшек аста,
тёшеге йатсам, сен не дэрсин?

Йар, сен олажах олсен тёшек аста,
тёшеге дүшежек олсен,
бен олурум т'ест'ин пычах,
жыраның жырсам, сен не дэрсин?

Д.М.Гобиш

Петро-Павлуйя вардым

Петро-Павлуйя вардым да,
Петро-Павлуйя вардым,
Петремжемдэн пош[у] алдым,
вай, диридирам!

Эм чичеклидир, эм даллы —
чах йендин шашып халдым!
Вай, диридирам!

Сет'из ѿгүз бир сығыр

Сет'из ѿгүз бир сығыр
айдадым йармалыға.

Энди бабең бай болду —
т'ий чарығы, сүр сабан.

Сет'из ѿгүз, бир сабан —
баразнасы бир табан.

Д.М.Гобиш

Сычан

Бизим эвдэ бир адам вар,
сычаннарын да иши вар.
Сычаннарын ағзына (авзуна)
абхадар чох тиши бар.

Сычаннарын эйиси
тавада балых хавуруй.
Сычаннарын сүм-сүр[ў] дэ
кёзме топрах савуруй.

Д.М.Гобиш

Топар-топар булут хопар

Топар-топар булут та хопар
Фенардолундан.
Йазылмамыш ферман да т'елир
йарем элиндэн.

Ону да йазан йаңыш та йазан да –
афу да харесиндэн.
Кёндүр бана, бен йазайым
злифин тэлиндэн.

Т'ельме дэ, дэдим, т'итме дэ, дэдим дэ –
не чүн да д'езерсин (т'елирсин)?
Бизим дэ майлэ хавгажыдыр –
тиле (шийере) түшерсин.

Тиле дэ түшсөн дэ, азбарыма да
т'елип тэ т'ечерсин.
Ханымы силип, фильжана хойуп,
хойуп та ичерсин.

(Шайре түшсен, азбара т'ирсен,
бени көрерсин.
Дал бойуннен бир хызын билен
сарылып северсин).

Д.М.Гобиш, Д.М.Тодурова

Т'ирт'а йурту айлянчых

Т'ирт'а йурту айлянчых –
айлянамам бен.
Т'ирт'а, севдан бек яман –
тайланамам бен.

Д.М.Гобиш

Учма да, карға

Учма да, карға, тутарым сени,
башындан пупуну (сачын да башын /

ханетчигин) йулхарым сенин.
Ах, аман-аман, дүльберим
(шет'ерим), аман,
эвли дэ дүгүлүм, бойдағым, аман
(ахшамдан халмам, барырым, аман).

Д.М.Гобиш, И.Ф.Тодуров

Үч атым вар да дағ ичине

Үч атым вар да дағ ичине
(Дағым чине ўч д'үзель вар),
бесленир, жаным, бесленир,
бири тору, бири т'ери,
бири чал, жаным, бири чал.
Торунен т'ери дэ сизиң дэ болсун,
чал беним, жаным, чал беним.
Миндигим чал атым дағлердэн
ашырый (дағлер ашырыр),
вар йемез малым, вар йемез.

Эвимизд'е дэ ўч д'үзель вар,
севилир, жаным, севилир,
бири т'елин, бири т'ийев,
бири хыз, жаным, бири хыз.
Т'елиннен т'ийев дэ сизиң дэ болсун,
хыз беним, жаным, хыз беним.
Миндигим чал атым дағлердэн ашырый,
вар йемез малым, вар йемез.

Софрамыза ўч йемек вар,
йейилир, жаным, йейилир,
бири эва, бири дэ мева,
бири нар, жаным, бири нар.
Эва-мева сизиң дэ болсун,
нар беним, жаным, нар беним.
Миндигим чал атым дағлердэн ашырый,
вар йемез малым, вар йемез.

Д.М.Гобиш

Хуроз

Тавуғу кулук бастырдым –
чыхты йымыртасы чулух.
Энди кулуғу напайым (напайых)?
Кётрүп чуфутха сатайым (сатайых),
парайы т'есед'е салайым (салайых).

Олан, сатма – йазыхтыр,
тавух йолу хазыхтыр.
Сағ олана барыйам т'елир –
йымыртасы лазым болур.

Чипчелере йем вердиң ми?
Хуроз олдуғун бильдиң ми?
Чипчелери сайып алдым —
хурозум көрмейин халдым.

Ажеп, арана йатты мы?
Ажеп, хоншулар чалды мы?
Хуроз дәд'ениң зильдан эди,
тутмасы белалы эди.
Ханетлерин ачар эди,
адам көрсе, хачар эди.

Хурозуму ашырдылар,
талдан мева түшүрдүлөр.
Алушкайы пиширдилер —
худаларны шиширдилер.
Алушкайы пиширдилер —
харт папазны шиширдилер.

Д.М.Гобиш

Чал хуроз

Кötэрдим, йувдурдум
чал да хурозум,
бастым да сойдум,
бастым да сойдум.
Чичек т'ибик чал да хурозуму
дүйнадан жойдум.

Айтылайых — хурулайжайын йа!

Бели да бийаз,
сачы да тэльли,
турна да нева (башы)
чал да хурозум!

I.Ф.Тодуров

Чыхтым Туна йалысына

Чыхтым Туна йалысына —
дүйдулар, белалым, дүйдулар,
эйлим, аман,
дүйдулар да эль хапуя
хойдулар, белалым, хондулар.

Йешильленмиш одаларын
көшеси, белалым, көшеси,
эйлим, аман.
Шинди т'ельди хонушажах
йежеси, белалым, йежеси.

Бен ёмёрүмжес беле исан
көрмедин, белалым, көрмедин,
эйлим, аман.

Узун бойлу, дал фидандыр
йендиши, белалым, йендиши.

Д.М.Гобиш

Эт'и дүльбер суйа д'итти

Эт'и дүльбер суйа д'итти,
суйун алыш серян этти.

Суйун алыш серян этэр,
бир бирилен (бирине) ишмар этэр —

Сен дә гүзель, бен дә гүзель,
т'елин олду(н), худағы(н) да гүзель.

Вара-вара эвдэ варсам (вардым),
элиме гүзгүйү (алсам) алдым,
йендиме түзэмник версем (вердим) —

Сен ми гүзель, мен ми д'үзель?
Сен дә гүзель, мен дә д'үзель.
Т'елин олсан — дағын да д'үзель.

Д.М.Гобиш

Дүшенка

Ава булут бир минут.
Ахыз /олан, сен мени унут,
элиндэт'и билип тут.

Ава булутлап т'елий,
хар т'етирий, ай олан.
Йарем йармалыхтан т'елий,
мал т'етирий, ай олан.

Д.М.Гобиш

Ағлей-ағлей көз йашым
олду тиздэн, ай олан.
Эд'иль, йарем, опейим
эла да көздэн, эй ахыз.

Д.А.Хаталах

Айахташым, айахташ,
адың айтмам, эй олан.
Айахташым т'ибигин
бир даан тапмам айахташ.

Айахташым, сен т'итэс —
мен т'имнернен халайым?
Барем, сөзү бир этип
сени йендиме алайым.

Ай доғар анасындан,
булутлар арасындан.
Ахыз, мемен көрүнүй
чапразын арасындан.

Айахташым сен эдин,
ачылаҗаш д'үль эдин,
солмайжах чичек эдин.

Д.М.Гобиш

Айлян-айлян, жельдәрмен,
(Айлан-айлан, дәйирмен),
жель турғанда, эй ахыз.
Т'имни сарып севейим
сен турғанда, эй ахыз?

Д.М.Гобиш, И.Ф.Тодуров

Айлянайым бен сендэн,
балдан татлы тилиндэн.
Өлүмүмже харғарым,
т'им бана себеп олду.

С.Д.Авраимов

Айляндырдым, тон т'ийдим,
ичи бедэн, ай ахыз.
Сени жаным бек севди –
бильмем недэн, ай ахыз.

Айлянмасы да т'ельмеси,
йол йүрмеси, ай ахыз.
Йирим беш тә алтын бир хушах
йар гөрмеси, ай ахыз.

Айрылғаныма йанмам –
бен оңа йүрек эритмем.
Ид'итлигим сағ о(л)са,
т'имсед'е / сасыхка милет этмем.

Айырдылар, алдылар
özлерине, эй ахыз.
иҹтә йынам халмады
сөзлерине, эй ахыз.

Ал алманен мор алма
атышайых, ай ахыз.
Йаман да йаҳшы сөледик –
барышайых, ай ахыз.

”Алайым“ дэсем, алым бар,
парем болсун (осун), ай ахыз.
Алтай йездим ардыңа –
арам болсун (осун), ай ахыз.

Алма хойдум йащиге,
тахталадым, мыхладым.

Инт'ар этме, ай олан,
хучахладым, йухладым.

Д.М.Гобиш

Алтын йүзүк эль сыхай,
хумаш кофта бель сыхай.
О йитолун баласы
хаш ойнатып көз сыхай.

Д.М.Гобиш

Алтын йүзүк, маву таш.
Алырым, дәп айтма, йаш –
йаш йүргеми йаҳма, йаш.

Д.М.Гобиш, О.Ф.Тодорова

Алчачых т'ириш далы.
Йохту йаремин алы –
күндэ т'елир селамы.

Ане, башым ағырый –
хой подушка, бах бени.
Энд'ер сучуму тапсан –
хой атәшт'е, йах бени.

Д.М.Гобиш

Ане дәрмене дэр эди –
хайсы йолға д'итәрим?
Йенди йаҳшы табыйатчығны
т'имд'е (йареме) васыйат этәрим?

Д.М.Гобиш, Д.А.Хаталах

Ане, суюа сен варсан,
хадәйинә дә толдурма
(хадәлеринә долдурма).
Энди йарем (балам) т'елир, дәп,
хапуң ачых халдырма.

Д.А.Хаталах

Анемдэн юксүз халдым –
бахты бабем топ т'ибик.
Сыра т'ельди – т'еттим салдат –
мен дә йандым от т'ибик.

Анеси бар, отуруй
собанын сыжагына.
Бир ойнатма хызы бар –
йашларнын хучағына.

Армут дәрек далланый,
йере түшсе, балланый.
Нағадар ид'ит пелван олса,
йене хыза йалварый.

Арпа сачтым – баш халды.
Хамуш чалдым – саз халды.
Тул харылар т'елин т'етти –
йене бизд'е хыз халды.

Атын башын аламам,
сохахтан айланамам (айлянамам).
Бир күн дэ дүгүль, йаречигим,
ичтэ дэ тайланамам
(Бир күн сени көрмесем,
севдаңа тайланамам).

Афтарасы баш йувдум,
йувдум да тарамадым.
Ах, йитолун баласы!
Севдим да сарамадым.

Ах, душенкам сен эдин,
ачылажаң д'юль эдин,
солмайжаң чичек эдин.
Ачылажаң д'юльлер чох –
солмайжаң ичтэ йох.

Ах жаным саңа хурбан –
алданмах олма йолдан:
Эгленирсин (Алданырысын)
халырысын,
йар, бендэн айрылырын.

Ах, напайым, нелейим?
Анд'и йола минейим?
Сырымы т'имд'е севлейим?

Ах, эт'имиз, эт'имиз,
хылабадандан йипимиз
(Камарадыр койумүз,
орта сохахта эвимиз).
Биз эт'имиз айрылсах (айрылдых),
халыр (халды) татлы тилимиз.

Ахшамнар олмағайды дэ,
чичеклер солмағайды!
Не болса, болғай эди дэ –
айрылых олмағайды!

Ахыз (Олан), саңа не болған? –
Д'юль чырайчының бек солған.
О сениң д'юзельлигиң
халхка (баңа) эгленжे болған.

Д.М.Гобиш

Ахыз, саңа не олду? –
Чырайың да бек солду.
Бу сениң д'юльберлигиң дэ
халхка эгленжे олду.

Е.Ф.Чабаненко

Ахыз, сачын сет'из хат.
Дёрдүн ёрсен, дёрдүң сат.
Анеңбабең хайл олса –
т'ель бүгеже бизд'е ят.

Ахыз, сениң көзлериң
верамам мильоннара.
Ахыз, сениң т'ибигин
буламам дуйналара.

Ахыл башы, йаш башы.
Ахар көзүмүн йашы.
Халем билен чекильмиш
назлы йаремин хашы.

Базарға ханет сатылмай.
Сатылса, алыр эдим.
Хадэр оса, анечигим,
учар да барыр эдим.

Бахче чине тайларым
бирер-бирер сайларым.
Сениң т'ибик сасыхны
(сасыхларны, падлюканы)
підміткама байлярым.

Бахчид'е (Бахчийе, Харшыя) көрдүм сени,
д'юль т'ибик севдим сени.
Бахчи чине (бахчилердэ) д'юльлер т'ибик,
йаш (йар), солдурдуң сен бени.

Бахыңыз, хызлар, бахыңыз,
бахыңыз, алдамаңыз.
Мен севмейип йар сардым –
сиз дэ түшүнүңүз, йанмаңыз.

Башма т'ельмей касынкам –
бағлатыйлар, ай олан.
Севмед'ениме берип тә
ағлатыйлар, ай олан.

Башымдат'и касынкам
сачахлама, ай олан.
Сырам сендер алчах дүгүль –
алчахлама, ай олан.

Башыңа тохмак байлама,
ах йүлүм, аман, аман,
бени ғарифни харғама,
ах йүлүм, аман, аман.

Башыңдан айланайым,
күндэ дэ сени аңайым.
Сениң севдаң бек йаман –
насыл бен тайнайым?

Беним йарем кичижик,
кичижик, кичинечик.

Ону да салдат алмаңыз —
барйох та о бир дәнечик.

Берселер, алыр эдим —
йенди башым пийадэ.
Сениң ағең олмак билен
булмаз бендән зийадэ.

Бизгэ йарыхлы гүльлер
гүздэ олур, а жаным.
Йатсам, йастых сез (саз) олур
гөз йашымдан, а жаным.

Д.М.Гобиш

Бизни дэ айран онмасын да,
сырты йер танымасын.
Алтмыш та түт'ян хурдурса да,
ольсе дэ т'ефин булмасын.

Д.А.Хаталах

Бени күлен күл олсун,
күлү дэ кёкт'е саврулсун.
Менимдайын (Өзүмдайын)
йар булмайып
жижерлери хаврулсун.

Д.М.Гобиш

Биз эт'имиз айахташ,
эм айахташ, эм хардаш.
Эт'имизни алажахлар
ака (апа) да хардаш, ай, олан
(Алырым, дэп, айтма, йаш та,
йүргеми йахма, йаш).

Д.М.Гобиш, С.Д.Авраимов

Биз эт'имиз йаш (бар) эдик,
бир вахта (бахытта) ойнар эдик,
ойнадых (ойнардых) та тоймадых та,
айырдылар — дүймадых.

Бийыл боғдай олажах
тарамалар ичине.
Йаштан жанмыз чыхажах
колхозларын ичине.

Бир йан хойма картозун —
пұскүлүнү жель хахай.
Ойнасан да алмасаң —
таңыр жанымы йахай.

Брычкамын көпчеги дэ
т'ед'евиндэн, ай, ахыз.
Айлянайым халайым (йаречигим)
көзүннүң бебейиндэн.

Бүгүн ахшам олажах —
я күннер хайда хонажах?
О беним йаречигими
аллах билий т'им алажах.

Д.М.Гобиш

Дал көпүрдэн (Тар сохахтан)
дала-дала
белим бүкүльдү (сөкүльдү).
Пенжередэн баҳа да баҳа
көзлерим (гөзүм) сүзүльдү.

Дал көпүрдэн далып т'елир
дал бойлу (бойу) ид'ит,
он пармағы йүзүк толу —
баздыриан ид'ит.

Д.М.Гобиш, Д.М.Тодурова

Дувар түбне ўч чичек.
Йүздүм алдым бир чичек.
О чичекин тахындым,
бен йареми сағындым.

Д.А.Хаталах

Жаптан т'елий бир фирмөн,
сүтне балма подушка.
Бу майленин хызлары да —
сексен йашна бабушка.

Д.М.Гобиш, Д.А.Хаталах

Душенькам йаш,
хошулу (хошма) хаш.
Т'им олажах бизд'е баш?—
Биз эт'имиз дэ хара хаш.

Д.М.Гобиш

Душман олма сен баңа,
бен дэ олурум саңа.
Ашыхма, йарем, ашыхма —
сора (сыры) севлерим (сөлерим) саңа.

Д.М.Гобиш, Д.А.Хаталах

Дүйнайалар малы дүйнайа.
Не т'ерек йаман олмаға?
Йаманныхтан айтмадым —
бильд'енимдэн, ай ахыз.
Мен бу түркү йырладым
бильд'енимдэн, ай ахыз.

Дәд'еринжез ойнасан,
олан, сени күльмезлер.

Бир түшүнүп бах, олан,
бени саңа бермезлер.

Д.М.Гобиш

Дәріа чине т'ийик (бийаз) таш
көрмедиң ни (ми), айахташ?
Сен ойнадың, бен алдым да –
öкеленме, айахташ.

Д.М.Гобиш, Є.В.Коваленко

Дәріа-дәніз түбү хұмдан,
далыжылар далажа.
Биз салдат чыхып т'етсек,
сизни т'имнег алажа?

Жириен тайлен тору тай
бақчинин отун сайляй.
Йенди сасых падлюка –
яашын ийисин сайляй.

Д.М.Гобиш

Жыйын чине бен йинже.
Олдум алхака эгленже.
Беним билен эгленменіз –
аллах берсин эгленже.

Жыйынларға баш эдим,
йенди хара хаши эдим.
Нышан бердим, айрылды –
бильмез эдим, яаш эдим.

Зийадә йүзүгүм йох,
ахыз (олан), саңа бермеге.
Көзлерим бузламады,
олан, сени көрмеге.

Ишляпасы вишневой,
лентэлери дә саврулуй.
Аңмаң меним йареми –
йүречигим хаврулуй.

Д.М.Гобиш

Йаваш-йаваш тахталардан
бас та т'еч, ойнамасын.
Т'ель, алайым, хачайым,
анен-бабен дуймасын,
йаремдән айырмасын.

Д.А.Хаталах

Йалан аях, йалан баш
сувға бардым, айахташ.
Сен ойнадың, бен алдым –
öкеленме, айахташ.

Йанған атәш сөндүрүп
күль этамам, ай ахыз.
Сени алып севмейип,
күн этамам, ай ахыз.

Йанған атәшлер йансын.
Беним атәшим сөнсүн.
Бен харғамайа бильмем –
хырхы бир күндән öльсүн.

Йанығым бүйүк, йанамам,
көше баш айлянамам.
Сениң севдаң бек йаман –
насыл бен тайанамам.

Д.М.Гобиш

Йанды йүрек, (Йүрек йағы) хаврулду,
аҳ жигер (жижер, жид'ер) т'ебап олду.
Менölүнже (ölümümже) харғарым
т'им баңа себеп олду.

Д.М.Гобиш, С.Д.Авраимов

Йапалах-йапалах хар йавай (йағай),
öзен бузлай, алай.
О майленин хызлары
сирт'е бойу, алай.

Йапу бойу тиреклер –
эт'и öксүз чапханнар.
Эт'и öксүз бир бириң
нас хыдырып тапханнар?

Йарем (Фаврииль) т'елий эништән,
дүгмелери күмүштән.
Йарем (Фаврииль) баңа т'етирий
эр бир түрлү йемиштән.

Йаречигим, сен т'итэс –
бен т'имнен халайым?
Барем, сөзңү бир этип
сени йендиңе алайым.

Йар ўстүне йарем бар.
Йарем йарын т'ележек.
Т'ельсе, бени булмаса,
т'имни сарып севежек?

Йаш эдим, яаш бойуму
хуруттулар, ай олан.
Алаҗағым сен эдин –
сувуттулар, ай олан.

Йаштырым, йүрежигим,
жыйыннардан да халмам.

Халхын айтхан лафларын
бен ичтэ хулах асмам.

Д.М.Гобиш

Йеже чыхтым чыххары –
ава булат, ай да йох.
Шиндэн сора, ай олан,
бендэн саңа файда йох.

Йеже чыхтым чыххары –
йылдыз йарых, ай олан.
Йырлар эдим бир түркү –
сесим хырых, эй олан.

Д.М.Гобиш, Д.А.Хаталах

Йежелер т'ечти бендэн,
көзлерим тоймаз сендэн.
Хачан жан чыхар сендэн,
сон айрылырым сендэн.

Йездин, йездин ардыма –
т'ельдиң ми мырадына?
Асрет халған йох эдим
шапувал дарадына.

Йенде дэ бит'е хавфетт'ен,
эт'и күн аралаған.
Йенде синин пошуларын
бит'еси паралаған.

Д.М.Гобиш

Йине санчтым тизиме,
бела ачтым özüме.
Үч йыл сет'из ай ойнап
аламадым özüме
(Ах, дүшемекам сен эдин,
ачылажах д'юль эдин).

Д.А.Хаталах, Д.М.Гобиш

Йолдан таптым бир ташхын,
ону да алдым йапума.
Сенин т'ибик сасыхларны
ырғат тутмам хапума.

Йуртумузун четине
молош йерине татран.
О хызларын эвлерине
боя йерине катран.

Йухлар эдим, уйандым,
сағ элиме дайандым.
Бен саңа, йаречигим,
аллах т'ибик йынандым.

Йухлар эдим эв чине,
т'ельди йарем, уйатты.
Бир пылатох йемиш билен
дөрд алма йуварлatty (гыдырлatty).

Д.М.Гобиш

Йүзүгүмүн хан ташы.
Йаремин хайтан хашы.
Ағесин дэ дүд'үлүм дэ –
онун да д'үзель хардэши.

Д.А.Хаталах

Йүрек йағым эриди,
эриди дэ халмады.
Шиндэн сора, ай, ахыз,
саңа йынам халмады.

Йүречигим йаш дүгүль.
Йаш та боса, күр дүгүль.
Нағадар да күр олса да,
эвельт'и т'ибик дүгүль.

Йырлайым, дэсем, йырларым –
ич айтаммам пайныма.
Хара хаш гүзель хызыхларны
чығыртырым йаныма.

Йырлар эдим эв чине,
сесим чыхтыйол чине.
Йитолунун баласы
нам ийберди кой чине!

Йырласам – сесим харылый.
Ойнасам – айағым авуруй.
Мен мында (Йанында) чох эглендим.
Барсам – энем дарылый.

Йыхыл, дүня, бас бени –
гөрмесин гөзүм сени!
Эндэн д'ери, эй оғлан,
душманнар сарсын сени!

Камараға бир баҳтым,
тайах аттым, ай олан.
Камаранын бир хызын
мен алдаттым, эй ахыз.

Картозуну гри хойай
меним йарем башына.
Сухланырлар, йаречигим,
сенин хара хашына.

Касынкам чети даллы.
Йохтур йаремин алы –
күндэ т'елир селамы.

Кофтам да вар, йупкам да вар,
белиме хушағым йох.
Нағадар да ойнасам да,
йаныма хощағым йох.

Көзетэйим көзүңе,
бензетэйим özүме.
Алайым сени агеме,
йенд[е] этэйим özүме.

Көк гөгүржөн көкт'е учай,
ханетчигин йель хахай.
Йырахларға йарем бар –
күндэ көзүмдән учай.

Көк гөгүржөн көкт'е учай,
ханети бурма.
Авузу толу йем т'етирий –
шет'ерлен мева.

Көк гөгүржөн олайым,
хазармына хонайым.
Таңырың öльсе, севлейим,
ах, жанындан öлейим.

Д.М.Гобиш

Көкт'е гөгүржөн учай,
ханетинен фал ачай.
Узахлара йарем вар
(Узахка севд'еним вар) –
күндэ көзүмдән учай.

I.Ф.Тодуров, С.Ф.Чабаненко

Көкт'е йылдыз эллидир,
эллиси дә беннидир.
Хыз алажақ ид'итнин
йүрүшүндән беннидир.

Д.М.Гобиш

Көше башна (башха) эвлери
ағарылған, айланған (айлянған).
Алыр эдим бен сени –
энди башым бағланған (байлянған).

Д.М.Гобиш, Л.М.Налбатова

Көше башна эвлери,
т'ертикли көшелери.
Йүрек ағзына т'ирсин
пенжере шишелери!

Көше башна эвлери
јүч бöльмели, эй ахыз.
Бир дэнечик хызым вар –
йүздән бели, ай ахыз

(Көше башын хызлары
иш дэмбели, ай ахыз).

Д.А.Хаталах, Д.М.Гобиш

Көше баштан айляндым,
тәнет'е буква мыхладым.
Д'үзельлигиңе дögүль –
табият(чыг)ына сухландым.

Көше башына пипер.
Хыз анесиндән дүльбер.
Алмасаң, алма бени –
нышаннарым т'ери бер.

Милетине йох дүгүль –
т'итсин о да жойулсун!
Эт'исинин башына
хараз ыстван хойулсун!

Минд'ен атым ал хашха,
байлядым арман ташха.
Сен алмасаң – хасевет:
бахшасы бар, ай олан.

Не севлейим бен саңа,
йендими танытайым?
Олан, пагең чох оса –
сатиннер алдырайым.

Ногайлыхын чөлүне
чал атымын изи бар.
Эльт'и (Эвель) ойнаған йаремин
йене баңа көзү бар.

О хыз йупка тиктирд'ен –
туз добрага бензетт'ен.
О йаш мени алый, дәп,
йеже-күндүз эмтэтт'ен.

Олан, йүрмө йежелерни –
тутар сени алабаш,
тутар, алыр картозуңу –
халырсы, олан, йалан баш.

Ой, йаш эдим, йаш эдим,
не хадар авуш эдим!
Ачтым көзүм, көрдүм сени –
зар хысметим сен эдин.

Д.М.Гобиш

Отурдулар, турдулар,
лахырды уйдурдулар,
чах т'етәжек заманы
паҳыллап дуйдурдулар.

Д.М.Гобиш, С.В.Коваленко

Öлөн т'етэн дүйнәсі –
öллөжегмиз, ай ахыз.
Йазған олса башымызға –
көрежегмиз, ай ахыз.

Д.М.Гобиш

Прыданнар сизе осун –
д'үзелълер бизе осун.

Є.В.Коваленко

Рахы хойдум ишед'е,
тökүльмесин кöшед'е.
Варсын, алсын севд'енин –
öкүнмесин т'имсед'е.

Салдатлар хайда йезей –
дэңиз йағаларына.
Письмо йазып йоллайлар
доғмуш анелерине.

Салдат т'етсем, ағлерим,
көз йашымы айамам.
Эт'и йыл да дүгүль,
йаречигим (анечигим),
эт'и күн тайанамам.

Сатин öглük алдым бен,
тиклильмен халажа.
О беним йаречигими,
бах-чи, т'имнер алажа!

Д.М.Гобиш

Öзен сне дэ (Дэріа стүне) папийлер
йалдайлар да далмайляр.
Шинди чыхкан бир адэт –
оинайляр да алмайляр
(Мына сана рызысыз дэлханны –
оинасалар, алмайляр /
Мына сана рызысыз хыз –
сөз берди дэ алдатты).

Є.В.Коваленко, Д.А.Хаталах, Д.М.Гобиш

Сатиннер алдыражах,
йенди анесин йаслайжа.
Нышанны т'ибик эдик –
аллахтан хорхмай ташлайжа.

Д.М.Гобиш

Себеп олан онмасын,
ахретине (дүньясына) тоймасын,
ахретине тойар исе –
йар йүзү танымасын!

С.Д.Авраимов

Себеп олан онмасын,
ахретине тоймасын.
Эр бир түт'ана барып
т'ефинник буламасын
(Бенимдайы;
Беним т'ибик йар булмайып
жижерлери хаврулсун).

Севда недир! – дэдилер,
яа бен дэ күльдүм, ай олан.
Т'ельди юнди башыма –
эвал да бильдим, ай олан.

Северим севеннери,
хыйбетин биленнери.
Ич та первама дүгүль
ардындан күленнери.

Д.М.Гобиш

Сийалардан бен т'иймем –
хумаштан осун, эй ахыз.
Зенд'ин дэ гарип сайлямам –
йаваш болсун, эй олан.

Д.М.Гобиш, О.Ф.Тодорова

Сиа пошум асувлу,
алдым элиме бүклү.
Эм йырлайым, эм ойнайым –
йаш йүргегим түйүклю.

Д.М.Гобиш

Сиа (Хара) сачым öрмезлер,
бени сана бермезлер
(Ахыз, сачың öрмезлер,
сени баңа бермезлер).
Т'ел, алайым, хачайым –
хараныхка кörмезлер.

Д.М.Гобиш, О.Ф.Тодорова

Соҳаҳ чине эт'и йаш,
эт'иси дэ хара хаш.
Сен ойнадын, мен алдым –
öкеленме, аяхташ.

Є.Ф.Чабаненко

Сыра-сыра планымыз,
сыра да түт'анымыз.
Сен андан т'ель, мен мындан –
хурусун душманымыз.

Д.М.Гобиш

Таван бойу йўк жыйдым –
насыл ёртё ёртэйим?

Йарем анда, мен мында –
насыл йүрек этэйим?

Д.А.Хаталах

Тавандан учтум, вай башым,
хырылды беним йамбашым.
Айлянайым бен сендэн дэ,
балдан татлы тилиндэн.

С.Д.Авраїмов

Тавандан учтум, вай, башым,
сынды меним йамбашым.
Ашыхма, йарем, ашыхма,
шинди т'елир меним йашым.

Тайанмаға тайандым.
Хорай мы олдуң му, олан?
Эт'и йарны сен сарып –
ногай ым олдун мы, олан?

Так-так этт'ен тилим бар
таңнайыма да, ай ахыз.
Хара да йазы да йазылған да
маңнайыма да, ай ахыз.

Д.М.Гобиш

Танырым, душам, танырым,
есициздэн, душенкам.
Ичтэ авлахта йох эт'ен
эт'имииздэн, душенкам.

С.Д.Авраїмов, Д.М.Гобиш

Тарама соҳах – тар соҳах,
хойан йатах, ай ахыз.
Тарама соҳахын хызлары
дэсятогу бир п'ятах.

Тарамалы соҳахтан
йар т'елир ойнамахтан.
Эд'иль, йарем, опейим
ал-хырмызы йанаҳтан.

Д.М.Гобиш

Тарамачых тарначых,
ичне суву азначых.
Бу маленин хызларын да
башна мийи азначых.

БТ: 114

Тарах хойма башыңа,
жангырдама харшымы.
Прыдан билен хыз олсан,
йүзлев олур башыңа.

Телефон диреклери –
бүрлесин путахлары.
Йарем онда, бен мында –
чыңнасын хулахлары.

Төшек хойдум йатмай (йатмаға),
йатмай, йухламай (йатмаға, йухламаға).
Ажеп, хысмет этэр ми
хара хашины сармай (сармаға)?

Т'ерет'е кольмек, эни тар.
Не чүн брахтын бени, йар?
Сен беле дүгүль эдин –
саңа тэмбе бириң вар.

Т'ерет'е кольмек, т'ен йаха,
эльвериң хаха-хаха.
Бен алдым севд'еними –
сен халдың баҳа-баҳа.

Т'етэр эдим йол билен –
не тайып пундуң сен, ахыз?
Ойнап турған йериңе
нечар пундуң, ай ахыз?

Т'ечти йежженин вахты –
оздур, йарем, т'етэйим.
Ач йүзүңү – гөрейим,
тилине шет'ер сепейим.
Тилине шет'ер сепейим,
ах жаңындан блейим.

Т'итти анем базара –
օғратыйлар назара.
“Анем өлдү“, – дәдилер –
йенди т'ирсинг мезара!

Узун бойлу тал тэрек,
тал тэрект'е сув т'ерек.
Узун бойлу йашха да
алчах бойлу хыз т'ерек.

Д.М.Гобиш

Узун чубук узаттым,
бен йареми уйаттым.
Уйан-уйан сен, йарем, –
йар олдуумуз билейик.

Д.А.Хаталах

Ханетим йох учмаға,
учуп та барып көрмөд'е,
анеме дэ селам этмөд'е.

Хапусуз, пенжересиз дэ –
нас хараных!

Ойнасаң да алмасаң –
масхаралых.

Хара пичен чалайым,
хар[а] атыма хойайым.
Хараз ыстван хойулса (хойулсун) да –
мырадыма т'елейим (д'елейим).

Хара хаш олмағайдын,
бен сени сармағайдым (сармаз эдим),
көрүп тэ йанмағайдым (йанмаз эдим).

Хара хашлар чох эди,
Йарем дэ т'ибик йох эди.
О йаремин ардындан
йезд'ен йашлар чох эди.

Харанлық йежесине
бардым пенжересине.
Пенжереси мержандан.
Севдим сени бир жандан.

Д.М.Гобиш

Хараных йежесине
бардым пенжересине,
узун чубух узаттым да
бен йареми уяттым.

Є.В.Коваленко

Хойан тэри дэ шапкасы да,
бол робой тужуркасы.
Мындан да хыз да чыхармаға т'ельд'ен
Т'ерменчик падлюкасы.

Д.М.Гобиш

Чал атым конушнаға (конушнайа)
азды да семирмеди.
Бу меним душманнарым да
(дәртчилерим дэ)
артты да эксильмеди.

Д.М.Гобиш, А.В.Іванова, Д.А.Хаталах

Чал атым чапар т'итэр,
наллары батар т'итэр.
Назлы йарем ардындан
йүрегим йанар т'итэр.

Д.М.Гобиш, А.В.Іванова

Чектим-чектим, т'ельмеди –
ийбердим волясына.
Варсын, алсын севд'енин –
тоймасын дүньясына.

Чыгырттылар – бармадым.
Мен (Бен) беле йисан көрмедим.

Бахсаң да йендинд д'үзель (йүзель) дэ дүгүль –
тэк севдандан ёльмедин.

Чыхтыйм кёше башына,
миндим түт'ан ташына.
Йарем мындан (бундан) узах дүгүль –
общур кёше башына.

Шапувалға йүн бердим,
базар йеже атылсын.
О йитолунун баласы
базарларға сатылсын.

Эв артына тал тэрек,
тал тэрект'е су т'ерек.
Бу майленин хызларына
узун бойлу йаш т'ерек.

Д.М.Гобиш

Элимдэт'и йүзүгүмү
ал – верейим, ай олан.
Сағ тизине дайанып та
жан верейим, ай олан.

Д.А.Хаталах

Элими алдым нышандан –
ич йухум йох ахшамдан.
Айланайым халайым да
хара хашлы душмандан.

Эм йырларым, эм ойнарым
(Түркүлерд'е баш эдим) –
нелер халды сесиме?
Эвель дэ башым йаш эди дэ –
шинди дэ түштүр эсиме
(йендинд хара хаш эдим).

Д.М.Гобиш

”Арзылен Фамбер“ масалындан түркүлер
Арзы:

Сен бүгүн суйда вардың мы?
Элин, йүзүң йувдуң мы?
Мермер (Бенмер) дашиң ўстүндэн дэ
билезигим булдуң мы?

Фамбер:

Бен (Мен) бүгүн суйда вармадым,
элини, йүзүм йувмадым,
мермер (бенмер) дашиң ўстүндэн дэ
билезигиң булмадым (чалдырдым).

Сорма хайып олмасын –
билизигиң ўстүне дэ
нен вар эт'ен йазувлу?

Арзы:

Меним бабем озувлу,
бин хойу вар хозулу.
Билизигим ўстүне (дэ)
”Арзыле(н) Фамбер“ йазувлу.

Сув ахар тыных-тыных,
т'ечмелер алтын олур.
Энди Фамбер т'етәжек –
Арзы йенди мушт олур.

Фамбер:

Тынман, ахыз, севлерик, эй,—
анең-бабең дүйарлар,
анең-бабең дүйарлар,
йаш жаңыңы хыйарлар.

Арзы:

Анем-бабем минеттир,
дүйса да, жаңым милеттир:
Фамберим харшыма турдухчес
жөннет бана дәвлеттир.

Фамбер:

Авадан учан хаз мысын?
Йере йүрен хыз мы сын?
Арзы дэ ола сен мисин?
Т'елин мисин, хызмысын?

Арзы:

Авадан учан хаз да бен.
Йере йүрен хыз да бен.
Насыл анемдэн доңдум да –
алай вахтсыз хыз да бен.

Фамбер:

Ай, тор[у] тайляр, тор[у] тайляр
бахчинин оту сайляр.
Арзы т'елин т'етәжек –
шаннисын алды байляр.

А сарайляр, сарайляр,
чөврөси толу т'ийиклер.
Арзы т'елин т'етәжек –
Фамбер жийезин йўклер.

Арзы:

А бабе, дэм, бабе, дэм,
йене дэ турду йуртуна.
Шиндэн сора, бабе, дэм,
öлөтлер дэ хурусун йуртуна!

Фамбер:

Тизд'ини дэ чекип тут,
öкчелерми басмасын
(Олан, атын пек хувма,
öкчелерме бастырма).
Мендэн файыр йар булсан,
көзлерин т'ёр олмасын.

Жель эссе, хум да саврулуй.
Дүйналар да башымызға дэвр олуй.
Эд'иль, Арзы, öлейим дэ –
йол бырадан айрылыр.

Хапудан сулар ахай.
Йарем хапудан бахай.
Арзы, жаңым хутхарсам,
кератыма т'им бахар?

Г.Д.Авраимов, Д.М.Гобиш, Д.М.Тодурова

Арзыне Фамбер

Д.М.Гобиш

БАР ЭТИ эриф. Башлайляр эришмөд'е:
“Сен алыйсы мы Арзыны йохса мен
алыйым Арзыны?”
— Йох. Мен алыйым.
— Олан, сен биший биллийсин? Мен оннен чох-
тан бери ойнаам. Мен алам ону.

О да хайль олуй:
— Яа наз алажах сен? Наз алыйсын сен ону?—
дий.
— Наз алым? Дэрйаға барсаҳ, дэрйаға йувун-
маға барсаҳ — дэрйа йанна отруйляр олар. Арзы
да анда. Онун холуна бар билезиги. О билезигин
ташлай таш сүтне, öзү түшней йувунмаға. Мен дэ
алым билезигин, хачам. О да хыдырып-хыдырып
т'елий билезигин маңа. Хыдырып т'ей билези-
гин маңа. Мен дэ айтам она: ”Алсан мени, берим
билезигиң. Алмасаң — бермем билезигиң сеэн”.

— Айда, сен т'ирдин меэм ханыма. Мен стэр
эдим ону алмаға. Сен ал билезигин онун. Айлян-
дыр öзү йолуңа.

О да, хысайахлы, хыз, штэ, о йанғыз — не нене-
си бар, не бабасы бар. Хайль олду. Ондан сора
башлайляр олар түркү чыхармаға бир бирлерне.
Башлайляр йырламаға Арзыне Фамбер.

Сонуна да айырылыштылар — айырдылар
оларны, жаду хары айырды оларны.

Арзылен Фамбер

Д.М.Тодурова

БУ МАСАЛ севлений Арзыле Фамбер ўчӯ. Олар йаш олғанда оларны эвленидиийлер. Аң сон, ёст'ен сон оларны йенед'е айрыйлар да бу түркү йырланый олар ўчӯ.

...Энди Фамбер т'етэжек. Арзы дий она:
— Бар меэм агама. Фелан йердэ меэм агам бар. Бар, алыш т'ағатларын т'ель. Биз эвленемиз.

О да алый т'етий т'ағатларны.Ao вахта да абу йырланый:

Сув ахар тыных-тыных,
т'ечмелер алтын олур.
Энди Фамбер т'етэжек —
Арзы йенди мушт олур.

Энди хасеветленежек. Т'етти. Барды, йўрдү, тапты акасын, алды т'ағатларын. Т'ельд'ендэ тавчине чыхты она жаду хары:

— Хайда бардың? Хайдан т'ельдин?

О да айтты, аннатты да. Жаду хары да ону алдатты:

— Сеэн Арзың энди т'елин т'етти,— дий, уруй, көзлери чыхарый.

Фамбер халый зайыф. Йўрўй-йўрўй, йўрўй-йўрўй, энди аллахка дуважы олуй:

— Эй, аллағым, не күндэ Арзын тизне хойам башымы, о күн меэм жаным ал,— дий. Ачлый көзлери...

Т'елий койие. Шаннисы да т'елин чыхай, йеди хабат пердэ артына отруй. (Айды, ону сора айттым). Башлай бу энди билдири мед'е, шо шаннисы т'ельди т'елинд'е:

Ай, тор[у] тайлар, тор[у] тайлар
бахчинин оту сайлар.
Арзы т'елин т'етэжек —
шаннисын алды байлар.

Т'елин дэ штий: "Наз бу былай?— дий.— Айда. Гүзель". Энди башлайлар жийезин йўклемед'е. Йене бу да йырлай. Т'елин йалбарған, бу да чалғай. Бу да чалай ёзён ѡсмесин, т'ечинишин. Сора башлайлар жийезин йўклемед'е. Бу да йырлай:

А сарайлар, сарайлар,
чевреси толу т'ийиклер.
Арзы т'елин т'етэжек —
Фамбер жийезин йўклер.

Энди йўкледи. Энди ал[ды]лар, энди т'етийлер. Энди хойдлар т'елин эшек ўсне, т'етийлер. Бу адам да дий йене:

— Берин, мен тутайым ао башындан. Мен ойнама, йырлама бильмем. Сиз ойнац, йырлац.

Т'етийлер. Чыхайлар энди йолун четне. Фамбер дэ йырлай:

Жель эссе, хум да саврулуй.
Дўйналар да башымызға дэвр олуй.
Эд'иль, Арзы, опейим дэ —
йол бырадан айрылыр.

Кёрий худа алх — ону ѿпт'ен. Барыйлар, хувайлар, ийберийлер андан.

Сорадан Арзы ясатый шорбажисне хырх босамахлы мердвен:

— Меэм фелан йердэ шорбажим ѿльд'ен эди. Мен ону йаслайжам, хырх кўн йаслайжам. Сен маңа ясат хырх босамахлы мердвен. Отуз тохуз хыз да т'етир маңа. Хырхынжи да мен. Хырх кўн т'ечт'ен сора мен сана олум хысайахлы.

Бу да, йаш зенд'ин, ясатый хырх босамахлы мердвен, отуз тохуз хыз бала жыйай. Отруйлар бир йердэ. Бир даа т'етийлер йувунмаа. Хырсланжах т'елин.

Арзы алдатый оларын, т'етий. Барый, тапай Фамбери. Бир йердэ, штэ, отруйлар. Фамбер дэ болдурган, хойай башын Арзын тизне, иухлай, олий халий. Бу да кўрўп ѿльд'енин саплай чаҳысын кўксүне дэ, бу да олий халий.

Мезар чиндэн дэ чыхай эт'и гўль тэрек. Ортада да йене жаду тит'ени чыхай — йенед'е бир йерд'е хоймай оларны.

Арзынен Фамбер

Д.А.Хаталах

БИР АДАМ, баласы йоҳ эт'ен. Бир сыйыр бар эт'ен. Т'етий о сыйыр хамушлухчеэ... Кўндэ дэ варый хамушлухчеэ. Т'елий эвдэ — савулған сыйыр. "Т'им савай ону хамушлухчеэ?"— дий. Варый, бахай — бир сандужух, андаче дэ эт'и бала. Ачылый хапағы — о балачыхлар йапушуйлар, эмийлер сыйырны. "Э-э,— дий,— бу бизим хысметимиз",— дий, алый сандучухну, т'елий эвдэ. Айтый хазаякласна:

— Бу бизим хысметимиз. Абларын сен баҳып ёстурежеэн.

Бахайлар, ёстурўйлар олар ону. Т'елийлер алай энди о баллары он экишер йашна, о ба-

лаҗыххлар. Бириң холуна блезик. Ады Арзы, хызын, о да Фамбер, олан. Варыйляр ёзене, бетлерни йувайляр. Саба сайы да бетлерни йувайляр. Негадар мабет эт'иси – чарыох оларын айырмаа.

Жаду хатын да штий. Стий айырма ону, Арзыны. Бүгүн дэ олар т'етийлер дэриаа йувмаа холларны. О жаду хатын т'елий, бабасына айтый:

– Вер хызыны меним оғлума.

О да дий:

– Йох, мен верамам. Хайлъ олса, т'етсин. Мен вермем,— дий.

Үч күн т'елип т'етий. "Ну,— дий,— мен эп тэ бир айырым оларны".

Варыйляр олар ёзене. Ташлай билезигин хызычыларны, йырлай. О мы хызычылар, Арзы, Фамберд'е йырлай:

Мен бүгүн суйа вармадым,
элим дэ йүзүм дэ йувмадым,
мермер ташын югүндэн дэ
билезигим булмадым.

Бу да энди Фамбер йырлай:

Мен бүгүн суйа вардым да,
элим дэ йүзүм дэ йувдум да,
мермер ташын югүндэн дэ
билезигин бен булдум.

Бу да айтый она:

– Булсан, вер мында,— дий,— а то анем-бабем ѡкелений.

Фамбер дэ верий Арзыга. Т'етийлер эве. Т'елийлер эвдэ. Хоншунун оланчылы да чапай, Арзыга дий:

– Бабан верди сени жадуфа, жадуун оғлұна т'елин вережек.

Олар да ағлайляр эт'иси дэ.

Т'елий эвдэ, бабасна дий:

А бабе, дэм, бабе, дэм,
йене дэ турду йуртуна,
шиндэн сора, бабе, дэм,
öлөтлер дэ хурусун йуртуна.

Олан да йырлай:

Узун арабам узувлу,
хырх хойуннар хозулу.

Т'етий. Алыйляр Арзыны. Хойайлар тачанкаа, т'етийлер. Бу олан да ардындан, миний ат ўсне, ардындан атнен т'етий. Бу т'елин йырлай йене дэ:

Олан, атын пек хувма,
öкчелерме бастырма,—

шиндэн сора энди, Фамбер, мендэн санаа файда йохтур,— дий, йырлай.

Бу да йене дэ т'етий онун ардындан. О жаду хатын эп неметий ону. Т'елин йене йырлай:

Жель эссе – хум саврулду.
Ах, дүнә да башымыза дэвр олду.
Шиндэн сора, ах Фамберим,
дүньялар да бизе дэвр олду.

Алыйляр т'етийлер ону. Бу олан да т'етий дэ, т'етий дэ, т'етий дэ... Т'елин энди кёрүнний. Варый бир дэне яғасна, т'ен дэриа. Тохтатый атын, ятатып йухтай. Бу Арзы да ону хыдырый. Чах жаду хатындан хачхан т'ельд'ен о дэрия яғасна. Йырлай йене дэ. Штэ, ао түркүснү бильмем абрада. Йырлай она: "Олан пек чох йухлар,— дий,— тур о йандан да т'ит бу яға. Бу яға т'ель",— дий. О да туруй ао йердэ.

Миний атна, наз уруй дэриадан – от чыхты энди заманы – жаду хатын да жетий. Бу Арзынен Фамбер хужаҳлашылар аоле, халыйлар абрада. Аламай жаду хары. Аолар хужаҳлашхан, авеле халған эди. Жаду хатыны да хайтхан т'ери.

Ашых Фарид

Д.М.Тодурова

Т'ЕЛИЙ БИР чалатлы:
"Хайда т'етэжекси? Айт доғрусун. Мен сени түшүрүм анда. Сана хайда т'ерек, анда түшүрүм".

Бу да о вахта стэмээн айтма. Сора айтый, аңнатый. Т'етирий, түшүрүй онун койүне.

Т'елий анасын пенжересне. О да т'етт'ендэ онун чештэри бар эт'ен, чалғысы алай – чештэр айтыйлар. Т'етт'ендэ дэ анасына айтты:

– Абу чештэрим бирне дэ бермен, мен т'ельмен.

Т'елий, түший анда, уруй пенжерени. Т'елий чыхай хардашы. Хардашы таный. Анасы танымай, ненеси. Алый эв чине. О йеже дэ шаннисы т'елин т'етий. Башлай ненеси ѿкеленмэд'е:

– Бар анда (обүр соахака). Анда т'елин т'етий. Анда сана ашама да берийлар, ичме дэ берийлар, йеме дэ берийлар.

Бу да дий:

– Йа аналых, алайым бу чештэрни. Бет'им, анда да т'ерек чалмаа.

– Йох,— дий анасы.— О меэм оғлумун чештэри. Айтты т'етт'ендэ, бирне дэ бермэд'ем.

Чыхарий бир торба ахча, берий она оон чештэри йерине, хайып оса. О да хайль олуй.

Ашых Фариб I

Д.М.Гобиш

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен бир тул хары. Онун да бар эт'ен бир оғлу, бир дэ хызы бар эт'ен. Бир оғлу, бир дэ хызы. Оғлу Ашых Фариб эт'ен, хызы да Лена эт'ен. Отруйляр гарип кой чине. Гарип т'ечинийлер.

Ашых Фариб эт'ен йахшы эриф. Дэ дэй анасна:

— Нене! Не вахкаrek биз беле ғариплик чекжегмиз? Көчейик шийер йерине! Шийер йерине биз гүзель т'ечинемиз.

Анасы да:

— Олан, нас т'ечинежекси сен анда? Сеэн архан йохтур. Сенин доғмушун йохтур анда. Т'им сана бахажах?!— анасы айтый Ашых Фарибт'е.

Ашых Фариб алый анасын, хызхардашын, кочий Алеп шийерне. Кочий шийерд'е, Алеп шийерд'е. Барий Алеп шийерне, йасай землянка... Йасай бир чалаш, халдырый анасын, хызхардашын чалаш чине, özü алый т'еменесин, т'етий шийер чине.

Анасынен хызхардашы халый землянка чине. Ашых Фариб алый т'еменесин холуна, т'етий, özüне иш хыдырый. Барий бир түт'анга... барий бир ресторанға — бед'енмей анда. Барий эт'инжи ресторанға — йене бед'енмей. Барий ўчүнжү ресторанға — ресторан шорбажиси дэ чалай т'емене. Ашых Фарибин дэ холуна т'еменеси:

— Чаре ми,— дий,— мында чалмаа т'емене?— дий.

О да:

— Чаре чалмаға,— дий.

Башлай чалмаға.

О заманы о чайнога т'елий ашамаға падышах, ўч хызынен. Отруйляр ашамаға.

Башлай Ашых Фариб тэ т'емене чалмаға. Бед'енийлер Ашых Фарибин чалғанын, падышахта, хызлары да бед'ений. Бүйүк хызы дий:

— Ашых Фариб мени алса, мен она тикер эдим алай костюм — о доғган бери алай костюм т'иймеди сыртна!— дий.— Алай урба т'иймеди сыртна.— дий.

Эт'инжи дэ дий:

— Мен она алай ёкмеклер йасар эдим — о доғган бери алай ёкмек ашамады!— дий эт'инжи хызы.

Ўчүнжү хызы да дий:

— Ашых Фариб мени алса, мен она бир наследник йасар эдим... эвленсе маңа, мен она бир эвлад т'етирир эдим — Ашых Фарибтэн дэ дүльбер олур эди!— дий.

Ашых Фариб тэ дий она:

— Сен хайль олсан, айт бабаңа, блағословить этсин бизни, алайых биз бир биримизни. Айт бабаңа, хайль олсун, алайых бир биримизни.

Айтый бабасна. Бабасы да хайль олуй. Алыйляр бир бирлерин. Бабасы да берий Ашых Фарибт'е йары падышахлыкны. Йары падышахлыкны шорбажылк этий Ашых Фариб.

Башлай Ашых Фариб шорбажылк этмед'е. Жижалары да стэйлер, шоп айырылғайлар олар эт'иси, Ахчахызындан Ашых Фариб айырылғай, алғай оларны. Бир т'ере этий алай... нас дий?.. Шайтаннар мешать этий она... Шайтаннар мағана тапайляр.

О да т'елий, айтый хазиякласна... айтый шаннысна:

— Биз алай т'ечинамамыз. Айда биз севлешейик: нағадар шорбажылк берди бабаң маңа, мен дэ т'етэйим, хазанайым оғадар шорбажылк, шоп биз биримизд'е мағана тапмайых.

Шаннисы да айтый:

— Олан, сен т'етэс, мен халаҗағым йангыз. Не вахта биз биримизи көрежегмиз?

— Айда, хыз, сен биший билийсин? Биз эт'имиз лафланайых: т'етэйим мен йеди йылға хызмет этмед'е, шоп мен андан хайтып т'есем, шоп бир биримизд'е бир мағана тапмағамыз: сенин дэ оғадар шорбажлигиң бар бабаңдан, меним дэ буғадар шорбажлигим бар хазанғанымдан.

— Олан, сен т'етэс, сен мени унутус. Сен бир даа маңа т'ельмес.

— Йох, мен т'елим саңа.

Т'ечти бир чох вахт. Бабам мени берий т'елин генералын оғлуна. Генералын оғлуна берий мени. Пашанын оғлуна берий мени.

Башланды той. Шанным да тутай, эсал этий: ўч күн халған вадеме, шо меним вахтам битэжек, сора хайтып т'ележегим шанным. Чыхай балкон ўсне хазиякам, шанным. Дэрэ йағасна тохтаған чумаклар... баздырыннар, хайсылар т'и йўрўйлер алайы падышахлыкны. Чағырттым мен оларын бўйўклерин, лафланым:

— Сиз чох йерлер билийсиз, бет'им, бир йердэ бир йердэ шитт'ендирсиз Ашых Фариб.

Олар да дэдилер маңа:

— Шитмедин ама, биз т'етсек, тапамыз.

Ахчахызы дий:

— Сиз ону тапсаныз, мен саңа берим бүгадар алтын. Тапсаң да сен, о саңа йынанмаз. Меним бабамын бар эт'и алтын хадеси. О т'етт'ендэ бирин она бердим, бири дэ маңа халды. Сен тапсаң ону, көрсетис абу алтын хадэни — о вахта йынаныр саңа, шо сен ону хыдырганына анда.

Сколядан чыхай баллар. Башлайлар ашых ойнама. Тизийлер ашых, ойнайляр. Бир сколя бала уруй ашыхны гайкасынен — барый о ашых та, уруй Ашых Фарибин түт'анынын көшесне, хайда Ашых Фариб шлей. Ашай, ичей анда. Чалай анда.

Чумак та штий буну. Алый о баланы, чумак, барыйляр Ашых Фарибт'е. Ашых Фариб приимать этий бу чумакны... баздырыанны. Сорай... Ашайляр. Труй Ашый Фариб, алый о адамны:

— Хайдан т'ельдин? — сорай она.

О да айтый хайдан т'ельд'енни. О да йынанмай. Сора бу... неме?.. Наз дэдим чумакны?.. Баздырыан... Сорай баздырыанға:

— Хайдан т'елис? — дий.

О баздырыан да айтый:

— Беле-беле, бени йиберди падышахнын хызы, шоп сени хыдырып тапхам. Штэ, талтым энди.

О да йынанмай она. Йынанмағанда бу баздырыан көрсетий она хадэни, алтын хадесин, бабасындан халған алтын хадэни. Ашых Фариб тэ көзетий: алтын хадэ бензий Ашых Фарибин ичт'ен хадесне дэ. Ичт'ен хадэси стол ўсне... софрасна, софрага туруй, Ашых Фарибин. О вахта Ашых Фариб дий ширбажисне:

— Мен артых шлемейжегим. Мен эсап көрмөэ стэм сенне, шоп мен т'етэйжегим шанымы, хазыйкама.

О да хайль олмай. Ну, андан сора хайль олуй. Хайль олған сон:

— Не берейим саңа? — дий.

— Не берсен, бер, — дий Ашых Фариб.

О да берий она эт'и топ алтын, бир дэ ат берий она. Бир т'ерат берий. О да миний о атха. Алый о эт'и топ алтынны. Т'етий.

Т'елий дэрэ йанна. Болдурған ат ўсне. Түшэй ат ўстүндэн. Т'ечирий тизд'енни холуна, ёзү дэ ятый азначых йухсурамаға... йухламаға. О вахта, о йухлаған сора ат та хутлуй т'етий холундан. Алтыннарын да алыш т'етий. Халый Ашых Фариб

бир шейсиз. Ашых Фариб тэ дий: "Беле т'ечинжэнчек, лучче атайым ёзүмү дэриага, хайып олайым!" — дий. О заманы чыхай онун харшина Хыдырлез баба:

— Не стэс сен? — дий.

— Не стэм? Атым бар эди, алтыным бар эди, жойулду му — халдым шинчик тэк ёзүм. Стэм ёзүмү дэриага атмаға да жойулмаға, шоп олмағам дүйнага.

О да дий:

— Олан, нед'е тойғансын дүйнандан? Не т'ерек саңа? Мен сени алыш т'етэм. Мин меним атыма.

Миний онун атына. Бир тосат зырлайлар. Эт'инжи тосат зырлайлар. Ўчүнжү тосатха дий:

— Хайда т'ельдик биз? — дэп сорай Хыдырлез баба Ашых Фарибт'е.

Ашых Фариб тэ:

— Т'ельдик ёзү ветанымызға, хайдан чомах т'етт'ен мени хыдырмаға.

— Түш аттан. Ал атын туйагы түбүндэн бир авуч топрах, платоғуң чине сар, хойас жёбүце. Сар платох чине, хой жёбүце топрахын. Сениң неңең халды... яеди йылдан бери йылай-йылай көзлөрнө т'ёрланды. Барсаң сен эвдэ, яне неңең саңа йынанмаз. Сен абу платох чине топрахын сийпас неңең көзлөрнө — неңең көзлөрнө ачылыр. О вахта сени таныр, сен дэ ону таныс о вахта.

Т'елий Ашых Фариб эвдэ, стэй т'ирмед'е — ненеси дэй ийбермей.

Хызхардашы да барый сувға, эт'и цеберка холуна, алый сув, о дэриадан, т'етий эвдэ. Т'елий, ненесне дий:

— Нене, мен дэрэ йағасна көрдүм бир адам — тэмиз бизим Ашых Фариб агама бензий... акама бензий.

Ненеси дэ чорланый:

— О сениң ақаң дöгүль — сен стэс ойнашыны т'етирмед'е, — дий, хайль олмай ненеси.

Эт'инжи йол барый йенед'е хызхардашы. Эт'инжи йол барғанда Ашых Фариб тэ сорай она:

— Т'имициз бар? — дэп, о хыз балаға.

О хаз бала да айтый:

— Бир ненем бар, яеди йылдан бери аглай-аглай көзлөрнө т'ёрланды. Бир Ашых Фариб агам бар эди, яеди йылдан бери йохтур. Бири дэ йох. Тэк биз эт'имиз анамне, — дий.

Т'елий эвдэ. Эвдэ т'ед'ен сора ненесне дий:

— Нене, ийбер мени эв чине.

Ненеси дэ хайль олмай:

— Сен меэм оғлум дöгүль сен. Мен көзлерне кörмөм. Хардашың айтты: "Ашых Фариб ағама бензий", — дэп тэ ама, мен йынанмам она,— дий.

Анасы хайль олуй. Ашых Фариб т'ирей эв чине.

— Нене, йибер, меэм алай иляжым бар, сен көзлерне кörмөр эт'енси, мен ао топрахын сийап көзлерце — анадан доғма сеэн көзлерин ачылый.

Ашых Фариб тэ дий:

— Нене, разрешить эт маңа, алайым т'еменеми, үеди йылға асхан эдим, бири дэ т'елип чалмады, дэп айтыс, алайым т'еменеми дэ бир ава чалайым.

Ашых Фариб алый т'еменесин, чалай да йырлай:

Ашых Фариб:

Алептэн т'елирим, аман,
оғул, оғлум, анем, сана.

Ашых Фариб анасы:

Афу, фарип, д'ит хапудан —
йүргеми յахма, бар, эй.

Ашых Фариб:

Ане, лафун хыл — афу йохтур.
Душманың յаланы чохтур.
Ане, бен Фаривин, Фариб.

Йеди йыла асан сазым.
Синемин сипрени йохтур,
душманың յаланы чохтур.
Ане, бен Фаривин, Фариб.

Ненесин көзлерин ачай. Танышыйлар ненеси-
нен. О заманы т'елийлер сватлар, тойға чағры-
лар. Худалар тойға чағрыйлар. Чағрыйлар, харта-
несне айтыйлар:

— Хартане, йибер хыз баланы тойға. Мисафи-
рициз бар — алың мисафирицизни, т'елиң тойға.
Алың мисафирицизни дэ т'елиң тойға.

Акасы да дий, Ашых Фариб тэ дий:

— Йох, биз она йынанмамыз. Т'елин бизни сай-
са, барсанызы, айтынызы, т'есин özü, чағырсын биз-
ни тойға. Т'елин özü т'елип чағырсын. Т'елин özü
т'елип чағырмаса, биз тойға бармамыз,— хызхар-
даш айтый.

Барыйлар, айтыйлар. Т'елий özü т'елин.
Т'ийд'ен сиия урбалар, башна сиия платох бай-
ляған. Хара платох байляған башна. Т'елий özü:

— Хызхардаш, ал мисафирицизни, т'ель тойға.
Мен т'елин чыхам — тойға т'елициз.

О заманы да Ашых Фариб:

— Нене, разрешить эт маңа, алайым т'еменеми,
алайым хызхардашым да барайым тойға,— дий.

О да алый хызхардашын т'етмөд'е. Алый о
хызхардашын, алый т'еменесин, т'етэй тойға. Ба-
рый тойға.

Алайы той ичейлер, ашайляр, чалайляр, ой-
няйляр. Бир фарип адаам (адамын) даан т'еме-
нежиси йохтур. Падышах та сүзей рахы. Т'етрий
о фарип адамға рахы бермеэ (бермөд'е), о фарип
адам да дий:

— Меним т'еменежим йохтур. Мына абу адам
т'ельди т'еменежи, разрешить эт она, чалсын, мен
дэ ичем онне барабар,— дий.

Разрешить этий падышах она чалмага.

О да чалай. Бу фарип адам да ичей. Ичт'ен сора
(сон) энди Ашых Фариб баштай özü түркүсүн йыр-
ламаға:

Ашых Фариб:

А дўльберим, дўльберим, дэдим,
йўзўн кёрейим, кёрейим!
Сана бир чифт жұғабым вар — севлейим.

Алдым башым, чыхтыйм т'еттим
гурбет элине, элине.
Не сен бендэн айрыл, йарем,
не, йар, бен сендэн.

Не бек ѡксектир (дэдим) шу Тифлизнин
хайасы, айасы!
Не бек күчтүр севдалыхнын (да) беласы!
Сийалара бойатай эдин донуну, донуну.
Хыблелере овратай эдин дэ йолуну.

Шахсене:

Йынан, Фаривим, йынан, дэдим,
афу алдым элиме, элиме.
Хоймадылар бени дэ стэд'ен йериме!

Битти түркүсү.

Сора Аших Фариб алды шаннысын, алдылар
бир бирлерин, эвлендилер дэ бүгүн дэ бүгүн жить
этайлер.

Ашых Фариб II

Д.М.Гобиш

БИР ХЫСАХЛЫНЫң бир оғлу бар.
Ольдү бабалары.
Отруйляр бир фарип кёй чине.

Оглуун адын да хойғаннар Ашых Фарид. Оглуун да хойғаннар Ашых Фарид. Ашых Фарид тэ — тэз олан. Т'амиль эриф.

— Ана,— дий,— айда кёчийик шийер йерне. Нададар отражамыз беле? Т'етэйик шийер йерне.

— Олан,— дий анасы,— ия насаҗаҳ сен анда? Сен гарип. Сеэн анда архан юх. Т'имсе дэ сени баҳмаз.

Кёчийлер т'етэйлер. Кёчийлер т'етэйлер, т'елийлер Алеп шийерне. Хазайлляр бир землянка... бир чалаш. О чалаш чине отруйлар.

Ашых Фарид дэй анасына:

— Ане, сиз отурун, мен дэ т'етэйим хыдырайым ёзме иш,— дий.

Т'елий, шийерче түшэй. Бир ресторанга барый, бирне даа барый, ўчүнжү ресторанга барый — о ресторан чине дэ падышах йылда ўч т'ере т'елир эт'ен хонушмаға. Т'ирий анда. О ресторан шорбажиси дэ отруй анда оларын йанна. Олар ашайляр, шорбажи дэ т'емене чалай. Ашых Фарид тэ т'емене чалмаға билий.

— Шорбажи,— дий Ашых Фарид шорбажийе,— чар[е] юх ум бир ава чалмаға?

О да дий:

— Падышах хайль олса, о вахта чалас.

Падышах хайль олуй. Ашых Фарид тэ алый чалай. Чалғанда түркүсүн дэ айтый. Мен түркүнү шинди айтмам сана. Сора севлеший шорбажид'е.

Эртэс йылы падышах т'елий йенед'е хонушмаға анда. Падышахын да ўч хызы бар. Эн кичиги Ахчахызы. Ашайляр, т'етэйлер. Т'етт'ен сон ўччусү дэ, ўч хыз бала да лафланыйлар:

— Шинчик Ашых Фарид мени алса, мен она алай ёкмеклер یасар эдим,— бўйўк апалары айтый,— догған бери алай ёкмек ашамады.

Эт'инжи дэ дий:

— Ашых Фарид мени алса, мен алай костюмнер тикер эдим, о алай костюм ичтэ т'иймеди даа сыртна. Алай урба тикер эдим, о ичтэ даа т'иймеди сыртна алай урба.

Кичиги дэ дий, Ахчахызы:

— Ашых Фарид мени алса, мен она бир дэнэ эвлад т'етирир эдим — айга күнд'е баҳылмаз, она баҳылыш тэк!— дий. Алай эвлад т'етирижек. Олан т'етирижек она — айга күнд'е баҳылмаз, она баҳылажах. До чоғо дўйльбер олажах. Ашых Фаридтэн гўзель олажах.

Ашых Фарид тэ хапусна отруй, диннений оларын айтханнарын: хайсы нас хайль олуй Ашых Фаридтэн т'ельмад'е. Бўйўк апасын бед'енмей, эт'инжи бед'енмей. Ўчүнжү дэ дэд'ен: "Мен она

алай эвлад т'етиририм — айга күнд'е баҳылмаз, тэк она баҳылый",— дэп.

— Сен мени бед'енсен,— дий Ашых Фарид,— айт бабана, дува берсин, шоп хошлаах биз бир йердэ.

Хошлуйлар бир йердэ. Башлай Ашых Фарид шлемед'е о падышағын йери чине энди. Падышах та берий она йары падышахлығын, о хулангай. Башлай ишлемед'е.

Абу апалары да, түшэй ичне йаных: "Нед'е бизни бед'енмей — Ахчахызын бед'енди? Ахчахызы алды. Бу т'ечиний, биз т'ечинамамыз",— дий апалары, пахыллайлар она. Тутайлар бир жаду.

Ашых Фарид тэ т'елий иштэн. О жаду чыхай онун харшына. Ашых Фаридбин харшына түший.

— Иа не бар сана?

— Нед'е сен ўчт'иев т'етсин? Ўчт'иевин ао ужу! Ўчт'иевин ао иши! О печт'е чырай осун!

Гўзель дэгиль эт'ен. Чирт'ин ший — ўчт'иев т'етт'ен.

О бир тосат, эт'и тосат эп алай харшына чыхай онун, эп оларын ишлерин харштырый.

Т'елий эвдэ Ашых Фарид, хазаякласна дий, Ахчахызна, шаннисна:

— Не вахкарек тэ абеле талашажамыз биз? Беле талашып т'ечинмээ чаре ми? Айда, биз эт'имиз бир мевлет хурайых — т'етэйим мен Алеп шийерне, хазанайым булай буғадар ахча, ан сорадын т'елим... Т'етэйим, зенд'инненийим, шоп мен бағанын шорбажлигине т'иришмейим.

— Олан,— дий Ахчахызы Ашых Фаридтэн,— сен т'етэжекси, сен мени, барсан, анда унутус. Сен мени унутмағайс да, меэм бабамын бар эт'и алтын хадэси. Бир хадэни сен алыс, бири дэ халсын маңа. Хайда да барсан сен, хайда да ашамаға отурсаң, ичежек осаң, абу алтын хадэдэн сув ичерсин.

Эй, т'ечей энди чох ваҳт. Ваҳт — йеди йылын толмаан ўсне халған ўч күн. Йеди йыл толажах, Ашых Фарид йохтур — Ахчахызын да падышах берий баҳшасна т'елин. Кўчубей алмаа стий Ахчахызын.

О арада т'елий о чоҳрах йанна... Хайсы чоҳрах йанындан кёчүп т'етти Ашых Фарид... Т'елий о чоҳрах йанна чомахлар. Бир талай брычка чомахларын. Эн бўйўгў дэ дий:

— Олан, не отурумуз мында?

Бир даа чыхай балконға Ахчахызы, кёзстий — чоҳрах йанна чомахлар тохтаған арабаларынен. Хазаххызна дий Ахчахызы:

— Бар-са, чағырғас чомахларын бүйүклерин, шоп т'есин. Олар чох йерлер йүрүйлер. Бет'им, бир йердэ шитт'ендирил Ашых Фарибни.

Барый, чағрый. Т'елий о да.

— Сен шитмедин Ашых Фарибни?

— Мен шитмедин ама, тапам ону,— дий чомах.— Иа мен тапам ону.

— Сен ону тапсан, о саңа беле йынанмаз. Меэм эт'и алтын хадэм бар эди, бабамын. Бир дәнеси маңа, бири Ашых Фарибт'е. Сен т'етэс хыдырмаға — ма бу алтын хадәни. Хайда да тапсаң сен ону, Ашых Фарибни, о саңа йынанмаз, айтханың ама, алтын хадәни көрсетсөң, о вахта ахылна түшер биз севлешт'ен, биз лафланған изин, не вахта т'ележек.

Чыхай т'етий чомах. Йүрүй. Халмай бир шийи дә. Халған тәк бир күмүш ахчасы чомахын. Энди хайып олаҗах. Т'елий Алеп шийерне, тохтай. Сколядан да баллар чыхай. Башлайлар ашых ойнама. Бахай — бир сколя баласы уруй ашыхны, ашых та барып уруй чах Ашых Фарибин шлед'ен түг'аны көшесне. О да түг'ан чине хонушур эт'ен, Ашых Фариб. Бу да хычырийляр:

— Ашых Фариб аканын да түг'анын көшесне урду сахам!

— Иа хайда Ашых Фарибин түг'аны?— дий, сорай чомах о балаға.— Иа хайда Ашых Фариб?

— Ашых Фариб шинчик түг'ан чине хонушуй.

Барый, ачай хапуну чомах, Ашых Фарибни чахый. Ашых Фариб тә алай гарип адамнарны сыйлар эт'ен. Ачай хапуну чомах — Ашых Фариб тә чыхай харшына, оздурой ичери:

— Не саңа т'ерек?— дий.

— Мен беле-беле адам. Т'ельдим, сени хыдырым,— дий.

— Иа наз йынанайым мен саңа?

— Наз йынанажаҳсын? Мына, öзү алтын хадәсин берди,— дий.

О да алтын хадәни айтхан сора бу бахай: чомахын хадәси стол ўсне туруй, Ашых Фарибин дә хадәси стол ўсне туруй. Көзетий, түшүнүй Ашых Фариб.

— Олан, яа ўч күн халды вадәме. Мaa т'ерек т'етмег'е,— дий Ашых Фариб. Йапушый шорбажисине:— Шорбажи, бер маңа эсап, не хазандым мен мында.

— Олан,— дий шорбажиси,— мен саңа бир түрлү эсап бермем. Не стэс сен? Меэм ўч хызымы бар — хайсыны стэс, ону ал, тәк хал да ишле маңа,— дий о шорбажи Ашых Фарибт'е.

Ашых Фариб тә дий:

— Йох, мен лафланым. Мaa т'етмөэ т'ерек, бармаа т'ерек шанымы.

— Иа не берейим саңа? Меэм бир атым бар... т'ератым бар. Ал сен ао т'ератын. Мен саңа берим бир топ алтын берим.

Алый о бир топ алтынны, алый о т'ератны, чыхай т'етий. Ахчахызна т'елий... Т'елий чохрах йанна. Чохрахны т'ерек т'ечмег'е... До чого йухусу т'ед'ен! Ашых Фариб ат ўсне болдурған. Түшай, т'ечирий тизд'инин холуна харшы, öзү дә ятый йал этмег'е. О заманы ат хутглий т'етий онун холундан. Алый т'етий алтыны да.

Уйаный, баҳай Ашых Фариб — ат та йох, алтын да йох. Туруй чохрағын харшына. "Олан,— дий,— аттайым öзүмү сувға, хайып олайым. Хайда баражыым мен энди?"

О вахта да чыхай харшына Иисус Христос, дий:

— Тохта, олан. Не тойдун дүньяндан? Тойма дүньяндан. Хайда т'ерек саңа?— дий.— Хайда бармаа т'ерек?

— Мaa т'ерек беле-белe йердэ. Алеп шийериндең чыхтым, бармаа т'ерек беле... Алеп шийерине бармаа т'ерек, падышаан хызна.

— Алай оса, атлан атха.

Миний атха. Иисус Христозун атына.

— Йум көзлери!

Йумай көзлери. О чохрах чиндән бир тосат чапайляр т'ечейлер бир тосатта. Көзетий.

— Хайда т'ерек?

— Даа т'ельмедин,— дий Ашых Фариб.

Бир тосат даан энди. Эт'инжи тосат энди дий Ашых Фариб:

— Абу, т'ельдик йене ветанымызға.

Хайдан чомахлар чыхып т'етт'ен эди хыдырмаға Ашых Фарибни, о чохрах йанна т'етирип ташлай да Ашых Фарибни. Ташлай о йердэ. Ач олған. Бек ач олған Ашых Фариб. Түшай ми аттан, аттан түшт'ен сора чыхарий жöбүндэн бир парча писмет, батрий сув чине, ашай. О заманы да... Абу анесинин бар, халды мы хызхардашы Ашых Фарибин энди — ао хызхардашы т'елий. Эт'и чөлек... эт'и цеберка холуна. Т'елий сув алмаа о чохрахтан. Эт'и чөлекнен. Т'елий сув алмаға, көзетий — бир адам отрий дәре йағасна, чохрах йағасна, öкмек ашай анда, батрып öкмек ашай. Ашых Фариб тә көзетий: "Олан,— дий,— наз бензий меэм хардашыма!"— дий Ашых Фариб.

Бу хызхардашы толдуруй чөлеклерин, т'етий эвдэ. Т'елий эвдэ:

— Ане, ане!— дий.

— Не бар?— дий анеси. Анеси дэйеди йылдан бери афлей-афлей кёзлерне зайдиленд'ен, кёрмей. Ашых Фарибин анеси. Сохурланған кёзлери. Эй.

— Ахыз,— дий,— сен энди ойнашларын стийст'ельд'еннерин. Энди Ашых Фариб адын берсина!

— Йох, нене. Ашых Фарибт'е бензий. Ашых Фариб афеме бензий.

Бошатый цеберкаларын, сувларын, айляный, бир даа барый. Толдуруй, айляный йене т'етмөд'е. Ашых Фариб тэ туруй үериндэн:

— Вай, хызхардаш! Чаре ми бёгеже сизд'е мисафир олмаға? Йа т'имни бар сизин э?— дий, сорай Ашых Фариб.

О да дий:

— Бир харт анем бар, бир дэ мен. Бир Ашых Фариб афемиз бар эди — юеди йылдан бери үохтур. Анам да афлай-афлай кёзлерле кёрмей энди. Т'елийлер анесне.

— Ане! Беле-беле адам т'ельди. Ашых Фариб ағам.

Ненеси йене хайль олмай.

— Т'ерекмей,— дий.

А сора да энди башлай түркүсүн үйрламаға Фариб анесне, айтып аңнатый... үйрлап:

Алептэн т'елирим, аман,
оғул, оғлум, анем, сана.
Ане, бен Фарибин, Фариб.

Анеси үйрлай энди:

Сөзүң оғул, көзүң оғул,
этти көзүм көрмез, оғул.

Т'ельди Ашых Фариб анесне. Сорадын т'елий...

Ахчахызын берий падышах энди бахшасна, Күчүбейд'е. Тойляры да т'етий. Т'елийлер, хызхардашны чағрылляр тойға, Ашых Фарибин хызхардашын. Хызхардаш та дий:

— Нас т'етэйим тойға? Меэм мисафириим бар.

(Йа т'им т'елип чағырды?— Худалар т'елип чағырған).

Ашых Фариб тэ отруй, дий:

— Т'елин сайса Ашых Фарибни, т'есин йенди чағырсын бизни тойға.

Барый худалар, айтылляр:

— Бардың эвлөрне Ашых Фарибин. Чағырдым. Анесин эвне дэ бир адам бар. Айтты о: "Т'елин сайса Ашых Фарибин хорандасы яа Ашых Фарибни, т'есин йенди чағырсын". Т'елин т'елип чағыргай тойға ону.

Ахчахызы да дий:

— Йа т'им бар анда?

Т'ийий баштан аяах сиңа урбалар, барый, харшыя да көзетмий бир ший дэ — бети үапух, т'елий, дий:

— Ане, ийбер хызхардашым т'елинд'е, алсын мисафириин барабарна, т'есин,— дий.

Олар т'етт'ен сон Ашых Фариб тэ дий анесне:

— Ане, хайль олсан, барайых тойға. Алайым хызхардашым барабарма,— дий.

Чыхайлар т'етийлер. Барыйлар падышаан той-уна — олар да халис Күчүбейд'е берд'ен хызын. Той. Эпсин дэ үглерне топларнен пешт'ешлери, эпсин дэ т'еменежилери бар.

Ашых Фариб тэ т'етт'енде анасна дий:

— Хайль олсан, т'еменеми дэ алайым,— дий.

Алайт т'еменесин, алайт хардашын, т'етий.

Мында да аблай той т'етий. Эпсине дэ падышах та рахы сүзий. Энди т'елий соңгу адамға, она рахы бермөд'е. О да дий:

— Меэм т'еменежжим үохтур чалмаға. Абу мисафир т'ельди. Хайль олсан, чалсын маңа, мен ичейим. Айт оңа, чалсын меэм чүн.

Падышах та дий:

— Чалса, чалсын,— дий.

Ашых Фариб тэ о вахта башлай энди түркүсү үйрламаға, эм чалай, эм үйрлай:

А дүльберим, дүльберим, дэдим,
йүзүң көрэйим, көрэйим!

Саңа бир чифт жұғабым вар — севлейим.

Алдым башым, чыхтыйм т'еттим
түрбет элине, элине.

Не сен бендэн айрыл, йарем,
не, йар, бен сендэн.

Сиңалара бойатайдың донунду, донунду.
Хыблелере овратайдың дэ үолунду!

Вахтсыз, үймансыз т'елин олмушсун,
баштан аяах сиңаларын т'иймишсин!

Энди т'елин үйрлай оңа:

Йынан, Фарибим, йынан, дэдим,
ағу алдым элиме, элиме.

Хоймадылар бени дэ стэд'ен үериме!

Битти масал.

["Нархамыш"] масалындан түркү

Мени балых йутмуштур,
сач бавумдан тутмуштур.
Мен мында стэн чыхамам –
сүтмү хум басты.

Д.А.Хаталах

"Т'ёроғлу" масалындан түркүлер

Йене т'елий (т'ельди) йазлар,
ачылды д'үльлер.
Дизин-дизин дизильди(лер)
йене гүзельлер
(урум дүльберлер),
урумжы(сы) севлер (дэ)
дэлиханылар
(урумун халхы).

Эй, бана Т'ёроғлу дэрлер,
ахым этэрлер.
Бана Т'ёроғлу дэрлер –
хорхмам ёлўмдэн.
Элиме хылычым –
т'ерийе дёнmem.

Эй, эниш, эниш, энише,
вардым дёгүше.
Хылычымын башын
далдырдым гүмүш.
Варсаныз, селам айтың (этин)
кичик (кичкене) Дэрбише,
алсын сила-савут(ун да),
чыхсын дёгүше.

Эй, дэгирмен капусуна
байлямышым кераты.
Элимдэн чалдырдым
Дэрбиш кераты.
Билялмадым
т'афли-мифли суратын.
Үстүне миненнер дэ
алды мырады.

Эй, харлы дағын ичине
хопту бир туман.
О туманын ичине
алым бек йаман.
Керата минмишиим,
булута синмишиим.

Сениң беш бин алтының
маңа мал олмаз:
kestirsem керата –
бир тэк нал олмаз.

Эй, бен бир хош Т'ёроғлуум, аман,
дағда йезерим, эй.
Сениң беш бин алтыны
сайып сечерим.
Элимдэги (Дэмир) топуз билен
башыны йезерим (түйерим).
Элимдэги хылычым билен
бойнуңу т'есерим.

Д.М.Тодурова

Т'ёроғлу I

Д.М.Гобиш

БИР ЗАМАНДА бар эт'ен бир адам – Дэр-
биш. Ады эт'ен Дэрбиш. Севлеший о Дэр-
биш йылхыжы падышахка. Падышахын да
бир йылхы, бир тоғай йылхысы бар.

Олуй преслер. Прес. Преслер олуй. Прест'е
жыйылған сон эписи дэйиберийлер атларын,
гүзель атларын хош[у] алмаға. Падышахлар
жыйылыйлар, махтаныйлар, хайсынын гүзель ат-
лары бар. Бу падышах та дэй:

– Мәэм атларымдан гүзель ат йохтур бир йер-
дэ дэ, – дий, йиберий йылхыжыға, йиберд'ей она
гүзель атларны, шоп о эписин дэйиенд'ей, озғай,
эписин дэ озғай.

Хошу чапай ым – озғай эписин дэ.

Дэрбиш тэ тушей йылхы чине, башлай сайля-
маға. Биригин хурйуғундан тутай, көтәрип атай
бир йаҳка, биригин хурйуғундан тутай, көтәрип
атай – бу да т'ечмей, о да т'ечмей. Алый торатны,
йапышый хурйуғундан, көтәрип атай, а көтәрип
атмаға – йенамай. Алый кератны, кератны
хурйуғундан тутай, көтәрип атмаға – йенамай ону
да. "Абларын эт'исин, – дий, – йиберим падышаға.
Олар эпсичигин дэ озай, падыша да алый премия".

Т'елийлер анда, башлайлар. Эпси дэйи-
берд'еннер гүзель атларын. Бунун атлары алай
гүзель дэгиль, бу падышахын. Хуватлы да, бек ча-
пайлар. Озажахлар оларны. Падыша да дий:

– Йитолу йит! Күльд'ен мени! Бир йылхы
атым бар да – арасындан талмай мы гүзель атлар
маңа йибермед'е, шоп мен эпси падышахны
йенд'ем! Йиберд'ен маңа эт'и сыйхах тай! Мен о-
ну йитолу йитин наказать этэм! Мен о йитолу йи-
тин сучлайым!

– Йа нас сучлайжасы сен ону? – дий хазяйка-
сы падышахын.

– О, – дий, – йитолу йитни... Мени севиндирме-
ди, шоп мен көзетип севинд'ем. Чыхарым онун

кۆзлерин, хойам жёблериче – т'етсин, о да севин-месин!

Тутай падышах, чыхарий, алый немени... кۆзлерин йылхыжын кۆзлерин алый, хойай жёбүне, хувай ийберий. Берий о тайлярын да эт'исин дэ о йылхыжыга. Йылхыжы да алый о тайлярны, т'е-тэй тав чине, хазай бир землянка, чалаш, башлай баҳмаға о тайлярын эт'исни дэ.

Башлай о атларын проба этмэд'е. Оғлуна дэй:

– Беле-беле йердэ топрах... болотасы бар. Ал торатын. Торат о балчых чиндэн уруп т'ельсе, балчыхын түбүндэн топрах чыхарса, тоз чыхарса, о вахта т'етэмиз дöгүшмөд'е падышахнен.

Алый торатын, т'етэй, торат чыхарамай балчыхын түбүндэн топрах. Алый т'ератны – т'ерат уруй, т'ечт'ендэ тоз-топрах этэй тэмиз дэ.

– Абуңе дэ т'етэмиз дöгүшме падышахнен,— дэй.

Чыхай т'етэй падышахнен дöгүшмөд'е. Башлай падышанен кötэклешмөд'е. Башлай дöгүшмөд'е, сора дэй: "Не вахкарек мен беле талашажа-ғым йангыз? Варайым Дэрбишт'е, айтайым, Дэрбиш дэ йардым этсин маңа".

Т'елий Дэрбишт'е. Дэрбишт'е дий:

– Беле-беле ший бар. Падышах мени беле сучлады. Сучлағаны ўчүн берди маңа бу эт'и тайны. О тайлярны баҳтын мен. Шинди т'етэм мен падышанен... неме?.. бозушмаға, урушмаға т'етэм па-дышахне.

Дэрбиш тэ дэй она:

– Олан, сеэн падышахнен урушмаға алын йох. О сени хайып этэй.

О йынанмай оон айтханна. Чыхай т'етэй дэ дэй: "Сүфтэдэн йырлайым түркүлерими, абу түркүлерни йырлап та аякташларым йынансалар маңа, о вахта мен т'етэм падышахне дöгүшмөд'е. Йынанмасалар, мен йангыз падышахне дöгүшамам". А шинчик башлайжағым түркүсүн йырла-маға:

Анадолун ичиндэн, аман,
намлыйым, намлы.
Асылымы сорайдын –
Гүржүстаннымы.

Бана дэрлер Т'ороғлу.
Сен бир эрмени.
Т'ороғлуум, йаврум, аман,
Т'ороғлу йендиси.

Эй, йене т'ельди йазлар,
ачылды (ачылыр) д'үльлер.
Тизин-тизин тизилир

севда д'үзельдер.

Урумжасы севлерлер дэ
дэлиханылар.
Т'ороғлуум, йаврум, аман,
Т'ороғлу йендиси.

Эй, хылышым элиме,
т'ериye дёнмем.
Бен бунда бир т'ельдим –
бир дағын т'ельмем.

Ажелим олмаса да,
бен бунда ёльмем.
Т'ороғлуум, йаврум, аман,
хорхмам ёлёмдэн.

Эй, аман Т'ороғлуум, аман,
хорхмам ёлёмдэн.
Жаннар хыймах т'елир
беним элимдэн.
Жұғабымы севлерим дэ
татлы тилимдэн.
Т'ороғлуум, йаврум, аман,
хорхмам ёлёмдэн.

Эй, йениш, йениш, йенише,
йендим дöгүше.
Хылышымын башы
далды гүмүше.
Варсаныз, селам этиң да
кичик Дэрбише,
алсын сила-савутун,
чыхсын дöгүше.

Эй, т'ельди Дэрбиш дöгүше,
баҳты кёзүме.
Д'ириш, Эйваз, д'ириш –
д'етэр намымыз,
Гүржүстанин койү чине
тökүлүр ханымыз.
Т'ороғлуум, йаврум, аман,
хорхмам ёлёмдэн.

Эй, дэгирименин ханатына
бағладым кераты,
элимдэн чалдырдым
Дэрбиш кераты.
Она минен ид'ит
алды мырады.
Көралмадым шу т'афир(н)ин
сүм-сүр (дүльбер) суратын.

Эй, керата миндикчес
веририм тизд'ин.
Бу ид'итлик баңа дуранжес
этэрим бозгуннух.
Хорхма, падышағым, хорхма да –

этэрим бозгунух,
дэмир топузумлен
т'евдэн йезерим.

Эй, дэмир топузумлен
т'евдэн йезерим,
мисир хылыгчымлен
бойнун т'есерим.
Хорхма, падышағым, хорхма –
бен шах[а] эйлерим.
Т'өроғлуйум, йаврум, аман,
хорхмам өлүмдэн.

Эй, хой вер, хызым да, хой вер –
хойун пичерик.
Сенин йүз бин алтынын
сайып сечерик.
Сенин йүз бин алтынын да
баца мал олмаз:
kestirsem кератымда –
бир тэк нал олмаз.

Т'өроғлу II

Д.М.Гобиш

БИР ДЭНЕ бир-бир адамын йылхысы бар.
Бир йылхи. Тутай йылхыжы... Падышанын.
Йылхыжысы ат жайай, атларын, йылхын
жайай.

Падышахлар да лафланыйлар:

— Чыхарайых атларымызын, хайсымызын атлары алыр хошууну.

Эпси падышахлар атларын чыхардлар хошуу
чапмаға. Буна дийлер:

— Йа сеэн наз атларын алмаа чаре?

Түшэй йылхыжысы йылхи чине, хыдырый
гүзель атларыны, шоп ийбермед'е падышаға, шоб
ögүн алғай, хошууну алғай. Тутай бириң хурйуғундан,
кötэреп атай бир йахка – бу т'ечмей. Тутай
бириң хурйуғундан даа, кötэреп атай бир йанна –
бу да. Ўчүнжү дэ т'ечмей. Бириң алый, кötэреп
атма – оламай, ёбүрён дэ оламай йенед'е, кötэрәмай.
Атамай бир йахка да.

— Абуларны ат'етиң падышаға, – дий. – Абулар
алый онун хошусун, – дий.

Жыйылғаннар ым хошуу чапмаға, лафланғаннар ым,
хайсын атлары гүзель – хошуу алаҗаҳ.

Ат'етиңлер абу атларны падышаға. Падыша да
дий:

— Йитолу йити! Бир йылхы чине гүзель атлар
тапмаан! Ийберд'ен маңа бу сыйхах тайлярны! Не
этэжекси тайлярне? – дий. Тутай йылхыжысны,
дий:

— Йитолу йит! Наз стэдиң маңа дүньямы көр-
мөд'ем, хошуу алмағам, сен дэ алай көрме, йитолу
йит! – дий, тутай да йылхыжысын көзлерин, эт'и
кёзүн дэ чыхарый. – Наз мени севиндирме стэ-
мей, о да севинмесин, йитолу йит! – дий падыша.
– Бериң абу тайлярны оңа, т'етсин, т'есиль-
син хапудан! – дий, хувай о йылхыжыны.

Алый о тайлярын, эт'исин дэ, т'етий тав чине,
хазай бир чухур. Башлай баҳмаға. Бири т'ери, би-
ри дэ тору. Башлай падышанен энди кötækлеш-
мөд'е, Т'өроғлу.

Т'өроғлу да наз олуй? Көзлерин чыхарый, ий-
берий. Т'етий тав чине. Барый бир чохрах йанна,
башлай көзлерин йүвмаға. Башлай көзлерин йүв-
маға, йылхыжы. О арада т'елий бир торгайчых,
хонай онун омузлары сне, йылхыжынын. Оон,
Т'өроғлунун. Чохрах йанна. Чохрахка харшы.
Т'елий, онун омузлары сне хонай бир торгайчых.
О да дий:

— Йитолу! Несас! Мен алай да көзлерне
көрмейим! – дий, алый о торгайчыхны, уруп зы-
бартмаға стий.

О арада торгайчых та дий:

— Дур, эфендим! Не стэс сен мендэн? Сен ий-
бер мени. Мен сеэн көзлерин йахш[ы] этем, – дий
о торгайчых Т'өроғлуға.

Т'өроғлу да ийберий ону. Т'ечей чох вахт, йене
барый о чохрах йанна көзлерин йүвмаға – т'елий
о торгайчых, йене хонай омузлары сне, йене не-
тий... башлай көзлерин сийпамаға. Ўч т'ере ба-
рыш т'елий, ўч тосаттан башлай Т'өроғлу көзлер-
не көрмөд'е. Башлай көзлерне көрмөд'е, алый ат-
ларны, баҳай, семиртий, т'етий падышанен
дöгүшмөд'е. Падышанен энди т'етий урушмаға,
шоп ону наказать этт'ени ўчүн. Алый атларын,
т'етий, башлай йырламаға эм нетмөд'е. Т'өроғлу
йырлап барый падышаға:

Улу тав ичиндэн, аман-аман,
намлыйм, намлы.
Асылымны сорайды –
Гүржүстанным.
Баңа дэрлер Т'өроғлу,
сен бир эрмени.
Т'өроғлуйум, йаврум, аман,
Т'өроғлу йенди.

Т'өроғлу барый о падышахка йенед'е. Севле-
ший бир чобан. Дэгирменин ханатына байляды

ны т'ератын – т'ератын т'елип алдылар дэрмен ханатындан.

О да дэрменин ханатына наз барый, энди артындан хувуп т'елийлер падышанын аст'ери. Халис дэрменд'е харшы т'елийлер. О да сыйчрай түшший атындан, байляй атын дэрменин ханатына, özü дэ т'етий дэрмен чине. Дэрменжие дий:

– Сен чых мында чиндэн, мен халайым анда чине,— дий.

Öзүн дэ... уннай ўстён. Т'елийлер:

– Көрмедин сен Т'ороғлуу?— о дэрменжид'е сорайлляр, Т'ороғлуфа сорайлляр ама, олар бильмейлер ону дэрменжи олғаны. Т'ороғлу да дий:

– Йох. Йохтур. Көрмедин ону.

О арада Т'ороғлу халый дэрменчеэ. О падышаан адамнары да алыйлар т'ератны, алыйлар т'етийлер падышага. Алыйлар т'етийлер падышага, дийлер:

– Т'ороғлун özүн тапмадых ама, атын тутуп алдых холундан, дэрменин ханатындан т'есип алдых атын. Мына онун аты.

Алт'етийлер. О ат йанна да бири дэ барамай. Бахшасын бирне дэ алышмай. О арада штий Т'ороғлу... Халған ама атсыз энди... Штий падышага алыш т'ет'ени т'ератын, бири дэ барамай т'ератха. О да чобан севлешт'ен, о падышага чобанных этий. Тутай бир хойун, тулуулан чыхарый тәрисин, т'ечирий башина, барый о падышага. Т'ерат туруй азбар чине. Бири дэ барып минамайлар онун сне. Бириң дэ хайль олмай, она харшы барғайлар. Барый Т'ороғлу, сорай падышага. Бири дий:

– Хе, бир дэнесин хайлып этмей т'ерат,— дий,— йиберин бу чобанны да уруп ёльдүрсүн,— дий,— т'ерат.

О заманы т'елий Т'ороғлу:

– Хе! Онун тахымы йохтур ўстне.

– Нас тахымы?

– Эд'ери йохтур ўстне, йүгени йохтур.

Бири дэ йүгени алт'етип т'ечирме[э] алы йох. Сора Т'ороғлуфа дийлер:

– Ал сен.

Берийлер Т'ороғлуа. Т'ороғлу т'етий, йүгенин дэ хойай, эд'ерин дэ хойай ўсне, атланый, миний. Энди дий падышага бу:

Керата миндикчез
веририим тизд'ин,—

дэйин миний керат ўстне, хутулуй т'етий.

Көзетийлер, халыйлар артындан. А то бир салдаты да аламаған падышаын, офицери дэ барамаған йанна, бирижиги дэ. Т'ороғлу özү т'ейий, барый да, özү алыш минип айт'етий йене т'ератын. Дэ башлай дöгүшме падышанен.

Т'ороғлу

С.Д.Авраимов

МЕЭМ БАБАМ кичик олғанда...
Мен кичик олғанда бабам айтыр эди
мана түркү, түркү "Т'ороғлу".

Бар эт'ен бир зенд'ин. Онун да бар эт'ен талай хызметт'ары. Дэ дий ао хызметт'арларына:

– Барын йылхыма, т'етириң гүзель атларны.

Т'етайлер, т'етирийлер эпси дэ бирер чифт ат. Бир хызметт'ары т'етирий эн пүсүр атларны. О зенд'ин дэ дэй:

– Нед'е т'етиридин о пүсүр атларны?! Барың, онун көзлөрин чыхарыңд дэ йибериң ону. Бериң о атларны, йибериң ону – т'етсин!

Чыхарийлар онун көзлөрин. Атларны берийлер холуна, ао йарамаз атларны. О т'етэй. Онун да олуй оланы. Ао оланы хойай оларны пöрүпче, бахай. Ўч йыл бахай.

Ўч йылда ёле атлар олуй о – алай атлар йох эт'ен бир йердэ дэ! Дэ онун чў уйдуруйлар түркү дэ йырлайлар. Меним бабам да мана ону мен кичик олғанда йырлар эди. Башланый böле:

Эй, бен бир хош Т'ороғлуйум, аман...